55

تحفۂ لواری شریف

ذخیرہ
جمیل احمد
لاہور پاکستان

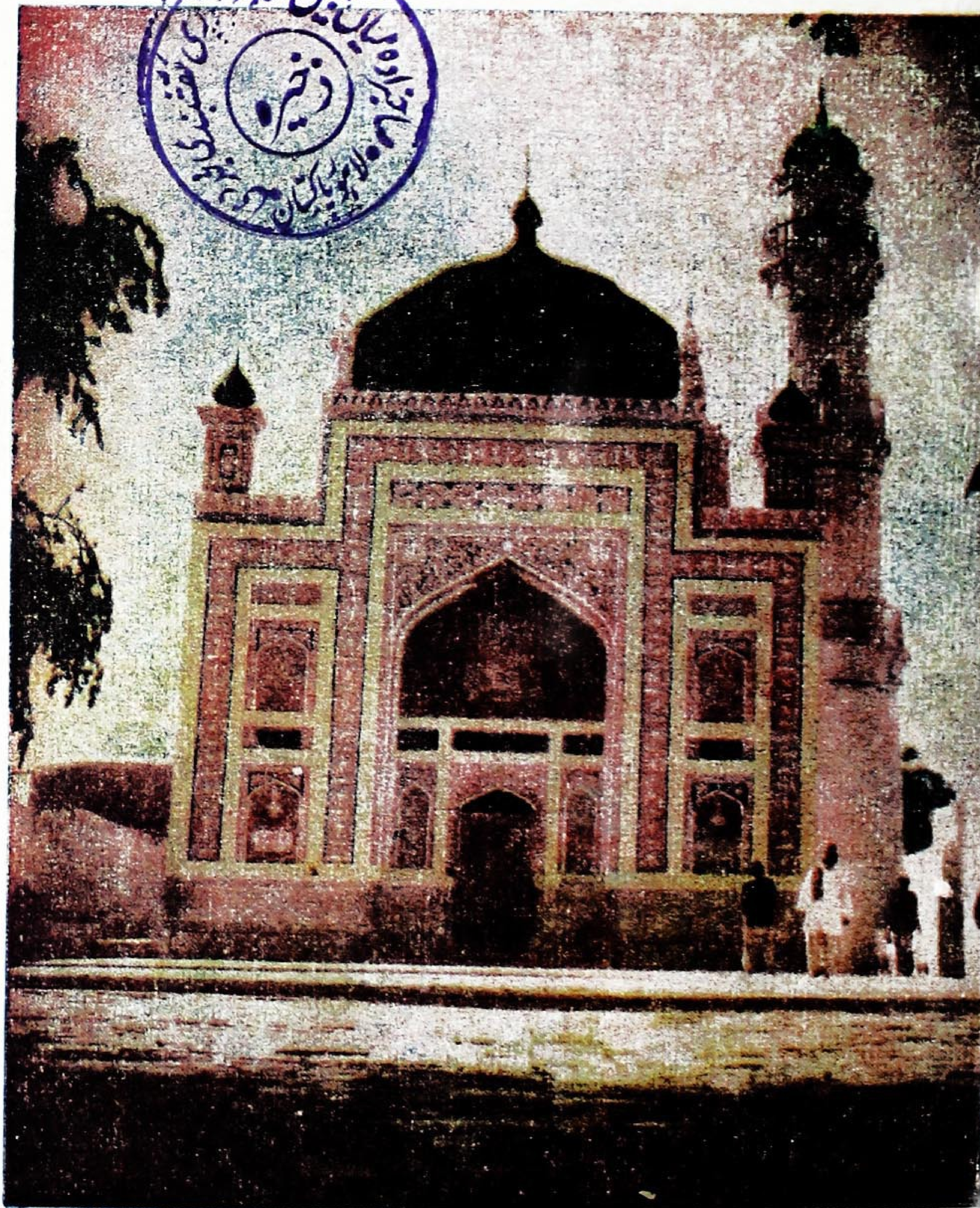

Marfat.com

Brezovica
Zablaće
Vrleska
Velikovići
Dorovići
Karaula
Pogrebina
One second of latitude equals 30.86 m
BILJANOVAC 4.7 KM

Marfat.com

تم ڪڙ

تحفهٔ لواري شريف

حضرت سلطان الاولياء خواجه محمدزمان قدس سره
جن جي ٢٠٦ ساله عرس شريف جي تقريبات
۽ سنڌي ادبي ڪانفرنس جي ڪارگذاري
[٤- ذوالقعد ١٣٩٤ هه ١٩ نومبر ١٩٧٤ع]

مرتب :

غلام محمد گرامي

ناشر :

انتظاميه جماعت لواري شريف
سنڌ

Marfat.com

دفعو پهريون]   [تعداد هڪ هزار

(نومبر - ١٩٧٥ع)

[مرتب جا حق ۽ واسطا قائم]

53070

ملڻ جو هنڌ:

آخوند محمد صالح

لواري شريف، ضلعو بدين، سنڌ.

قيمت ٠٠-١٠ رپيا

هيءُ ڪتاب پاپولر پريس، گاڏي کاتي، حيدرآباد سنڌ
ڇپيو ۽ آخوند محمد صالح، نائب صدر، جماعت لواري شريف
ڇپائي، لواري شريف مان پڌرو ڪيو.

Marfat.com

473

ڇڏيو جن پنيور، ڇپر ٽن کي ڇاڙکي ؛
هم غم لٽن هور، وڃي کيچ قراريون ـ

ـــ سلطان الاولياء

Marfat.com

جوڳي پنهنجيءَ جوءِ ويا، جهڙ جيئن نيڻ جهمر
سخن ساميڙن جا، هينئڙي منجھ هرن
سڄو سوٽ سگن، اڌ ڪتا آرام لئ

— شيخ عبدالرحيم گرهوڙوي

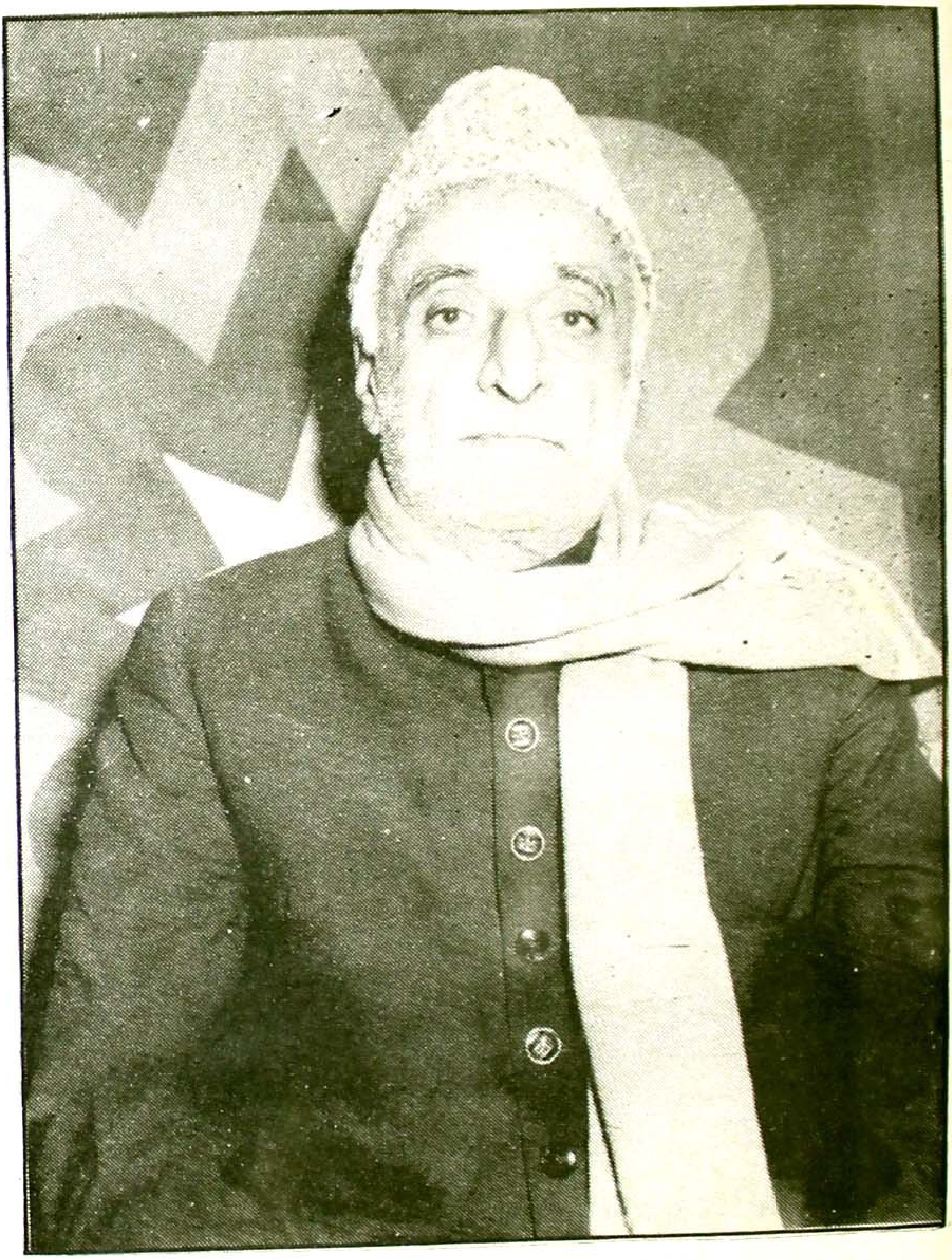

حضرت قبلہ پیر گل‌حسن صاحب صدیقي مدظلہ العالي
موجوده سجاده نشين درگاه فلڪ پائگاهہ لواري شريف ۔

Marfat.com

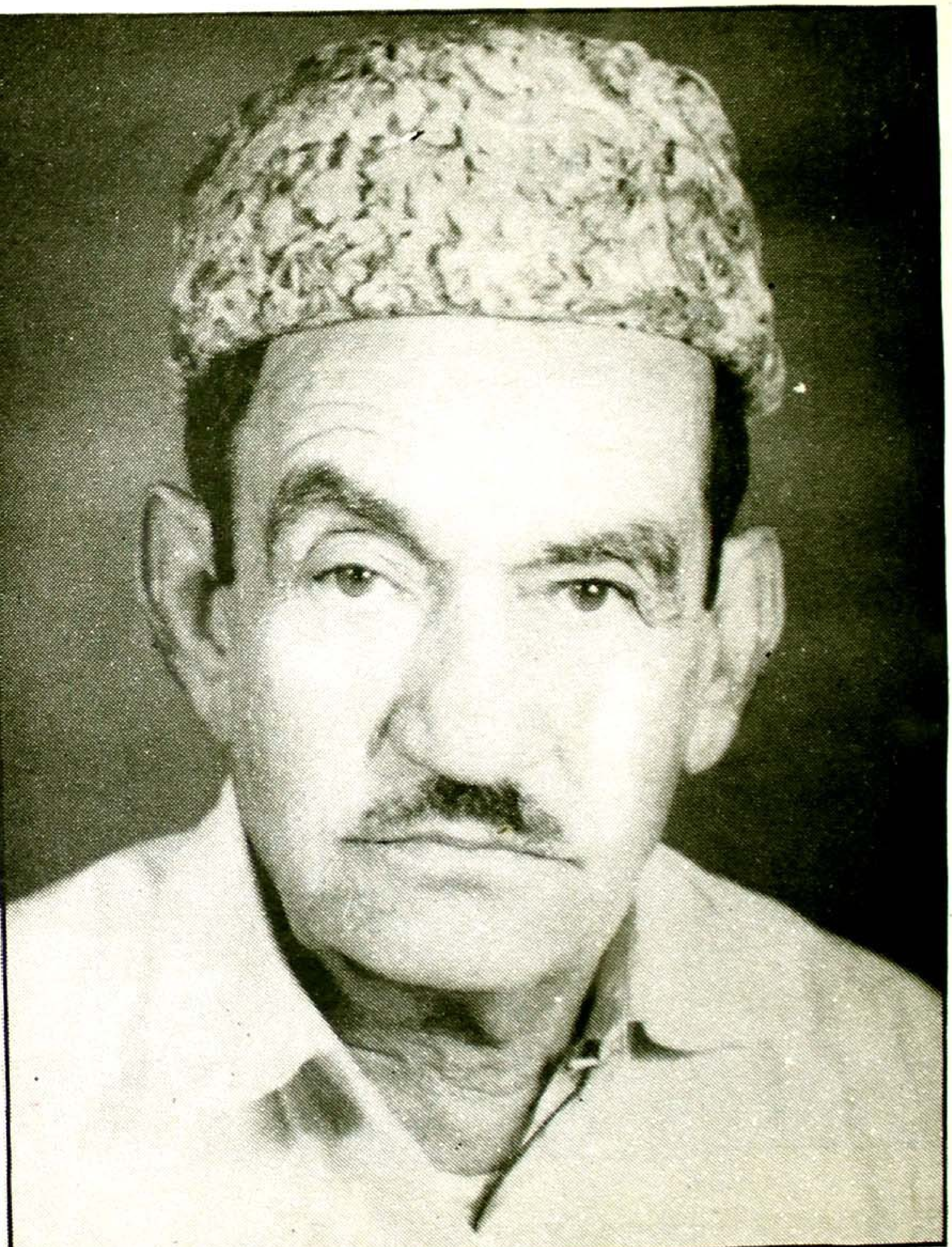

الحاج مير خدابخش خان ٽالپر مرحوم، سابق ايم- پي- اي
سابق صدر جماعت لواري شريف.

Marfat.com

ميان فيض محمد دمائي
صدر جماعت لواري شريف

Marfat.com

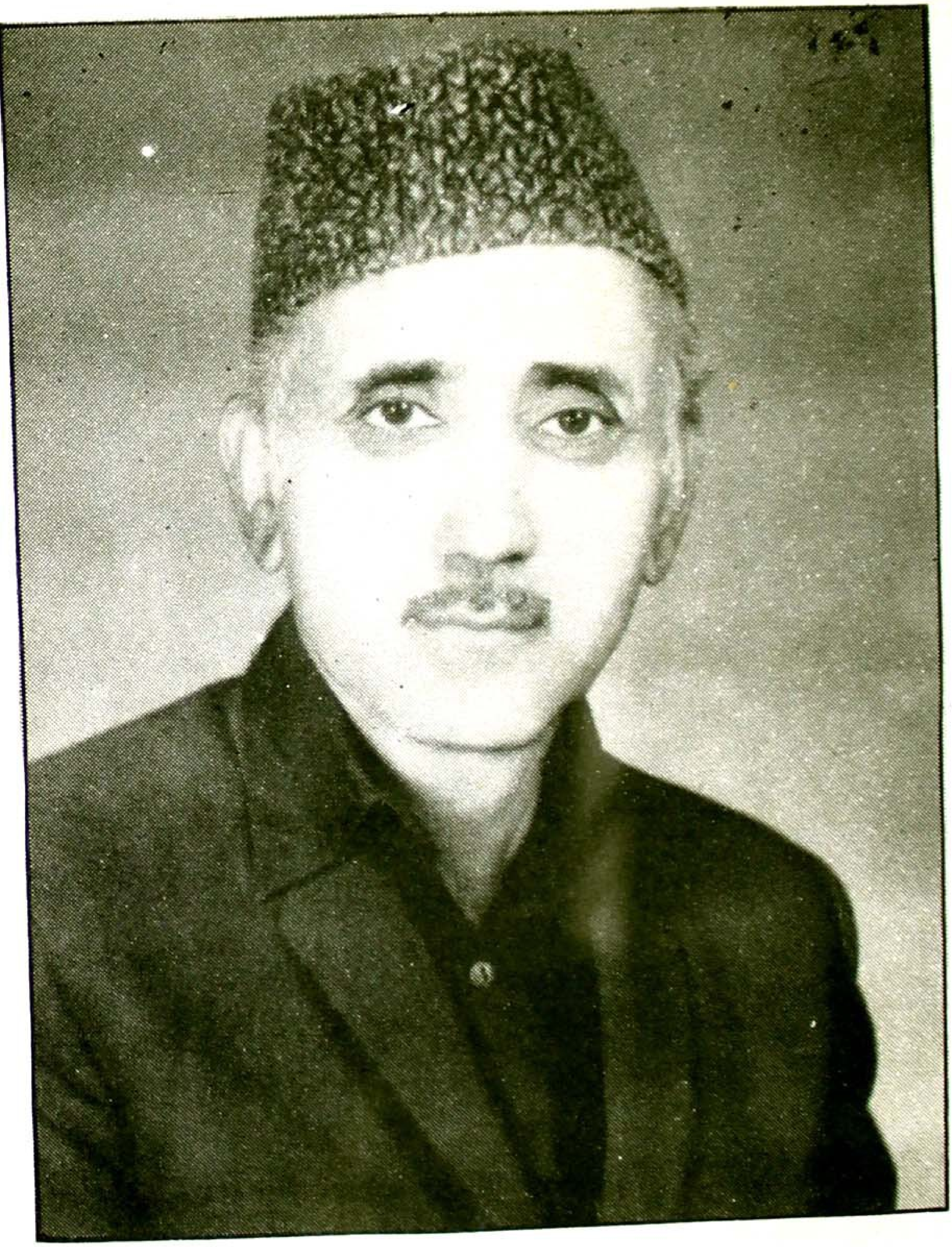

آخوند محمد صالح
نائب صدر جماعت لواري شريف .

Marfat.com

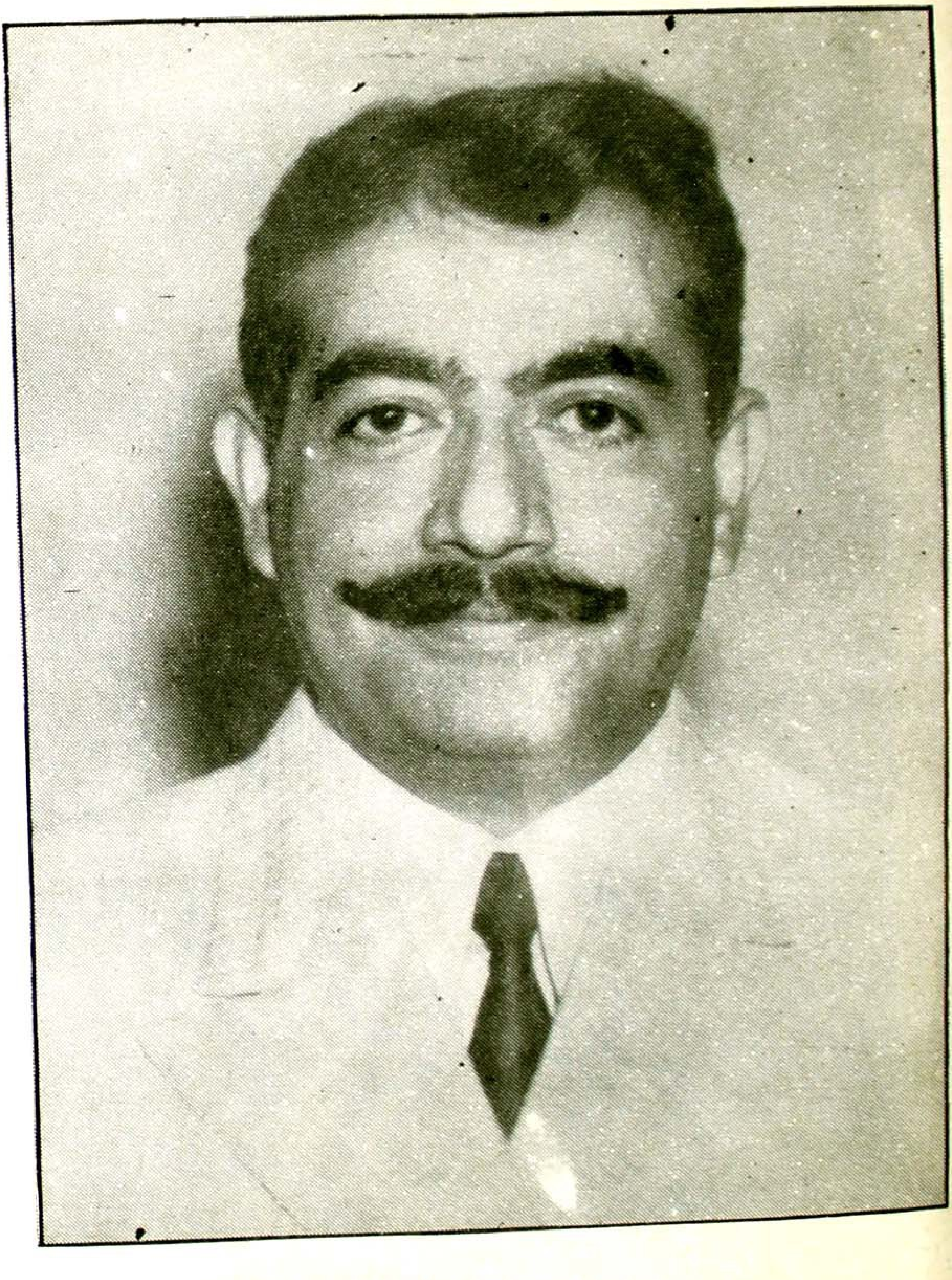

غلام محمد دادا

جنرل سيكريٽري جماعت لواري شريف •

Marfat.com

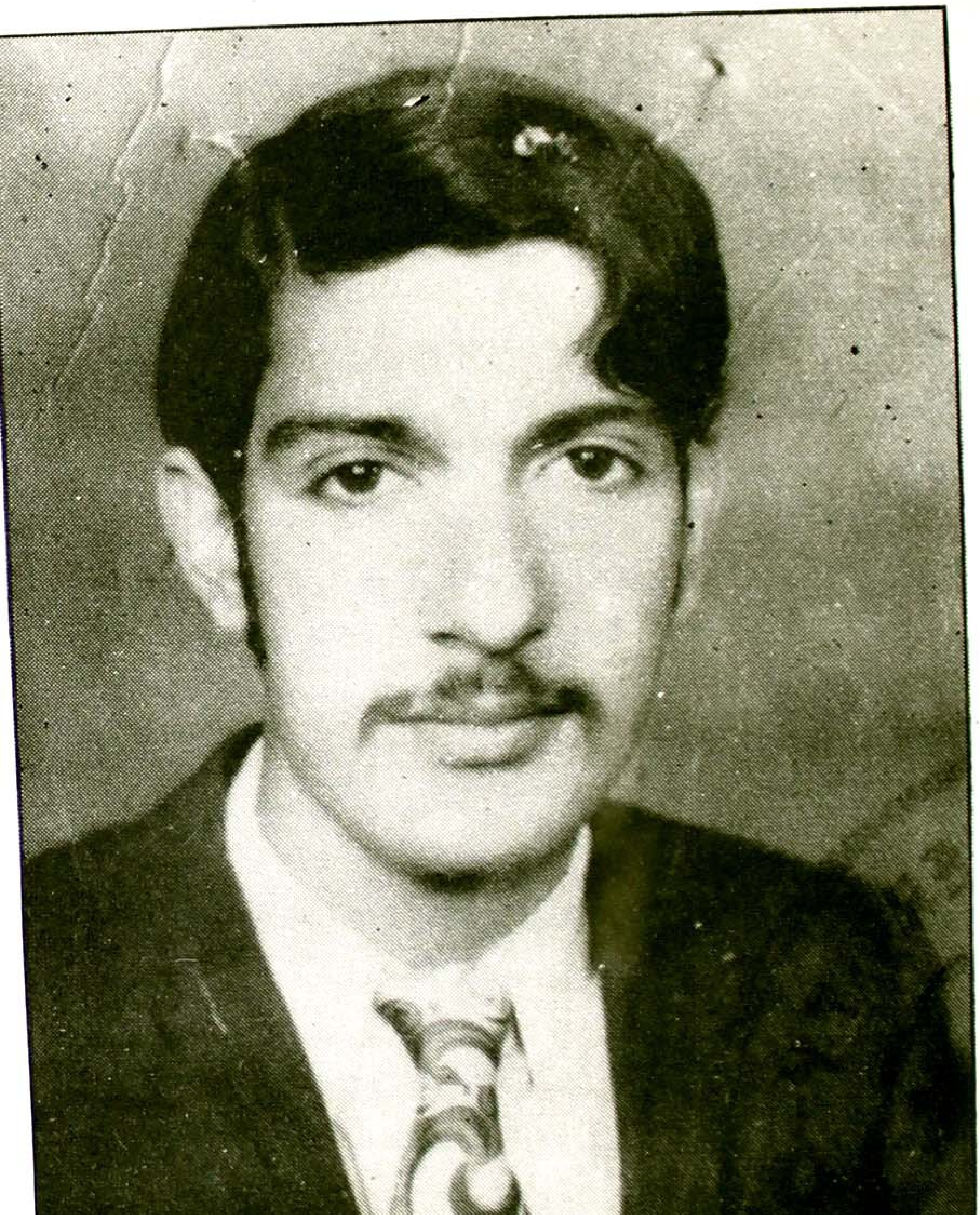

عبدالله دادا
پريس سيڪريٽري جماعت لواري شريف

Marfat.com

مهاڳ

سنڌ جي علمدوست حلقن ۽ درگاه فلڪ پائگاه حضرت سلطان الاولياء خواجہ محمد زمان قدس سره جن جي مريدن جي خدمت ۾ "تحفہ لواري شريف" جي پيش ڪندي، جا روحاني تسڪين محسوس ٿئي ٿي، اها بيان ڪري نٿي سگھجي.

گذريل سال، ٢٠٦ ساله عرس شريف جي موقعي تي لواري شريف ۾ سنڌي ادبي ڪانفرنس جو انعقاد ٿيو، جنهن ۾ سنڌ جي برک عالمن، شاعرن، اديبن ۽ معتقدن شرڪت فرمائي ۽ زير اوقاف سنڌ فضيلت مآب عبدالله خان باوچ پڻ عرس شريف جي تقريبات جو افتتاح ڪري اسان کي شڪر گذاري جو موقعو ڏنو ۽ گرامي صاحب ادبي ڪانفرنس ۽ مشاعره جي صدارت ڪري اسان کي مشڪور ڪيو.

ڪانفرنس ۾ جي مقالا ۽ شعر پيش ڪيا ويا، اهي ولولہ انگيز ۽ روح پرور هئا: ان ڪري دوستن ۽ احبابن جي صلاح ۽ مشوري سان، ان ڪار گذاريءَ کي ڪتابي صورت ۾ شايع ڪرڻ جو فيصلو ڪيو ويو، جيڪو "تحفه لواري شريف" جي صورت ۾ پيش ڪري رهيا آهيون.

آءٌ محترم مولانا گرامي صاحب جو نهايت شڪر گذار آهيان، جنهن جي نگرانيءَ ۾ هيءُ سارو مواد ترتيب ڏنو ويو. ان جي اشاعت جي سلسلي ۾ محترم ناشاد جو ٿورائتو آهيان، جنهن مواد جي صحت، پروف بينيءَ ۽ ڇپائيءَ جو نازڪ ۽ اهم ڪم نهايت محبت ۽ عرقريزيءَ سان پايہ تڪميل تي پهچايو آهي.

اميد آهي تہ حضرت سلطان الاولياء جن جي سوانح حيات ۽ فلسفہ تصوف متعلق، نهايت مستند ۽ معياري ڪتاب شايع ڪيا ويندا، جن جو هن دور ۾ شايع ڪرڻ نهايت ضروري آهي.

آخوند محمد صالح

Marfat.com

فهرست

١ - حضرت سلطان الاولياءَ جو ظهور ولايت ۽ سنڌ — غلام محمد گرامي

٢ - گلشن الاولياءَ ۾ حضرت سلطان الاوليا متعلق روايتون — مولانا قاسمي

٣ - شيخ عبدالرحيم گرهوڙي — ڊاڪٽر گربخشاڻي

٤ - قاضي احمد دمائي — ڊاڪٽر نبي بخش خان بلوچ

٥ - حاجي محمد صالح ڪڙائي

٦ - خواجه ابوطالب اگهمي

٧ - شيخ سنڌا توره

ڪارگذاري

١ - مڙيا سڀ مچ — ناشاد

٢ - مرحبائي تقرير — آخوند محمد صالح

٣ - افتتاحي تقرير — جناب عبدالله بلوچ

٤ - تقرير — مير خدابخش خان ٽالپر

٥ - ادبي ڪانفرنس جي صدارتي تقرير — مولانا غ. م. گرامي

مشاعرو

(غ.م. گرامي، نياز همايوني، شمشيرالحيدري، تاجل بيوس، ناشاد، منظور نقوي، نقاش، قاضي خيرمحمد، الهه جڙيو عاجز، امان الله فقير، ميرمحمد پيرزادو، محمد هاشم خادم، الله بخش اداسي، مولوي عبدالڪريم عبد، شاهنواز شائق ۽ فياض ڪاوش)

مقالا

(سيد نجف علي شاه ڪمتر نقوي، عبدالڪريم ٽالپر، الهجڙيو عاجز، محمد صديق مرهم، شيخ محمد سومار ۽ محمد هاشم خادم ٽالپر.)

Marfat.com

سلطان الاولياء

حضرت سلطان الاولياء خواجه محمد زمان قدس سره جن ۲۲- رمضان سال ۱۱۲۵ هه (۱۷۱۳ع) ۾ پيدا ٿياه سندن ذات والاصفات جو سلسلو خليفه اول حضرت ابوبڪر صديق رضه سان هن طرح ملي ٿو: حضرت خواجه محمدزمان بن شيخ حاجي عبداللطيف بن شيخ طيب بن شيخ ابراهيم بن شيخ عبدالواحد بن شيخ عبداللطيف ڪلان بن شيخ احمد بن شيخ بقا بن شيخ محمد بن شيخ فقرالله بن شيخ عابد بن شيخ عبدالله بن شيخ طاوس بن شيخ علي بن شيخ مصطفي بن شيخ مالڪ بن محمد بن ابي الحسن بن محمد بن طيار بن عبدالباري بن عزيز بن فضل بن اسحاق بن ابراهيم ابي بڪر بن قائم بن عتيق بن محمد بن عبدالرحمان بن حضرت ابوبڪر صديق رضه.

لواري شريف جي بزرگن جي اسلاف مان شيخ محمد بن مالڪ نالي بزرگ (شجره ۾ بيان ٿيل سورهون بزرگ) شيخ محمد يماني سهرورديءَ جو مڪي ۾ مريد ٿيو ۽ خلافت حاصل ڪيائين، ان ڪري بزرگان لواريءَ ۾ سهروردي سلسلو شروع ٿيو. اهو سلسلو پشت به پشت هلندو آيو، تان جو سلطان الاولياء قدس سره جن جي والد شيخ عبداللطيف تي اچي توڙ ڪيائين، جنهن شيخ فيض الله بن مخدوم آدم نقشبنديءَ جي بيعت ڪئي. ان طرح نقشبندي طريقو شروع ٿيو.

حضرت آدم ٺٽوي پهريون بزرگ هو، جنهن ڪي سنڌ ۾ نقشبندي طريقي جي اشاعت جو باني ٿو چئجي ٿو. حضرت آدم ٺٽوي رح، حضرت عروةالوثقي محمد معصوم (۱۰۰۷-۱۰۸۹ هه) رح کان

Marfat.com

فيض حاصل ڪيو ۽ سندن ئي ارشادات ۽ اجازت سان ٺٽي ۾ خانقاه قائم ڪيائون. ان دور جا مشهور بزرگ حضرت شيخ ابوالقاسم نقشبندي ۽ مخدوم محمد ابراهيم نقشبندي (لاهري وارا) سندن خليفا آهن. سندن فرزند شيخ فيض الله وٽ شيخ حاجي عبداللطيف نقشبندي طريقي ۾ بيعت فرمائي.

حضرت سلطان الاولياء والد ماجد جي تربيت کان پوء، ظاهري علوم جي تڪميل، شاه لطيف رح جي فاضل مريد حضرت مخدوم محمد صادق نقشبنديءَ وٽ ڪئي ۽ طريقت جي تحصيل ابوالمساڪين حضرت شيخ محمد نقشبندي وٽ ڪيائون. حضرت ابوالمساڪين شيخ محمد رح جي ظاهري ۽ باطني تربيت، مخدوم آدم ٺٽويءَ جي وڏي خليفي شيخ ابوالقاسم نقشبنديءَ وٽ ٿي ۽ سندن وفات کان پوء خواجه محمدزڪي الله بن خواجه محمد حنيف بن خواجه عبدالاحد بن خازن الرحمه خواجه محمدسعيد بن امام رباني مجدد الف ثانيءَ کان فيضياب ٿيا. ان سلسلي ۾ حضرت شيخ ابوالمساڪين شيخ محمد نقشبندي، سرهند شريف ۾ ٻي سال کن سڪونت پذير رهيا.

حضرت سلطان الاولياء جن ٦٣ سالن جي عمر ۾ ٤ ذوالقعد ١١٨٨ هه ۾ وفات فرمائي. سندن درگاه فلڪ پائگاه لواري شريف ۾ مرجع خاص و عام آهي.

❋❋

Marfat.com

غلام محمد گرامي

حضرت سلطان الاولياء خواجه محمد زمان قدس سره جو ظهور، ولايت ۽ سنڌ

منڌ تـي منڊل وڄنا، ڪئي اوهيڙن اوڪ،
چاچر تـي چنن ۾، مينهون چرن موڪ،
سرهيون ٿيون سنگهاريون، پويو پائن طوق،
ميها، چيڙ، ڦنگيون، جت ساوا تين ٽوڪ،
لٽا، متان لـوڪ، ڏولائـي جا ڏينهڙا.

(ـــ لطيف)

ڌرتي جڏهن سُڪي ٺوٺ ٿي ويندي آهي. آبادين جي بجاءِ چوڌاري پڙپانگ لڳي ويندي آهي. ڪيترن ۽ ساون هنڌن تي جڏهن سرءُ جي ڇپين سان باه پئي ٻرندي آهي. ٻنيون ۽ ٻارا بريبان ٿي ويندا آهن. ڦلوارڙين ۾ وڻن جا گونچ ۽ پن سڙي، مروڙجي ۽ ڇڻي پٽ تي وچي ڪرندا آهن. جتي ڇيهن ۽ چتن جون چونگارون هونديون آهن، اتي ڪانون جا ڪانگيرا لڳي ويندا آهن. جتي ڪچهرين سان بندر ۽ بازاريون پيون ٻهڪنديون هيون، اتي ماڻهو آدم بوءِ لئي پيو سڪندو آهي. ڍنڍون ۽ ڍورا، تڙ ۽ ترايون، واه ۽ هرلا، واهيون ۽ کوهيون، پاڻيءَ جي بوند لاءِ پيون سڪنديون آهن. ڌرتيءَ تي جڻ ڪو راڪاس گهمي ويندو آهي. پکي پکڻ اڳوندري آب لاءِ پيا واجهائيندا آهن. مالوندو ماڻهو، پاڻي ۽ آباديءَ جي سانگي، مال کي هڪ هنڌان ٻئي هنڌ ۽ ٻئي هنڌان ٽئين هنڌ پيا گهليندا ۽ نيندا آهن. لوا ۽ لاڻا، ڪبڙ ۽ سرنهن، پير ۽ نمون، ڏالهيون ۽ پپر سڪي ٺوٺ ٿي ويندا آهن، منجهس نه ساوا

Marfat.com

پن رهندا آهن، ۽ نه ڪي ٺهڪندڙ ٺاريون. نه گونچ نه گل، نه سرهاڻ ۽ نه ڪو مٺن پکين جو مانداڻ! زندگيءَ جي ساري سونهن، سرءُ جي ڏکن سان جوءِ ڇڏي ڪيڏانهن گم ٿي ويندي آهي. ماڻهو ته ڇا ويچارا چوپايا گگدام بہ گاه پٺي ۽ پاڻيءَ لاءِ حيران ۽ پريشان رهندا آهن. مال سڪي ڪنڊا ٿي ويندو آهي. مالوندن وٽ نه کير نه مکڻ نه جهڻ نه مهي! ويچارا بصر جي ڳنڍي تي پيا گذران ڪندا آهن. لڪن ۽ جهولن سان ماڻهن جا ڦڦڙ پيا ڦرڪندا آهن. سو ڪوهي سج لڳي ويندي آهي، ڀهراڙيءَ ۾ وڃي ڪٿي نگاه ڪجي ته ڪوهن ۾ تتل رڻ ڪان سواءِ، ٻي ڪابہ دل لڀائيندڙ وٿ نه ملي سگهندي. ماڻهن جا منهن لٿل ۽ پيلا، مالوندن جا مال ڪوجها ۽ ڏٻرا ٿي ويندا آهن. اصل قيامت ڪاري ٿي ويندي آهي. بندر ۽ بازارون ويران ٿي وينديون آهن. وڻج ۽ واپار لاءِ ماڻهن وٽ نه ڪو پروسو رهندو آهي ۽ نه ڪا ضرورت. وٽن نه ڪو عيد برات لاءِ چڱي ڪاج ڪيڻ لاءِ خوشي هوندي آهي ۽ نه ڪو جمعي چانڊاڻي ڪنهن ميلي ملاکڙي لاءِ وٽن امنگ رهندي آهي.

خبر اٿو اهڙي ڪوپ ۽ ڪلور جي وقت تي ڇا ٿيندو آهي؟

قدرت، ڌرتيءَ جي ٿوڙ ۽ ويران حالت تي، ماڻهن ۽ ميرن جي مونجهہ ۽ ڏڪاري ڏيک تي، وري ڪرم جي نظر ڪندي آهي. پکي پکڻ، وٽن ۽ ٻوٽن جي اداسائيءَ ۽ نراسائيءَ کي قدرت ڪٿي ٿي گهڻو وقت سهي سگهي! قدرت طرفان آسمان ۽ ڪڪرن جي ڪارونڀار ٿيندي آهي. بادلن جي گجگوڙن ۽ کنوڻ جي ڪجڪارن سان عجيب ۽ من موهيندڙ رنگ لڳي ويندا آهن. زندگيءَ جو نقشو ئي ڦري ويندو آهي. مالوندو ماڻهو، مرون، چوپايو مال، هاري ناري، ڪمي ۽ ڪاسبي، مزور ۽ دڪاندار - سڀني جون آسائتيون نگاهون آسمان ۾ هونديون آهن. خاموش نگاهن سان پيا آسمان جي رنگ کي نهاريندا آهن. نهاريندي نهاريندي آگم ۽ گهٽ پيدا ٿيندي آهي - ۽ ڪٿان تازو تنواريندو آهي. تازي جي

Marfat.com

نوار کان پوءِ اھو آگم، جو صفا چپ ھو، ان ۾ گجگوڙون ۽ کڙکا لڳي ويندا آھن. ماڻھو چوندا آھن، اڇھو ڪہ اڇھو مينھن يو! آخر وڏ ڦڙي مينھن جا ڪڙڪا ٿيَ ويندا آھن! ماڻھو يچ مولا چئي، مينھن جي مرحبا ڪندا آھن. سارنگ ساٺ ڪري ٿو. تل ترايون، ڍنڍون ۽ ڍورا تار ٿي ويا. مال پيو ڍنڍن ۾ تڙ ڳي. کي پکڻ ٻوڏ ۾ اچي ويا. سڀ پيا ڇهنبن سان پار ڪي پيئن. ٻن ۽ تراين ۾ ڪي پکي. اندر گهڙي پيا وهنجن ته ڪي ڪنارن ي ويٺي وينا ڪنہڙائيون ڏوئن ۽ ڪڙڪائن. مال ڀڻارو، ٽاڏون يندي، وتي پاڻيءَ جي ڍبن ۽ تلائن ۾ تڙ ڳندو ۽ وهجندو. پل ۾ وٺ زمين تي منڊل ٿي ويا! اگوندري آب سان ھر طرف ڪشمير ڳي ويا. زندگيءَ جي گهٽ ۽ ٻوسٽ گهٽجي ويئي. ماڻھو ۽ رون پل ۾ نھال ٿي ويا. وڻن ۾ گونچ ڪليا. ٻنين ۾ سلا ايريا ۽ باغن ۾ گل ٽڙيا. زندگي پنھنجي حسين چهري تان نقاب لاھي ڇڏيو. سرءُ جي ڪمهريءَ کان پوءِ برسات جي ٻهارين ماڻھن ۽ رن کي الله ياد ڏياري ڇڏيو. مينھن جي ماندائڻ هلندي، ھارين ھر سنڀاليا. ريج ٿيا، تل ۽ ترايون ٽمٽار ٿي ويون، سلا ڦٽا، رونبا لٿا، سنگ نسريا، آخر لاٻارا آيا. سونن سنگن مان اناج حاصل ڪيو ويو. بندر کليا، بازاريون ڇهڪيون. وکرن ۽ وٿن جي خريدي شروع ٿي. اچو ان گندين ۾ لٿو. قرض لٿا. نوان وڳا ورتا ويا. پير فقير کي خيراتون مليون. نياڻين سياڻين کي چولا ۽ روا، ڇيٺون ۽ گربيون پڙ پيون. ملن موراڻن، ڪمين ڪاسبين کي سال ٻڌا ڏيوڻا ڏنا ويا. لوھار ۽ ڪنڀار، ويڄ ۽ طبيب، ملا ۽ مولوي، پير ۽ فقير، واڻيا ۽ وڪال. سڀ ٻهہ ٻهہ ڪيو پيا کلن ۽ مرڪن. اوطاقن ۾ سگهڙن ۽ سياڻن جا قول ۽ ٻول، ڏور ۽ ڳجهارت، راڳ ۽ رنگ شروع ٿي ويا. ڍڪتارن ۽ گهڙن تي الو ميان جا آلاپ پري پري پيا ٻڌجن. مال کي چارو ۽ گاه مليو، مال متارو ٿيو. گيھ، مکڻ، مهي ۽ لسيءَ جا انبر لڳي ويا. گويا سارو وايو منڊل بدلجي ويو. مينھن جي ماندائڻ جڻ چوڏس چانڊاڻ ڪري ڇڏي.

Marfat.com

ڪڪ- پر ۾ پيهر ساهہ پئجي ويو. مثل ڌرتي جيئري ٿي پيئي!

اهو انسان جي زندگيءَ جو رڳو هڪ رخ آهي. ڌرتيءَ جي ڊوڙ ٿيڻ ۽ آباد ٿيڻ تي ڇا ڇا نہ ٿي وڃي ٿو. سوڪ ۽ ساوڪ، آبادي ۽ غير آبادي، سونهن ۽ ڪوجهائپ، بک ۽ ڍؤ، تازگي ۽ افسردگي، گرمي ۽ سردي، ڏک ۽ سک، هوند ۽ اڻ هوند ج عجيب و غريب تماشا ۽ انوکا رنگ ظاهر ٿين ٿا.

ان طرح انساني زندگيءَ جو ٻيو رخ بہ آهي، جڏهن انساني زندگيءَ جي باطني ۽ روحاني، اخلاقي ۽ عملي ڌرتي سڪي ڊوڙ ٿي وڃي ٿي. اخلاق ۽ ايمان جا اوڙ ۽ سلا سڙي ناس ٿي وڃن ٿا. بدڪاريءَ جي گگهہ اونداهي ڇانئجي وڃي ٿي. روح جي آباديءَ جو ڪو نشان نہ ٿو رهي. نہ وڏن جو ادب نہ ننڍن تي حياء- نہ نياڻين سياڻين جي مرم نہ پيرن فقيرن جي مهتا، نہ وڏڙن جي خدمت ۽ نہ ننڍن تي شفقت جا قدر ٿا بچن. منافقي ۽ عياري، بدڪاري ۽ بي ايماني عام جام ٿي وڃي ٿي. ماڻهو سچ کي ڇڏي ڪوڙ ڪمائڻ لڳن ٿا. چوريءَ ۽ سينہ زوريءَ، خونريزيءَ ۽ فسادانگيزيءَ جو دور رهي ٿو. پورو دور گمراهيءَ ۾ مبتلا ٿي وڃي ٿو. نہ الله سائي جي ياد نہ رسول جي اطاعت- بي راه روي ۽ انتهاپسنديءَ کان سواءِ ٻيو ڪجهہ بہ باقي نہ ٿو بچي. ملا ۽ مولوي چاپلوس ۽ رياءَ ۾ قاتل، وڏيرا ۽ زميندار ظالم ۽ بدڪردار پير ۽ فقير مڪار ۽ عيار رهجي ٿا وڃن.

رزق ۾ برڪت نہ ٿي رهي. ماڻهوءَ جي پاندي پوري نہ ٿي ٿئي. لٽو آهي تہ اٽو ناهي؛ اٽو ۽ لٽو آهي تہ ڳنڍڻ لاءِ پيسو ناهي. چوڌاري قرض ۽ مرض جي وبا ڇانيل ٿي رهي. هزارين اڻگ اگهاڙا ۽ پيٽ بکيا ماڻهو لٽي جي ڇاڙڪي ۽ هڪ گراهہ لاءِ وتن ٻاڏائيندا. مطلب تہ زندگي ۽ موت ۾ ڪو فرق نہ ٿو رهي.

اهڙي زماني ۾ فطرت جي ڪريمي جوش ۾ اچي ٿي. برڪت جي ڀنڊارن جا دروازا کلن ٿا. فيض ۽ هدايت جا سرچشما اٿلن ٿا. محبت ۽ انسان دوستيءَ جا واهڙ وهڻ لڳن ٿا. دلين جي

Marfat.com

۔وٽ ۽ ڪلراٺي زمين کي صاف ڪرڻ جا سانباها ٿين ٿا. دلين تان ڪٽ ڪورڻ وارا وينجهار پيدا ٿين ٿا. ماڻهن جي مئل دلين ۾ ۔وح پيدا ڪرڻ لاءِ زماني جا مسيح جنم وٺن ٿا. وٺواند ۽ اٿاسي ۔اڻهن لاءِ پرجهلو ڄمن ٿا. گهگهه انڌاري ۾ مٺيادار مرڪي ڏيئا ۔ي ٻرن ٿا. پاٽ اونداهيءَ ۾ روشنيءَ جا مينار چمڪن ٿا. اهي ۔ليون جي برف جون ڇپون ٻنجي چڪيون هيون، اهي سچ جي ۔سج جي تابش ۽ گرميءَ تي رجڻ شروع ڪن ٿيون. ڪم سواد ۽ ۔صالح ماڻهن جي ضمير ۾ جنبش پيدا ٿئي ٿي. بي عمل ۽ بيڪارن ۔۾ حسن اخلاق جي تحريڪ ڪم ڪرڻ شروع ڪري ٿي. آياڻن ۔۽ ويڳاڻن ماڻهن جي دلين ۾ علم ۽ بصيرت جا ڪرڻا روشني ۔ڦهلائڻ شروع ڪن ٿا. ماڻهن ۾ ميٺ ۽ محبت، قرب ۽ مريادا ۔جا آثار پيدا ٿين ٿا. عمر ۽ رزق ۾ برڪت پيدا ٿئي ٿي. سارو ۔ملڪ چمنستان بنجي وڃي ٿو. آبادي ۽ خوشحاليءَ جو دور اچي ۔ٿو. منڊائڻن مينهن جي وَسَ ٿئي ٿي. پٿر دل ماڻهن جون دليون ۔به پچي پون ٿيون، ۽ ماڻهن ۾ سوچ ۽ ويچار جون نيون لهرون ۔اٿن ٿيون.

منهنجين ڳالهين تي ويساهه ڪرڻ وارا بيشڪ ٿورا هوندا. ۔هڪڙا مذهبي ماڻهو، ان قسم جي ڳالهين کي مبالغه آرائي تصور ۔ڪندا. ٻيا زماني ساز ماڻهو هنن حقيقتن کي افسانه طرازي سمجهندا. انهن ۔کي شال الله هدايت ڪري. ڪين الله جي ڪتاب ۾ سوچڻ ۽ ۔سمجهڻ، پرکڻ ۽ پروڙڻ جا هزارين نمونا موجود آهن، پر جي اهي ۔غور ۽ فڪر سان الله جي ڪتاب کي اٿلائين ۽ ان جي آيتن ۔۽ هدايتن ۾ فڪر ڪن، ته پوءِ منهنجو پيش ڪيل نظريو هوند ۔سندن دل تي نقش ٿي وڃي.

الله جي آخري ڪتاب ۾ آيل آهي:

الله الذي يرسل الرياح فتثير سحابا، فيبسطه في السماء كيف يشاء و يجعله كسفا. فتري الورق يخرج من خلاله، فان الا حساب به. من يشاء من عباده. اذاهم يستبشرون.

Marfat.com

"يعني اهو خدا ئي تہ آهي تہ جو هوائن کي موڪلي ٿو،
. هوائون ڪرڻ جو انتظام ڪري ڪين پنهنجين جاين تان
اٿارين ٿيون. جهڙيءَ طرح ان جي مرضيءَ انتظام ڪري ڇڏيو
آهي. ڪڪر آسمان ۾ پکڙجن ٿا، پوءِ تون ڏسين ٿو تہ انهن مان
مينهن وسڻ شروع ٿو ٿئي. (جنهن ڪان) ساري زمين سرسبز ۽ آباد
ٿي وڃي ٿي. (اهو بہ ڏسين ٿو) تہ جڏهن سندس ٻانهن، مينهن
جي ماندا ڪان ناامید ۽ نراس ٿي وڃن ٿا، تڏهن مٿن مهر جو
مينهن وسائي ٿو. (تون اهو بہ ڏسين ٿو). پوءِ هو وري ڏاڍا خوش
ٿين ٿا، سندن چهرا ٻهڪن ٿا ۽ هو خوشين ۾ چڻ ماپن ئي
نہ ٿا!"

سوال آهي تہ ڇا الله جي ڪتاب جون هي بہ چار آيتون ڪافي ناهن!

مون من جي دنيا ۽ تن جي دنيا لاءِ، ظاهري ڌرتي ۽ روحاني ڌرتيءَ جا مثال ڏنا آهن. اهي مثال ان ڪري ڏنا اٿم، جو خود حق تعاليٰ جا سمجهايل مثال بہ عام فهم ۽ قدرتي مظاهرن مان چونڊيل ٿين ٿا. خداوند پنهنجن ٻانهن جي ساده دليءَ کي اڳيان رکي، ڌرتيءَ تي ٿيندڙ تبديلين کي ئي مثال طور پيش ڪري ٿو جئن ٿوري سمجهہ وارا انهن کي ڏسي ۽ پرکي بہ سگهن ۽ پروڙي بہ سگهن.

پنهنجي هدايت کي بيان ڪندي، حق تعاليٰ اهڙن غ طبعي ۽ غير فطري واقعن ۽ حادثن کي پيش نہ ٿو ڪري، جنه کي ساده دل ماڻهو نہ سمجهي سگهن، بلڪ اهي عالم ۽ علا سمجهي سگهن، جي انهن علمن جا اڪابر هجن، انهن فنن ۾ ي هجن. ان ماحول جي عڪاسي کي سمجهي سگهن، جنهن کي عا ماڻهو نہ سمجهي ٿا سگهن ۽ نہ ڪو ڄاڻي ٿا سگهن.

خداوند اهڙا سولا ۽ سهنجا، سهڻا ۽ اثرائتا مثال ٿو پيش ڪري، جن کي هڪ جهوپڙيءَ ۾ رهندڙ جهانگي ۽ رصدگاه ستارن کي مطالع ڪندڙ علم نجوم جو ماهر بہ هڪجهڙا سمجه

Marfat.com

ٿا سگهن. خدا جي دليل ۽ آيت کي فيلسوف ۽ اڻ ڄاڻ ٻئي اگر نہ ٿا سمجهي سگهن تہ پوءِ چئبو تہ خدا جي حڪمت رڳو خاص عالمن، فاضلن، حڪيمن ۽ فيلسوفن لاءِ آهي. ان ۾ عام اڻ ڄاڻ ۽ سادن ماڻهن جو ڪو واسطو ناهي.

سوچڻ جو هڪڙو پيو انداز بہ آهي. ظاهر آهي تہ اسان سڀ انسان آهيون. سڀني کي روح ۽ عقل ڏنا ويا آهن. اسان سڀ زمين تي گذاريون ٿا. زمين مان پيدا ٿيا آهيون، زمين ۾ ئي پورباسون. زمين ئي اسان لاءِ ماءُ پيءُ بہ آهي. رزق جو سامان پيدا ڪندڙ بہ آهي. اوپڙ بہ منجهس ٿا اپرن، موسمن جو رد و بدل بہ منجهس ٿو ٿئي، ڪڪرن جي ڪارونڀار ۽ گجگوڙون ۽ گوڙ بہ منجهس ٿا ٿين. آبادي بہ منجهس تي ٿئي. خوشحاليءَ جو سامان بہ سندس پيٽ ۾ آهي.

هڪ منظر تي ئي ٿورو غور ڪري ڏسڻ گهرجي. اسان آسمان ۾ پيدا ٿيل ڪنهن ڪڪر کي ڏٺو آهي؟- مينهن جي مانداڻ ۾ زندگيءَ جي حسين صورت کي ڏٺو آهي؟ اميد ۽ نراسائيءَ جي نمائين نگاهن سان، مينهن جي مانداڻ ۽ ڪڪرن جي ڪارونڀار، اڀ ڦاڙيندڙ گجگوڙ ۽ کنوڻ جي تجلين کي ڏٺو آهي؟ ڇا ان منظر کي ڏسندي، اسان پنهنجي ان اميد کي تہ ڀوليو آهي، جنهن سان اسان جي جسم جي زندگيءَ جا واسطا قائم ٿيل آهن؟

ان ڳالهہ لاءِ خدا جي ڪتاب ۾ آيل آهي:

ومن آياته ان يريكم البرق خوفاً وطمعا.

فرمايل آهي تہ "ان جي قدرت جي وڏي ۾ وڏي هڪ نشاني هيءَ آهي تہ جڏهن زمين اجاري ٿئي ٿي، ڏڪر ۽ خشڪ ساليءَ جا آثار هر طرف پکڙجي وڃن ٿا، تڏهن هو آسمان تي مينهن جي مانداڻ واريون علامتون ٿو پيدا ڪري، ۽ تون ان منظر کي اميد ۽ خوف جي نظرن سان نهارين ٿو."

اها بہ سوچڻ جي ڳالهہ آهي تہ جڏهن اوهان جي اجاري، غير آباد ۽ بر پٽ بنيل بيقرار ڌرتي، پاڻيءَ جي بوند لاءِ تڙپي ٿي، ڌرتيءَ جو هڪ هڪ ذرو، رطوبت ۽ آلاڻ؛ ريج ۽ سيرابيءَ لاءِ

Marfat.com

دانهون ٿو ڪري، ڌرتي پنهنجي بي اختيار گردش ڪندي، ڇڻ سج
جي آڙاه جي اصل گود ۾ ڪرڻ تي ٿي اچي. ڌرتيءَ جي پيداوار
جا سڀ ساٺ ۽ سينگار پنهنجي فطرت کان مليل حسن ۽ جمال
کان محروم رهجي ٿا وڃن. ڇا اهو اوهان ڏٺو آهي ته ڪيئن ن
پکي پنهنجن آکيرن ۾، چوپايو مال پنهنجن وٿاڻن ۾، جهنگلي جانور
ٻيلن ۽ برپٽن تي، ڏاريون پنهنجن وڻن ۾، انسان پنهنجن کيتن ۽
باغن، ٻنين ۽ ٻارن ۾ هروقت اداس ۽ نماڻيون، آسائتيون ۽ انتظار
ڀريون اکيون کڻي، پيا آسمان جي گرم ۽ خشڪ پولار ۾ ڪنهن
ڪڪريءَ کي ڳوليندا آهن!

اوهان ان حال ۾ اهو به ڏٺو آهي ته حق تعاليٰ جي محبت
۽ ربوبيت، پالڻهار جي مامتا ۽ رب جي رحمت جوش ۾ اچي ٿي.
نتيجو اهو ٿو نڪري جو نراسيءَ کان پوءِ آس جو، نامراديءَ
کان پوءِ مراد جو ۽ موت کان پوءِ نئين حياتيءَ جو ساز سامان
ڌرتيءَ ڏانهن اماڻيو وڃي ٿو. خود خداوند ٻڌائي ٿو:

ويتزل من السماء ماءً فيحيي به الارض بعد موتها، ان ني
ذالڪ لآيات لقوم يعقلون.

مطلب آهي ته ”پالڻهار جي پالنا واري مهر ۽ رحمت کي
ڏسو، جڏهن اوهان آسمان ڏانهن آس ۽ نراس جي نگاهن سان
تڪيندا رهندا آهيو، ۽ ساري ڌرتيءَ تي موت جو راڪاس گهمي
ويندو آهي، تڏهن هو آسمان کان پاڻي وسائي ٿو ۽ نتيجو اهو ٿو
ٿئي ته ڌرتيءَ تي موت کان پوءِ وري حياتيءَ جا ساٺ سينگار
ٿين ٿا. بيشڪ رب جي قدرت جي ان نموني ۾ عقل ۽ فڪر
وارن لاءِ وڏيون نشانيون رکيل آهن.“

اتي اچي سمجهڻ جڳائي ته جا رب جي مهر، انسانن، حيوانن
۽ سڀني ساهوارن جي ظاهري پالنا ۽ پرورش لاءِ رزق جو اهڙي
نموني ۾ انتظام ڪري ٿي، سا انسان جي روح ۽ ان جي اخلاقي
زندگيءَ، رهبريءَ ۽ رهنمائيءَ لاءِ ڪجهه نه ڪندي هوندي ڇا؟

اهو پالڻهار، جنهن جي مهر ۽ رحمت، ٿوٽ ۽ بيابان ڌرتيءَ

Marfat.com

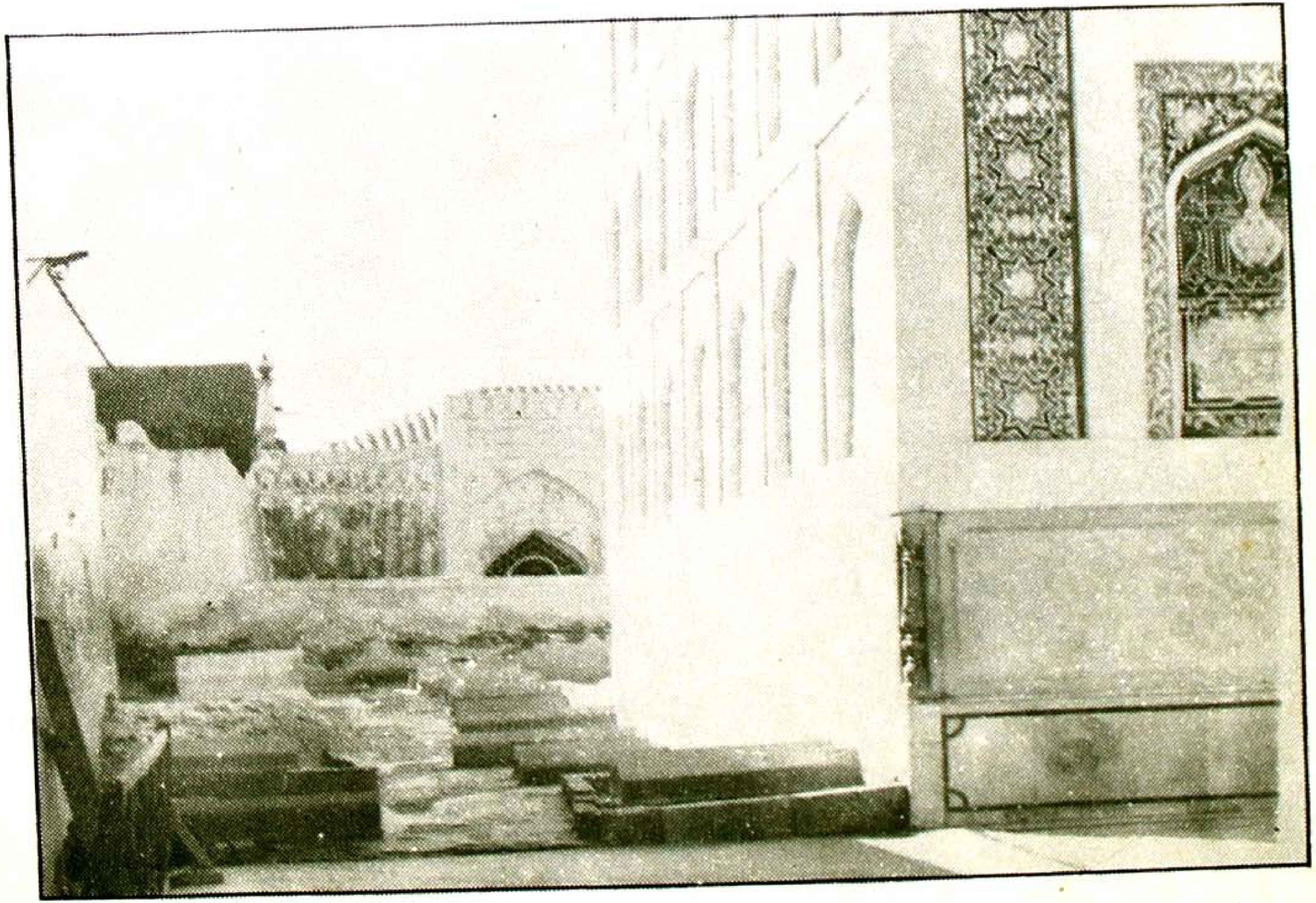

روضي مبارڪ جي پير ۾، ڏکڻ طرف، قديم قبرستان جو منظر. سامهون قديم مسجد شريف
جو هڪ محراب نظر اچي رهيو آهي.

Marfat.com

ان جي رهواسين جي دانهن ۽ آهن کي سٺي مٺس مينهن جا بدل ڪري ٿي، سا روح جي ڏرتيءَ جي اُڃ ۽ اساٿ لاءِ ڪو انتظام نه ڪندي ڇا؟

اهو پالڻهار جنهن جي مهر ۽ رحمت، ڌرتيءَ جي مٽيءَ ۽ مٽيءَ تان پيدا ٿيل ساهوارن ۽ اوپڙن جي اساٿ ۽ اڃ کي محسوس ڪري، وڻن ۽ ٽارين کي ساوا ويس پهرائي ٿي، وڻن کي ساون ۽ ڇهچ پنن ۽ مختلف قسم جي خوشبودار گلن کان وانجهي ڏسڻ پسند نٿي ڪري، سا مهر ۽ رحمت، انسانن جي روح جي کيتيءَ ۽ گلن ڦلن جي ويرانيءَ ۽ بربادي کي برداشت ڪري سگهي ٿي ڇا؟

بيشڪ اهوئي پالڻهار آهي، جو جسم لاءِ پالنا جو سامان پيدا ڪري ٿو ۽ اهوئي آهي جو روح لاءِ به خوراڪ جو سامان اپائي ٿو. اها حقيقت موسيٰ عليه السلام، فرعون جي هڪ سوال جي جواب ۾ ورجائي آهي.

فرعون پڇا ڪئي ته من ربکما يا موسيٰ؟-

يعني: ”موسيٰ تنهنجو پالڻهار ڪير آهي اي موسيٰ؟“ تڏهن موسيٰ عليه السلام وراڻيو:

ربنا الذي اعطي کل شيءِ، خلق ثم هديٰ!

يعني: ”اسان جو پالڻهار اهو آهي جنهن موجودات جي هر شيءِ کي ان حال ۽ صلاحيت آهر، خلقت بخشي. ان کانپوءِ کيس صحيح ۽ فطري طريقي تي هلڻ لاءِ هدايت ڪئي. جيئن پنهنجي پيدائش جي مقصد کي پهچي سگهي.“- اهو هيئن جو پالڻهار، ڌرتيءَ جي مٽيءَ ۾ وڌڻ ويجهڻ ۽ پالنا جي قوت رکي. پوءِ ان تي مينهن جا ماندڻ مَنڊي، منجهانئس اوپڙ ۽ اناج جا خزانا ڪڍي، انسانن ۽ ٻين جاندارن جي حوالي ڪيائين. ان طرح پيدائش ۽ پيدائش جي مقصد جي هدايت جو سامان پيدا ڪيائين.

اتي اچي اهو مسئلو خود بخود حل ٿئي ٿو ته، پالڻهار

ڌرتيءَ جي آباديءَ لاءِ ايترو سامان پيدا ڪيو آهي ته ڇا انسان جي جسم ۽ روح جي مقصد ۽ پالنا لاءِ ڪو ثمر ۽ سامان نه ڪيو هوندائين ڇا؟

اهو پالڻهار ۽ خلقڻهار، جنهن ڌرتيءَ جي اڄ ۽ اسات لاءِ توڙي انسان جي پرورش ۽ پالنا لاءِ هزارين وسيلا پيدا ڪيا آهن، تيئن روح جي ريج ۽ آباديءَ لاءِ به ڪئين املهه ماڻڪ ۽ مڻيادار مرڪڻ، مصلح ۽ پيشوا پيدا ڪندو آيو آهي.

جيئن جسم جي پالنا لاءِ، آسمان تي ڪڪرن جي ڪارونڀار ٿئي ٿي، بادلن جون گوڙيون ۽ گجڪارون ٿيون ٿين، وڏ ڦڙا مينهن ٿا وسن، تل ترايون پلر سان ٿيون پرجن، بلڪل اهڙيءَ طرح سان، روح جي ولايت تي به ڪڪرن جي ڪارونڀار ٿئي ٿي، ان تي به وڏ ڦڙا مينهن ٿا وسن، نصيبن کي سڌير ڪندڙ هيرون ٿيون گهلن، ان روح جي ڌرتيءَ مان به اويڙ ٿا اٿن.

روح جي ڌرتيءَ جو مثال هوبهو ظاهري ڌرتيءَ وانگر آهي. هن ڌرتيءَ تي به انسان اڄ ۽ اسات محسوس ڪري ٿو، هتي به گونچ سڙي وڃن ٿا، اويڙ ڀري وڃن ٿا، پاڻيءَ جي بوند لاءِ تڙپ پيدا ٿئي ٿي، وڻن جا پن ڇڻن ٿا، ٽاريون سڪن ٿيون، گل ڦل مرجهائجي وڃن ٿا، رنگ به رنگي پکي پکڻ آسائتا نيڻ کڻي روحاني مانداڻ لاءِ مٿي نهارين ٿا، روح جي ڌرتيءَ جو ذرو ذرو ٻاڏائي پڪاري ٿو ته اي پالڻهار! هن ڌرتيءَ تي به ڪا مهر ڪئي وڃي، هن ڌرتيءَ تي به محبت ۽ مهر جي ڪڪرن جون اوڙڪون اچڻ گهرجن. هن ڌرتيءَ تي به اگوندري آب جون ڌارائون وسڻ گهرجن. هن ڌرتيءَ تي به فيض ۽ هدايت جا چشما ڦٽڻ گهرجن. هن ڌرتيءَ تي به نيڪيءَ ۽ عمل جي کيتي سرهاڻ سان واسجڻ گهرجي. هت به محبت جي ڦلواڙي شاداب ۽ آباد ٿيڻ گهرجي.

اهڙي دور ۾ سچ پچ ته انسان جي روح جي ڌرتي، آهون ۽ دانهون ڪري ٿي، ٻاڏائي ۽ پڪاري ٿي، رڙي ۽ روئي ٿي.

Marfat.com

ـ ان جي جواب ۾ چيو ويو آهي:

وهوالذي يرسل الرياح بشرآبين يديه رحمته، حتي اذا اقلت سحابا الا سقنه البلدميت فانزلنابه الماء فاخرجناه من كل الثمرات كذالك نخرج الموتي لعلكم تذكرون!

يعني ”اهو پالڻهار ئي ته آهي جو مينهن جي ماندڻ کان اڳ ۾ هوائن کي هلائي ٿو، جي مهر جي مينهن ۽ ان جي ماندڻ منجهڻ جون خوشخبريون ۽ واڌايون ڏين ٿيون. تان جو مناسب ۽ ضروري وقت تي، هو ڳرن ڪڪرن کي چرپر ۾ آڻي ٿو. (۽ پوءِ اهوئي پالڻهار آهي جو چوي ٿو ته) پوءِ اسين انهن کي اهڙن شهرن تي وڃي پکيڙيون ٿا، جي اصل ۾ پڙ پانگ ۽ ويرانگ تي چڪا آهن، ۽ حياتيءَ جي اساٽ ۽ اڃ کان اجايل آهي. پوءِ مٿس مينهن جو ماندڻ پاڻ وسائي ٿو، جنهن ڪري، ذرتيءَ جي ڪيفيت موت ۽ غيرآباديءَ مان بدلجي، حياتيءَ ۽ آباديءَ سان هم ڪنار ٿي پوي ٿي. اٿ طرح سان قسمين قسمين ويڙ اپرن ٿا، جنهن مان مخلوق پنهنجو رزق حاصل ڪري ٿي. اهڙيءَ طرح اسان مئلن کي پيهر جيئرو ڪيون ٿا. هي جو ڪجهه ۾ چيو ويو آهي اها اصل ۾ هڪ هدايت آهي، جيئن اوهان عقلمندي ۽ دانشمندي حاصل ڪري سگهو.“ هي آهي ظاهري ذرتيءَ ۽ روح جي ذرتيءَ ۽ آباديءَ ۽ خوشحاليءَ لاءِ قادر ڪريم باران قدرت جو انتظام.

سنڌ جي تاريخ شاهد آهي ته ١١ صديءَ هجري، سنڌ ۾ هنگامه خيز خلفشار جي صدي آهي. ڪلهوڙن جي جليل القدر حاڪم ميان نورمحمد، ڏاڍي تدبر ۽ حوصلي سان، اندروني ۽ بيروني هنگامن ۽ فتنن جو مقابلو ڪيو. ان دور جو وڏو محشرخيز فتنو نادرشاهه جي ڪاهه هئي، جنهن سنڌ جي زرخيز ۽ خوشحال سرزمين کي هڪ طرف برباد ڪيو ته ٻئي طرف سنڌ جي امن ۽ امان ۽ ڪلهوڙن جي انتظام ۽ استحڪام کي جهوري وڌو. ڪلهوڙن جي سالانه چٽيءَ ڀرڻ کان پوءِ وچي سنڌ جي نادر شاهه

Marfat.com

ملان جند ڇٽي. نادرشاه جي خونچڪان داستان ۽ سنڌ جي بربادي ۽ جي بيان تي تاريخ جا ورق اڄ به شاهد آهن.

اهڙي پرآشوب ۽ هنگامه خيز دور ۾ حضرت سلطان الاولياءِ خواجه محمدزمان قدس سره جي ذات بابرڪات، سنڌ جي مسڪنن رحمت الاهيءَ جو ڪڪر بنجي آئي. هن عالم آب و گل ۾ سندن ظهور رمضان المبارڪ جي ٢١ تاريخ سن ١١٢٥هه (١٧١٣ع) ۾ ٿيو. سندن ظهور ولايت سان، سنڌ جي ٻوڙ زمين تي معرفت جا اوٻڙ ايريا ۽ وڻ ٽڻ واسجي وياه سندن روحاني برڪتن سان نه فقط روحاني زمين تي فيض ۽ هدايت جي پالوٽ ٿي، پر ان سان گڏ ظاهري ۽ مادي خوشحاليءَ جو پڻ آغاز ٿيو. تصوف ۽ اخلاق جي مرڪزي حيثيت لواري شريف کي حاصل ٿي ۽ اها پاڪ سرزمين مرجع خلائق بنجي وئي.

سندن وجود باوجود جي برڪت ۽ دعا سان، ميان غلام شاه عباسيءَ جو دور سنڌ جي تاريخ ۾ بيمثال ثابت ٿيو، جنهن لاءِ محقق چيو آهي ته "ميان صاحب جو دور سنڌ جي آزاديءَ ۽ خودمختاريءَ، خوشحاليءَ ۽ خوشخبريءَ جو اهو دور هو جو سنڌ جي تاريخ ۾ ٻهريون ڀيرو آيو."

حضرت خواجه قدس سره جن ٤٦ ورهين جي عمر مبارڪ جا هئا ته ميان غلام شاه ١١٧١ هه ۾ تخت نشين ٿيو.

ميان نورمحمد ڪلهوڙي، وڏي جدوجهد ۽ جاکوڙ سان، سنڌ ۾ ڪلهوڙن جي آزاد حڪومت قائم ڪئي، ۽ نادر شاه جهڙي ظالم ۽ سفاڪ جي خونين چنبن کان سنڌ کي آزادي ڏياري. ميان نورمحمد جو دور سنڌ جي عوام لاءِ خوشحاليءَ جو دور هو، جنهن کي اڳتي هلي ميان غلام شاه تڪميل تي پهچايو ۽ سنڌ جي آزاد حڪومت قائم ڪئي.

ميان صاحب جي وفات کان پوءِ پڳ متعلق اختلاف پيدا ٿيو. اگرچه ميان محمد مراد وڏو فرزند هو ۽ سنڌ جي تخت جو اصولي طور تي وارث هو، پر عوام جي راءِ، درويش صفت ۽

بيدار مغز صاحبزادي ميان غلامشاه تي اتفاق ڪيو. ميان غلامشاه وقت جي اهل الله بزرگن جو معتقد هو ۽ سندس والده ماجده لطيف سائينءَ جي معتقد ۽ مريدياڻي هئي. بزرگن ۽ درويشن جي عقيدت ۽ دعا طلبيءَ جو نتيجو اهو نڪتو جو ميان محمدمراد کي ريٽي، ميان غلامشاه کي تختنشين ڪيو ويو. ميان عطر خان به ميان غلامشاه جي مقابلي ۾ بغاوت ڪئي، پر ڪامياب نه ٿيو.

مورخن جي راءِ آهي ته ميان غلام شاه، مساوات، انصاف، رحمدليءَ ۽ سياسي قابليت سان نه فقط سنڌ جي عوام کي خوشحال بنايو، پر ان سان گڏ سنڌ جي سرحدن کي به وڌائي وسيع ڪري، ان سنڌ جو بنياد مستحڪم ڪيائين، جا شاه لطيف جي تمنا ۽ تصور واري سنڌ هئي.

ان سلسلي ۾ لس بيلا رياست، قلات رياست، ڪڇ ڀڄ رياست، جيسلمير جا والي ۽ ٻيا راجائون سندس ڏن ڀرو ٿيا. ٻئي طرف ميان غلامشاه سبزلڪوٽ تائين سنڌ جون سرحدون وڌايون. ميان غلامشاه وسيع سنڌ کي بن بنيادن تي مضبوط ڪيو.

١ــ اهو پورو خطو سنڌ ۾ آندائين، جتي سندس بزرگ شاه لطيف رح پير گهمائي چڪو هو.

٢ــ سنڌ جي وسعت جي حد اها بنايائين جتي سنڌي ٻولي ڳالهائي ۽ سمجهي ويندي هئي.

سنڌ جي مشهور محقق مولانا وفائي ان متعلق فرمايو آهي:

"شاه صاحب سنڌ جي بچاءُ لاءِ پنهنجي شاعريءَ سان جنهن جو بنياد رکڻ گهريو ٿي، تنهن کي سندس هڪ معتقد حاڪم ڪماليت تي پهچائي دم ڪنيو. سنڌ ۾ ميان غلام شاه جو دور هڪ سونهري دور تي گذريو آهي. سنڌ ڌاڌي سائي ۽ ساجي هئي ۽ ڌارين جي غلاميءَ واري ڏوکي کان آجي هئي."

(شاه جي رسالي جو مطالعو ص ١٤)

ان سلسلي ۾ سلطان الاولياء سان ميان غلام شاه جي

Marfat.com

نيازمندانہ تعلقات ڪي بہ عالمن ۽ محققن بيان ڪندي واضح ڪ
آهي تہ ميان صاحب، حضرت سلطان‌الاولياء سان حد ڪان وڌيڪ
عقيدت رکندو هو.

محقق لکن ٿا تہ حضرت سلطان‌الاولياء حد ڪان وڌيڪ
مستغني هوندا هئا. ڪڏهن بہ وقت جي بادشاهن سان پيچ
پاتائون. باوجود ان جي جو وٽن نہ زرعي زمين هوندي هئي ۽
ڪو وٽن ڪي جاگيرون هونديون هيون ۽ نہ ڪي مريدن تي
ڏن پٽ ۽ لوازما ٻڌل هوندا هئا، تاهم استغنا ۽ توڪل تي
قائم رهندا آيا. سندن ان سلسلي ۾ ارشاد هو تہ "اسين انهن پيرن
مرشدن مان نہ آهيون، جي مريدن جي درن تان ڏن پٽ اگاڙي
ٽڪا ڇڏائيندا وتن. اسان تي واجب آهي تہ مريدن جي باطني
۽ روحاني تربيت ڪيون ۽ ڪين ظاهري معاش ۾ بہ توجہ ۽
امداد سان ياد ڪيون.

چنانچہ ميان غلام شاہ پاران، جيئن سنڌ جي ٻين پيرن
۽ بزرگن ڪي جاگيرون عطا ٿيون، تيئن ڪين بہ ميان غلام شاہ
ڪلهوڙي آزيون نيزاريون ڪري جاگيرون آڇيون، جي پاڻ هرگز
قبول نہ ڪيائون. ان متعلق فرمائيندا هئا.

"جو ماڻهو زماني جي حاڪم سان دوستي رکي ٿو، تنهن
کي توڻ جي تنگي نہ ٿي ٿئي. پلا اهو ماڻهو جو حاڪمن جي
حاڪم سان نينهن لائي ٿو، سو ڪيئن محتاجيءَ ۾ مبتلا ٿيندو؟
بلڪ اهڙو ماڻهو خود شهنشاهہ آهي ۽ ميان غلام شاہ جهڙا
سهسين حاڪم سندس گولا ۽ غلام آهن." (٨٥)

ميان غلام شاہ جي آزين ۽ نيزارين هوندي بہ پاڻ سندس
ڪابہ آڇ قبول نہ ڪيائون، جنهن ڪان ميان صاحب ڏاڍو متاثر ٿيو.

ميان غلام شاہ حضرت خواجہ سلطان‌الاولياء جي
برگزيده صفات ڪان ايترو تہ متاثر ٿيو جو سندن زيارت جي لاءِ
آمادگي ظاهر ڪيائين. اوج ۽ اقبال، دولت ۽ عزت سندس همرڪاب
هئا ۽ وقت جا پير ۽ مرشد سندس دربار جا مصاحب بنجي چڪا

53070

هئا، ان ڪري سندس ڪنهن ۾ به اڪ نه پڌندي هئي. سنڌ جي عالمن ۽ پيران طريقت ڪي زمينن، لوازمن، وظيفن، انعامن اڪرامن ۽ جاگيرن سان نوازي پاڻ ڪي مقبول بنائي چڪو هو، پر سلطان الاولياء متعلق سندس اها آرزو ۽ تمنا ڪڏهن به شرمنده تعبير نه ٿي. نه پاڻ سندس جاگيرون قبول ڪيائون ۽ نه ڪو سندس دربار جا سلامي ٿيا.

هڪ ڀيري ميان غلام شاه سندن خدمت ۾ درخواست موڪلي ته:

"قبلا سائين، اسين وقت جا بادشاه، ملڪ ۽ رعايا جي ڪاروبار ۾ ايترا ته ڦاٿل آهيون، جو اهڙي فراغت نصيب ئي نه ٿي ٿئي جو اچي اوهان جي دست بوسي ڪري سگهون ۽ اوهان ڪان دعا طلب ڪيون. ان صورت ۾ اگر قدم رنج فرمائي هيڪر اچي مون ڪي پنهنجي زيارت فيض بشارت ڪان مستفيد فرمايو ته تاحيات ممنون ڪرم ۽ احسانمند رهندس."

حضرت سلطان الاولياء قدس سره ان درخواست جي جواب ۾ فرمايو:

"اسان فقيرن ڪي مسافريءَ جون دقتون ۽ مشڪلاتون برداشت ڪرڻ نهايت ڏکي ڳالهه نظر ٿي اچي. اسين هت پنهنجن فقيرانه ڪکن ۾ اوهان جي حق ۾ رب پاڪ جي درگاه ۾ دعا طلب آهيون. والسلام."

ميان صاحب، ان جواب ڪان ڏاڍو متاثر ٿيو ۽ حيرت جي درياءَ ۾ غرق ٿي ويو.

محقق لکيو آهي ته ڪجهه وقت ڪان پوءِ ميان غلام شاه ٻيهر حضرت سلطان الاولياء جي خدمت ۾ عريضو موڪليو ته:

"جي اوهان جي ذات بابرڪات جي زيارت نصيب نه ٿي ٿئي ته پوءِ استدعا آهي ته پنهنجو ڪو مصاحب ۽ درويش موڪليو، جيئن ان جي صحبت ڪري سگهجي."

حضرت سلطان الاولياء قدس سره جن ان استدعا کي قبوليت جو شرف ڏيندي، پنهنجي لاءِ ڪلهوڙي مريد حاجي محمد کي اجازت ڏني ته هو ڀلي وڃي ميان صاحب سان ملاقات ڪري. ان سان گڏ کيس هدايت ڪيائون ته ميان غلام شاه کي سوال پڇندو، جي جوابن سميت توکي اڳيئي سمجهائي ٿا ڇڏيون.

١- ميان غلام شاه جي تمنا اها آهي ته ڪڇ ملڪ جي جاڙيجه قوم سان شادي ڪري. ان خيال سان هو ڪڇ ڏانهن سفر ڪرڻ جو ارادو ڪري چڪو آهي. توکان پڇندو ته "منهنجي اها تمنا برصواب ٿيندي يا نه؟"

تون جواب ۾ ٻڌائجانس ته "اسين نه آهيون جوتشي ۽ برهمڻ، نه آهيون نجومي ۽ ڪاهن، جو پوٿيون پڙهي، انگ اکر ناهي، ويهي اهڙن سوالن جا جواب تيار ڪريون."

٢- ميان غلام شاه جي اها به تمنا آهي ته اسان کي جاگيرن جي آڇ ڪري. ان متعلق توکي چوندو: "اسان جي اها به تمنا آهي ته حضرت سلطان الاولياء جن کي ڪن جاگيرن جا پروانا پيش ڪيون." تون جواب ۾ چئجانءِ: "رزاق مطلق اسان فقيرن جي حال کان آگاه آهي، اُن رب پاڪ اسان جي رزق جو اڳيئي انتظام ڪري ڇڏيو آهي. اسان جي گذر لاءِ ڪافي سامان پيو آهي، پر جيڪڏهن ان قسم جي محتاجي محسوس ڪئيسون ته پوءِ سرڪاري نوڪري ڪرڻ ۽ جاگيرن وٺڻ کان به ڪين گسنداسون."

٣- ميان غلام شاه، ملاقات کان پوءِ، موڪلائڻ وقت، توکي ڪجهه ڪپڙا لٽا ۽ نقد پيسا آڇيندو، سي موٽائڻ نه گهرجن، هي ڀلي قبول ڪجانءِ، اهو هديه طور قبول ڪرڻ مباح ٿيندو. انڪار ڪرڻ جي صورت ۾ مبادا ائين محسوس ڪري ته فقراء به دولتمندن وانگر هديا قبول نه ٿا ڪن ۽ استغنا ۽ تڪبر جو مظاهرو ڪري، مخلصانه پيشڪش کي رد ٿا ڪن. بيشڪ بنا ڪنهن شرعي وجهه جي کيس اسان متعلق ڪنهن به شڪ شبهي ۾ مبتلا ڪرڻ نه گهرجي."

Marfat.com

حضرت سلطان الاولياء قدس سره جي باطني بصيرت ۽ ڪشف حقيقت جو اهو باڪمال مثال آهي ته ميان غلام شاه جي سندن سوڪيل مريد حاجي محمد ڪلهوڙي سان لهائي گفتگو ٿي، جا حضرت خواجه قدس سره اڳ ۾ ئي فقير حاجي محمد ڪلهوڙي کي سمجهائي ڇڏي هئي. ظاهر آهي ته ميان غلام شاه سندن سوڪليل فقير جي صحبت ۽ رهاڻ مان ڏاڍو محفوظ ٿيو. سندن دلي رغبت ۽ روحاني عقيدت ويتر وڌي وڻ ٿي وئي. ان کان پوءِ ميان صاحب ڪيترا عريضا حضرت خواجه قدس سره جي بارگاه ۾ ۾ لکندو رهيو ۽ مريدانه معتقدانه خيالات جو اظهار ڪندو آيو. ميان غلام شاه جا ڪيئي اهڙا عريضا اج تائين موجوده سجاده نشين حضرت پير گل حسن صاحب صديقي مدظله العالي وٽ موجود آهن.

مثلاً هڪ عريضي ۾ پنهنجي صحت لاءِ ۽ ٻئي ۾ اولاد جي صالح ٿيڻ لاءِ دعا طلبيءَ جا عريضا لکيا اٿس ۽ ڪن ۾ پنهنجي قصور تي عجز ۽ معذرت جو اظهار ڪيو اٿس.

ان سلسلي ۾ محققن هڪ ٻيو واقعو به قلمبند ڪيو آهي، جنهن ۾ وري به جاگيرن جي آڇ ۽ حضرت خواجه قدس سره جن جي انڪار جو ذڪر موجود آهي.

تصديق ٿيل روايت آهي ته ميان غلام شاه ڪجهه زماني کان پوءِ پنهنجي مک وزير ديوان گدو مل جي پاءُ ديوان خانچند کي حضرت خواجه قدس سره جن جي خدمت عاليه ۾ لواري شريف جي جاگير جي پرواني سان ڏياري موڪليو. حضرت خواجه قدس سره جن وري به ميان غلام شاه جي آڇ ۽ پيشڪش کي قبول نه ڪيو ۽ فرمايائون: "جاگير جي وسيع ايراضيءَ جي آباديءَ لاءِ ٻج، پاڻ، پراءَ ۽ ڪاٽي وغيره لاءِ جو خرچ ٿيندو، اهو ڪير پريندو؟" ديوان خانچند عرض گذاريو ته "قبلا سائين! اهو سارو خرچ پڪو هن غلام جي ذمي آهي، اهو ڪم ڪار مان ڪندس، حضرت جن فقط آڇ کي قبول ڪرڻ فرمائين."

حضرت خواجه قدس سره آخري راءِ جو اظهار ڪندي فرمايو:

Marfat.com

"اسين فقير ماڻهو، اهڙن خفن مان ڇا ڄاڻون. اهڙا خفا مو
نہ ڪٽنداسون."

بهرحال، ديوان خانچند نااميد ٿي، واپس وريو ۽ ساري وا
اچي ميان صاحب کي پيش ڪيائين.

هنن تاريخي واقعن مان ثابت ٿو ٿئي تہ ميان غلام ش
جي حضرت خواجہ قدس سره ڏانهن ڪيڏي نہ مخلصانہ عقيد
هئي. ان نيازمندانہ عقيدت جي ڪري ۽ حضرت خواجہ قدس س
جي توجهات خصوصيءَ جي پالوت، سنڌ جي آزاد حڪومت ک
نہ فقط سرسبز ۽ آباد رکيو، پر آزاد بہ رکيو.

ان دور متعلق حضرت شاہ لطيف جو هيٺيون بيت تم
مشهور آهي:

سنڌ ٿي سنڌل وڃنا، ڪئي اوهيڙن اوڪ،
ڇاڇر ٿي ڇنن ۾، مينهون ڇرن سوڪ،
سرهيون ٿيون سنگهاريون، پوبو پائن طوق،
ميها، ڇيڙ، ڦنگيون، جت سوا ٿين ٿوڪ،
لاهين ڏٿان لوڪ، ڏولائي جا ڏينهڙا.

سنڌ جي مشهور محقق مولانا وفائي لکيو آهي تہ:
"ميان غلام شاہ جي زماني ۾ اهو پهريون شعر هن ريم
پڙهيو ويو ٿي- "لنا ڏٿان لوڪ، ڏولائي جا ڏينهڙا."

هي آهي سلطان الاولياء حضرت خواجہ محمد زمان قدس س
جن جي برڪت ۽ سعادت واري دور جي سنڌ.

Marfat.com

مترجم: مولانا غلام مصطفيٰ قاسمي

”گلشن الاولياء“ ۾ حضرت سلطان الاولياء متعلق روايتون

(نقل ١) نصرپور جي قاضي عبدالرحمان پنهنجي ڪنهن عزيز قاضيءَ کان روايت ڪئي، جيڪو مخدوم صاحب (خواجه لواري وارن) جو مريد هو ته حضرت مخدوم صاحب (خواجه محمد زمان) جن جو اهو دستور هوندو هو ته مريدن جي ڪاٽي لاءِ پئسن تي اناج خريد ڪري رکندا هئا ۽ اٽڪل روءِ ٽيهه چاليهه خرار آن هڪ ئي وقت خريد ڪندا هئا ۽ ساري رقم اناج واريءَ ڪوٺيءَ مان ڪڍي هڪ ئي وقت ادا ڪندا هئا، آن جي ڪنهن ڪي به سُڌ ڪانه هوندي هئي. هڪ ڀيري قديم دستور موجب اناج خريد ڪرايو هئائون ۽ جڏهن آن جا مالڪ پئسن وٺڻ لاءِ حاضر ٿيا ته پاڻ ياندي ۾ وياه قاضي به سندن پويان ويو. ڇا ڏسي ته آن جو فرش ڪکڙن جي ڇهنبن سان ڪرڙيل آهي ۽ آتي ته ڪجهه به نه هو. تڏهن عرض ڪيائين ته حضرت (خواجه صاحب!) هي ڪهڙو راز آهي، هتي ته ڪجهه به موجود نه آهي، اوهين ايڏي رقم ڪٿان آڻيندا آهيو؟ خواجه صاحب فرمايو ته اهو راز اڄ تو تي کوليان ٿو، پر توکي ڪپي ته ڪنهن سان به ظاهر نه ڪجان. پوءِ فرمايائون ته اسان کي حق سبحانه جي درگاهه مان فقيرن جي خرچ لاءِ روزانو هڪ لک رپيا مقرر آهي، اسان انهن لاءِ رڳو رب کي پسند ڪيو آهي، تڏهن ايتري مخلوق هر طرف کان ۽ هر طريقي جي مشائخن کان هتي اچي گڏ ٿي آهي.

Marfat.com

(نقل ٢) قاضي عبدالرحمان (نصرپوري) پنهنجي ڪنهن مائٽ قاضيءَ کان روايت ڪئي ته هڪ وقت مخدوم صاحب (خواجه محمد زمان) جي درويشن مان هڪ درويش کي توحيد جي حالت ڏسڻ ۾ آئي. مخدوم (خواجه) صاحب جي خدمت ۾ اچي چيائين ته "آءٌ خدا آهيان." مخدوم خواجه صاحب کيس فرمايو ته تون پنهنجو پاڻ کي ته خدا سڏين ٿو، جڏهن توکي پيا به خدا چون ته پوءِ تنهنجي دعوا سچي ٿيندي. ان فقير چيو ته ڀلو ڪو مون کي خدا چئي يا نه چئي، آءٌ خدا آهيان. خواجه صاحب ان درويش کي آن جي پانڌي ۾ ڪٺي بند ڪرايو. اٽڪل ١٢ پهر پانڌي ۾ بند هو. جڏهن خواجه صاحب جي توجه مان ان جي حالت مٽري، تڏهن کيس ٻاهر ڪڍيائون.

(نقل ٣) ابراهيم فقير سوڍي کان روايت آهي ته جڏهن حضرت مخدوم صاحب (خواجه محمدزمان) جو مريد ٿيس ۽ سندن خدمت ۾ عرض ڪيم ته سائين! هاڻي ڇا ڪريان؟ پاڻ فرمايائون ته توکي ڪيڙا اٽندڙ جي روش اختيار ڪرڻ گهرجي، مطلب ته جلدي اچ وڃ ڪر!

(نقل ٤) ٻالهم ٿا ڪن ته حضرت خواجه صاحب جي ڪوٽ جي پر ۾ هڪ هندو مڪئيءَ جي پوک پوکي هئي. هڪ رات سندس پوک ۾ گدڙ (پيلڻ لاءِ) آيا ۽ هندو ساري رات سجاڳ رهي شور ڪري گدڙن کي هڪلي رهيو هو. صبح جو حضرت مخدوم خواجه صاحب مريدن کي فرمايو ته "دوستو! ڏسو ته هن هندو جنهن مڪئيءَ جي پوک پوکي آهي، ساري رات گدڙن جي ڊپ کان ننڊ نه ڪئي آهي. اوهان خدا جا طالب آهيو، ساري رات ستا پيا آهيو، اهو ڪهڙو انصاف آهي؟"

(بشڪريه ماهنامه "الرحيم"، حيدرآباد سنڌ.)

*

ڊاڪٽر گربخشاڻي

شيخ عبدالرحيم گرهوڙوي

هيءُ صاحب اصل گرهوڙ جو ويٺل هو، جو ترپاڪر ضلعي ۾ هڪ ڳوٺ آهي. ظاهري علم، فقه ۽ حديث ۾ بي نظير هو. شاعر پڻ هو، سنڌي ٻوليءَ ۾ ججهوئي ڪلام چيو اٿس. فقه ۽ تصوف تي ڪيترائي ڪتاب لکيا هئائين، جي مدد خان افغان جي ڪاهن وقت جا لڏ پلاڻ تي هئي، تنهن ۾ گم ٿي ويا. سندن ڪي تصنيفون اجا موجود آهن، جهڙوڪ "فتح الفضل"، جنهن ۾ حضرت [خواجه ..اطان الاولياء قدس سره] جن جا ملفوظات جمع ٿيل آهن. حضرت جن جي سنڌي بيتن جي عربي شرح ۽ "ادبيات مثنوي"، جنهن جو مضمون حضرت جن جي مداح آهي.

شيخ عبدالرحيم ننڍپڻ کان وٺي مناظري ۽ مباحثي جو ڪوڏيو هوندو هو؛ ۽ انهن ۾ ٻين سيني کي شه ڏيئي ويندو هو. هميشه اها آرزو هوندي هيس ته، ڪافرن سان غزا ڪري شهيد ٿيان. اوائل ۾ حضرت جن جي توهين ڪندو هو، ۽ سندن مريدن تي خندا ڪندو هو. هڪ لڳا واٽ ويندي هڪ درويش گڏيس، جو حضرت جن جي زيارت لاءِ لواري سنبريل هو. درويش کي ٺٺولي ڪري چيائين ته "پنهنجي پير کان منهنجي پاران پڇج ته معراج خاص پيغمبر صلعم لاءِ هئي يا ٻين لاءِ به؟" درويش ڪانئس موڪلائي اتي هليو. جڏهن لواريءَ پهتو، تڏهن حضرت جن جي صحبت ۾ اهڙو ته لاءِ ٿي ويو، جو شيخ عبدالرحيم جو نياپو ڏيڻ وسري ويس. آخر جڏهن موٽي وڃڻ جو سعيو ڪيائين، تڏهن حضرت جن کيس پاڻمرادو فرمايو ته "فلاڻي توکي اسان لاءِ کهڙو

سنيھو ڏنو ھو؟“ درويش وانڍو تي ويو، ۽ پيغام ساري پيش ڪيائين. حضرت جن جواب ڏنو تہ ”شيخ عبدالرحيم کي چئج تہ بغداد جي ھڪ خليفي لاءِ ھڪ پل اڏائي ويئي ھئي، جا اڄ ڏينھن تائين قائم آھي. اگرچ اھا خاص انھن لاءِ جوڙائي ويئي ھئي، تڏھن بہ جو چاھي سو اڄ تائين اُن مٿان لنگھي سگھي ٿو. ساڳيءَ ريت حضرت محمد صلعم پڻ معراج جي وسيلي ھن جھان کان ھن جھان تائين گويا ھڪ پل نھرائي. اھا ڪڏھن ڊھڻ جي آھي؟ البت ان تان لنگھڻ جو حق ۽ شان پيغمبر صلعم کي ئي ھو، پر سلطان پنھنجيان سندس لشڪر بہ لنگھي سگھي ٿو. انھيءَ ڳالھہ ۾ تہ پاڻ سلطان جو فخر آھي.“

درويش وڃي رقعو رسايو. شيخ عبدالرحيم جي اکين تان انڌاريون لھي ويون. اڻ ڏني حضرت جن جي پريت جو پيچ پئجي ويس. پوءِ بحث مباحثا ختم ڪري، وڃي حضرت جي پيش پيو، ۽ سندن عنايت سان وڃي عرشين لڳو. بار بار چوندو ھو تہ ”مون کي ڏاڍو فخر ھوندو ھو تہ مون جھڙو عالم ملڪن ۾ ڳوليو لھندو. پر جڏھن حضرت جن جي روبرو ٿيس، تڏھن سڀ وڃا وسري ويم. سندن اڳيان پاڻ کي اھڙو ٿي سمجھندو ھوس، جھڙو جاھل ڪنھن فاضل اڳيان،“ ۽ پڻ چوندو ھو تہ ”جنھن ھڪواريءَ حضرت جن جو توجھہ حاصل ڪيو، سو سڄيءَ سنڌ جي مشائخن کان مٿي ٿيو.“

حضرت جن جي وصال کان پوءِ شيخ عبدالرحيم ڪجھہ وقت حضرت خواجہ گل محمد جي خدمت ۾ رھيو. آخر وڃي پنھنجي ڳوٺ گرھوڙ ۾ گذارڻ لڳو. اتي ڳچ ڏينھن خلوت ۾ صرف ڪيائين. بلڪل ٿورو کائيندو ھو ۽ ٽئين ڏينھن مسھل وٺي معدو خالي ڪندو ھو. سارو ڏينھن ۽ رات ھڪ تڏي ذڪر تي ڪٽو اوڍيو پيو ھوندو ھو. نھايت ضعيف ٿي ويو؛ بنھہ ھڏن جي مٺ وڃي بچيو. نيٺ ھڪ ڏينھن خلوت مان نڪري، تڙ ڪري، نئون وڳو پھري، دھلاريءَ کي سڏي چيائين تہ ”وڃي ڊنڍورو ڏي تہ جو ماڻھو اڄ اچي منھنجي بيعت ڪندو، تنھن کي مياڻ دوزخ

Marfat.com

جي باهم کان بچائڻ جو ذمو آءٌ پاڻ تي کڻڻ لاءِ تيار آهيان."
اڪثر چوندو هو ته "مون کي پنهنجي سر شيخيءَ مشائخيءَ جي ڪا تمنا ڪانهي صرف الاهي امر جي متابعت ڪري ماڻهن کي حضرت جن جي طريقي ۾ داخل ٿو ڪريان."

روايت آهي ته جڏهن مير بجارخان ٽالپر ڪلهوڙن جي ڪلور سبيان انهن سان مقابلي جي سٽ سٽي، تڏهن وڃي شيخ عبدالرحيم کان دعا گهريائين. شيخ صاحب فرمايو ته "اوهان جي سوڀ هن شرط تي منحصر آهي ته دينداري جي پرگهور ۽ بي‌دينن جي پائمالي. جي اهو شرط بجا آندو ته اوهان جي صاحبي پشت پشت هلي ايندي." مير بجارخان اهو شرط قبول ڪيو ۽ آخر ٽالپرن جي فتح ٿي.

گرهوڙ کان ٿيهه ڪوهه پري ٿر ۾ هڪ بتخانو هو، جتي هر قسم جون بچڙايون ٿينديون هيون. شيخ عبدالرحيم جي آرزو هوندي هئي ته بتخاني کي نابود ڪريان. هڪ دفعو لواريءَ ڏي ٿي ويو ته وات تي ڪن دوستن کان خبر پيس ته بتخانو اڳي کان به ابتر ٿي ويو آهي. هاڻ پاڻ جهلي نه سگهيو. يارن کي چيائين ته "هلو ته هلي بتخانو ڍاهي ناس ڪريون." هڪ دوست کي لواريءَ روانو ڪري، ان هٿان حضرت خواجه گل محمد کي پيغام نياپو موڪليائين:

جه ڪن ٽوپايا ڪوڏ مان، تـه کي ڪچاڙو،
ماڻس ستاڙو، پڻس نالو ڪين ڪي.

حضرت جن هيءُ نياپو سڻي نهايت افسوس ظاهر ڪيو.

شيخ عبدالرحيم غازين جو ڪٽڪ سنبرائي وڃي بتخاني ٽان ڪڙڪيو. اول بت پرستن کي اسلام جي دعوت ڏنائين، جا هن قبول نه ڪئي. پوءِ غازين وٽي هلان ڪئي، ۽ ڪن ۾ تخانو پيچي پور ڪيائون. شيخ عبدالرحيم پاڻ نڪو هلايو هٿيار نڪا ڪيائين هاڪار: "اياڪ نعبد" ۽ "اياڪ نستعين" جا مرا مچائي ڏنائين. پوءِ ته بت پرستن مٿس ترارين ۽ ڀالن جو

وسڪارو ڪيو، مگر عجب جو هن جي بدن مان ڦڙو رت جو به نه
نڪتو. آخر زخمن وگهي دم ڏنائين. سندس لاش ڪٽائي اچي
گهوڙ ۾ دفن ڪيائون. هيءُ حادثو سن ۱۱۹۲ هجري (۱۷۷۸ع
۾ ٿيو. ان وقت شيخ صاحب جي عمر چاليهه ورهيه هئي.
("لواريءَ جا لال" تان ورتل)

☼

"خلق جو عالم افضل آهي امر جي عالم کان، ڇاڪ
ته ظهور ان مان ئي حاصل ٿئي ٿو."
— سلطان الاولياء

Marfat.com

ڊاڪٽر نبي بخش خان بلوچ

شيخ احمد بن محمد صديق السندي
عرف
قاضي احمد دمائي

تعلقي سڪرنڊ جو شهر ”قاضي احمد“ هن بزرگ جي نالي پويان مڙجي ٿو، ڇاڪاڻ جو قاضي احمد صاحب هن ماڳ ڪي وسايو ۽ اُتي ئي سندس مزار آهي. قاضي صاحب پنهنجي وقت جو عالم ۽ عارف هو. خواجه محمد زمان رح (اول) لواري واري جو مريد ۽ خليفو، ۽ نقشبندي طريقي جي مبلغن ۽ علمبردارن مان هو. سنڌ توڙي هند ۾ ڪائنس گهڻا بزرگ فيضياب ٿيا، انهيءَ ڪري هن برصغير ۾ نقشبندي طريقي جي تاريخ ۾ قاضي صاحب جو ڪردار نمايان آهي، ۽ انهيءَ لحاظ مان ڪن مصنفن هن سلسلي جي بزرگن بابت لکندي قاضي صاحب جي سوانح ۽ خدمت کي پڻ بيان ڪيو آهي. (١) جيئن ته سنڌ اندر طريقت ۽ تصوف جي تاريخ ۾ قاضي صاحب جن جو تذڪرو پڻ اهميت رکي ٿو، انهيءَ ڪري اسان هيٺ سندس سوانح جي ڪن خاص پهلوئن تي روشني وجهون ٿا، جن بابت هن وقت تائين خاطرخواه معلومات ميسر ٿي نه سگهي آهي. (٢)

قاضي صاحب جي خاندان جو نسب-نامو سنڌ جي ”ڪوريجن“ جي قبيلي سان ملي ٿو. سندن پهرين پري پيڙهي هن طرح آهي.
(١) قاضي احمد بن (٢) محمد صديق بن (٣) عبدالسلام بن (٤) حاجي بن (٥) محمد صالح بن (٦) صابر بن (٧) حاجي بن (٨) احمد بن (٩) محمد بن (١٠) سلطان بن (١١) علاوالدين بن (١٢) حاجي بن (١٣) احمد بن (١٤) شيخ المشائخ حضرت سَنڌو.

Marfat.com

پنهنجن تحريرن ۾ قاضي صاحب پاڻ پنهنجو نالو "احمد بن محمد صديق السندي" ڪري لکيو آهي. (٣)

هن خاندان جي سڪونت آڳاٽي وقت کان وٺي "ٺلتي" جي شهر ۾ هئي، جتي "شيخ المشائخ حضرت سندو، مدفون آهي. جو غالباً ڏهين صدي هجريءَ جي پلارن بزرگن مان هو. سندس اولاد مان ڪي بزرگ علمي مشغلي سان سيوهڻ ۾ پڻ رهيا ۽ اتي ئي رڪيل آهن، جيئن ته ٻارهين نمبر بزرگ حاجي بن احمد توڙي قاضي احمد جن جي والد محمد صديق جون مزارون سيوهڻ ۾ آهن.

قاضي احمد موصوف سن ١١١٧ هجري (١٧٠٥ع) ۾ (٤) ٺلتيءَ ۾ ڄائو. اهو ميان يار محمد ڪلهوڙي جي حڪومت وارو دور هو. ابتدائي تعليم پنهنجي والد کان ورتائين، جو غالباً ان وقت سيوهڻ ۾ مدرس هو. ثانوي ۽ اعليٰ تعليم ان دور جي مشهور عالم مخدوم عبدالواحد سيوستانيءَ کان ورتائين (٥) ۽ فارغ التحصيل ٿي پنهنجن وڏن بزرگن جي نقش قدم تي تعليم ۽ تدريس جو مشغلو اختيار ڪيائين.

اهو معلوم نه آهي ته قاضي صاحب ڪڏهن سيوهڻ ۽ ٺلتيءَ وارو پاسو ڇڏي اچي موجوده موري ۽ سڪرنڊ تعلقن واري ايراضيءَ کي وسايو. تي سگهي ٿو ته حڪومت طرفان کيس لاڪاٽ پرڳڻي (٦) جي قضا ملي ۽ انهيءَ ڪري کيس هن پرڳڻي جي مرڪزي ايراضيءَ ڏانهن آندو. بهرحال، قاضي صاحب پاڻ ئي هن طرف لڏي آيو ۽ اچي "ديهه دم" ۾ سڪونت اختيار ڪيائين. "ديهه دم" هن وقت موري تعلقي جي حد ۾ آهي. جتي قاضي صاحب جن اچي ويٺا، ان ماڳ واري مسجد موجود آهي، ۽ اڄ تائين سندن نالي سان "ميان صاحبن جن جي مسجد" سڏجي ٿي. (٧) قاضي صاحب جن زندگيءَ جو ڪافي عرصو 'ديهه دم' ۾ رهيا ۽ انهيءَ ڪري "دمائي" سڏجڻ لڳا. زندگيءَ جي پوئين دور ۾ 'ديهه دم' مان لڏي اچي موجوده شهر 'قاضي احمد' (جتي سندن مزار آهي) واري ماڳ، تي مقيم ٿيا. اهو ماڳ 'ميل جي ڊوري' (٨) جي

Marfat.com

ڪنڊيءَ سان هڪ آباد علائقو هو، ۽ انهيءَ ڪري ئي قاضي صاحب جن شايد اتي سڪونت اختيار ڪئي. پاڻ پنهنجي تحرير ۾ آن کي 'موضع ميل' ڪري لکيو اٿن، ۽ آتي جي آباديءَ بابت پنهنجن همعصرن مان ملان محمد احسن ۽ ملان محمد عارف ڏي پنهنجي هڪ خط ۾ لکيو اٿن ته "اوهان جي ڪجهه زمين محمد بقا شاهه وارن ۽ ڪجهه معارفجن (ڪؤنريجن) آباد ڪئي آهي."

قاضي صاحب جن هن 'موضع ميل' ۾ سن ١٢٢٣ هجري (١٨٠٨ع) ۾ وفات ڪئي. سندن مزار ۽ درگاهه جي مشهوريءَ سببان پوءِ موضع تي نالو ئي "قاضي احمد" پئجي ويو ۽ انهيءَ نالي سان ئي هن وقت هيءُ شهر وڏندڙ ۽ آباد آهي.

علم ۽ معرفت

ميان احمد وڏو عالم ۽ قضا جو صاحب هو، جو هو لواريءَ جي صاحب سجاده خواجه محمد زمان رح جو مريد ٿيو. ميان فيض محمد صاحب ٻڌايو ته: "خواجه محمد زمان صاحب جن جي مشهوري گهڻو اڳ تي چڪي هئي ۽ سندن وڏا خليفا ۽ ٻيا نالي وارا مريد اڳ موجود هئا: قاضي صاحب پوءِ لواريءَ ۾ ويو ۽ وڃي حلقهءِ ارادت ۾ داخل ٿيو." خواجه محمد زمان رح جي سوانح بابت جيڪي روايتون محفوظ آهن، تن مان هڪ روايت خود قاضي صاحب جي زباني قلمبند ٿيل آهي. اها روايت انهيءَ وقت جي آهي، جڏهن خواجه صاحب جن جي پهرئين فرزند ۽ پوءِ پهرئين ڏيري وفات ڪئي. (٩) آن مان گمان نڪري ٿو ته قاضي صاحب وڏن خليفن کان پوءِ مگر ان هوندي به خواجه صاحب جن جي حياتيءَ جي پهرئين دور ۾ سندن مريد ٿيو. ميان فيض محمد صاحب ٻڌايو ته: "قاضي صاحب جن ديهه دم ۾ مقيم هئا، جو حج جو ارادو ڪيائون. آن وقت حج جي وات لواريءَ وٽان هئي، جتان پوءِ ڪڇ ۾ وڃي، 'مڏئي' بندر تان غورابن ۾ چڙهندا هئا. قاضي

صاحب لواريءَ ۾ خواجه صاحب جن جي زيارت ڪرڻ بعد عر
ڪيو ته حج ڪان موٽندي مريد ٿيڻ جو ارادو اٿم. بزرگن فر
ته حج به نيڪ، مريديءَ جو ارادو به نيڪ، پر اهڙو ته تي وج
جو اڳيان به ته سڄاڻن! اهو ٻڌي قاضي صاحب ترسي پيو، م
فريضهء حج اڳ پڻ ادا ڪري چڪو هو. ان ڏينهن بعد خو
صاحب جن کين اجازت ڏني ۽ قاضي صاحب حج تي روانو ٿيو

حضرت خواجه محمد زمان رح جي چئن وڏن خليفن
ٿالا معلوم ۽ مشهور آهن: يعني شيخ عبدالرحيم گرهوڙي، ش
ابو طالب اگهمي، شيخ حاجي محمد صالح ۽ حافظ هدايت الله جيڪ
خواجه صاحب جن جو خاص خادم هو. انهن وڏن خليفن کان س
پيا به ڪيترائي اهل دل سندن عقيدتمندن ۾ شامل هئا، جيئن
شيخ حافظ حاجي طاهر، شيخ قاضي احمد، درويش عيسيٰ دش
سيد محمد، سيد پير محمد، بنگو فقير، حافظ ايوب، علي محمد مجذو
شيخ شعيب ڪشتي، شيخ الياس، شيخ سڌاتوره، حاجي شهمير بلو
۽ سندس ڀاءُ ابوالحسن غازي وغيرهم. انهن سالڪن ۽ درويـ
مان گرهوڙي صاحب کان سواءِ ٻين جا حالات بلڪل مختصر ط
مان معلوم آهن. مثلاً شيخ ابوطالب اصل اگهم ڪوٽ يا اگهام
جو هو، پر وفات سعيدپور ۾ ڪيائين. شيخ حاجي محمد ص
ڏاهري، موجوده تعلقي موري ۾، دولت پور کان ميل کن اوڀر ط
'ڪُرِّ' جو ويٺل هو؛ (١٠) خواجه عيسيٰ دشتي، موجوده عمرڪ
تعلقي جي مشهور شهر 'چيلهه' لڳ ويٺل هو ۽ سندس اولاد ۾
فقير عبدالله هن وقت موجود آهي؛ بنگو فقير گوپانگ، ڊيري، ض
نوابشاهه لڳ ويٺل هو ۽ اتي ئي سندس مزار آهي. سيد محمد لاڙ
جو باشندو هو. انهن بزرگن نقشبندي طريقي جي وات وٺي
جي خدمت ڪئي ۽ ڪيترن ئي انسانن جي اخلاق کي سنوا
۽ بلند ڪيو. موجوده معلومات جي بناءَ تي ائين چئي سگهجي
ته انهن مڙني ۾ قاضي احمد صاحب پنهنجن مريدن ۽ معتقدن
وسيع دائري ذريعي نقشبندي طريقي جي فيض کي سنڌ توڙي سنڌ

Marfat.com

هر گهڻو وڌايو.

خواجه محمد زمان رح جي خليفن مان مخدوم عبدالرحيم گرهوڙي، قاضي احمد صاحب ۽ سيد محمد لاهوري وقت جا عالم هئا، جن ۾ گرهوڙي صاحب کان پوءِ قاضي احمد صاحب علم ۽ فضل ۾ پين مڙني کان مٿيرو هو. قاضي صاحب کي خواجه محمد زمان کان خلافت ملي ۽ پوءِ پاڻ پنهنجي حلقي جو پير طريقت ٿيو.(١١) سندس مريدن جو دائرو وسيع هو، پر هيٺيان چار بزرگ سندس وڏا خليفا هئا:

(١) سيد نور محمد شاهه ڪنڊائي، ڪاهي ڪنڊا، تعلقي شهري فيروز جو.

(٢) مخدوم عبدالوالي دربيلي جو.

(٣) سيد حسين شاهه، رتڙه چتڙه، ضلعي گورداسپور جو، جنهن هندستان ۾ فيض عام ڪيو، ايتريقدر جو سندس ٽي سئو ڪ خليفا ٿيا.

(٤) ميان عبدالڪريم ڪٽي، پينگهاري، تعلقي هالا جو.

انهن چئن وڏن خليفن کان سواءِ سندس بيا معتقد پڻ وڏي درجي وارا هئا. انهن ۾ ميان پير محمد ڏيپارجن جو ۽ قاضي صاحب جو پنهنجو فرزند ميان محمد صالح، وڏا اهل دل هئا. ميان پير محمد کي قاضي صاحب جن جي لکيل خطن جا نقل موجود آهن، جن ۾ کيس "فضائل و ڪمالات دستگاه، نور بصر، راحت روحي، ميان پير محمد جيو سلمه ربه" جي عبارت سان خطاب ڪيو اٿس، ۽ هڪ خط ۾ ڄاڻايو اٿس ته "ميان پير محمد منهنجي فرزند ميان محمد صالح کان به مون کي وڌيڪ پيارو آهي."

قاضي صاحب سن ١٢٢٣هه (١٨٠٨ع) ۾ وفات ڪئي ۽ موضع ميل' واري سڪونت گاهه (موجوده شهر قاضي احمد) تي ئي مدفون ٿيو، جتي سندس مزار موجود آهي. قاضي صاحب جن جي قيمتي آثارن مان سڀ کان اهم سندن اولاد ۽ بيا اهل دل افراد آهن، جي اڄ تائين پاڻ کي سندس عقيدت ۽ ارادت سان وابسته

Marfat.com

سمجهن ٿا. پيا سندن خطن جا نقل ۽ ٻه مهرون آهن، جي سجاده نشي
ميان فيض محمد صاحب وٽ محفوظ آهن. هڪ مهر آڌيي جيتر
گول آهي، جنهن جي اندر سندن سجع "احمدالله علي نعمائه" ج
وچ ۾ سن "١٢٠٢" (هجري) لکيل آهي، ۽ ٻي ننڍڙي چورس مه
آهي، جنهن جي اندر فقط سندن ذالو "احمد" ۽ ان جي هيٺان سا
"١٢٠٧" لکيل آهي.

سندن اولاد

قاضي صاحب جو فرزند ميان محمد صالح علم ۽ معرفت ج
صاحب هو ۽ پنهنجي والد جي وفات بعد طريقت جو سجاده نشي
ٿيو. سندس لکيل ڪن (فارسي) خطن جا نقل موجود آهن، ج
مان سندس تحمل ۽ تدبر جو اندازو ٿئي ٿو. پنهنجي والد جي مر
ميان حسين شاه (رتڙه چتڙه، ضلعي گورداسپور واري) کي خط
سمجهائي ڏيندي لکي ٿو:

ڪار من نيست ڪسي را بجدال،
ره نمايم بخداي متعال،
هر ڪه پي در پي من بشتابد،
آنچه من يافته ام هم يابد.

ڏيپارجن جي ميان پير محمد ڏي هڪ خط ۾ پنهنجي وال
بزرگوار بابت لکي ٿو:

احمد شهِ عالم همہ، صاحب عنايات و ڪرم،
وصفش نگنجد در قلم، احمد محمد ذالعطا.

ميان محمد صالح کان پوءِ سندس اولاد مان طريقت ج
سجاده نشينن جو سلسلو هن طرح هليو: ڪانئس پوءِ اول سندس وڏ
فرزند ميان عبدالواحد ۽ پوءِ ننڍو فرزند ميان نورالله سجاده نشي
ٿيو. ميان نورالله کان پوءِ سندس فرزند ميان محمد شفيع ۽ ڪانئس پو
سندس فرزند ميان محمد صادق (وڏو) ۽ ميان پير محمد سجاده نشين ٿي

Marfat.com

انهن بزرگن جو اولاد موجود آهي. راقم جي ملاقات ميان فيض محمد صاحب سان ٿي، جو پنهنجي والد ميان پير محمد کان پوءِ سندس سجاده نشين ٿيو.

حوالا

(١) مثلاً ڏسو "اولياي نقشبند المعروف به سيرت پاک شير رباني"، مولف محمد امين شرقپوري، مطبوع پيڪو لميٽيڊ، لاهور.

(٢) قاضي صاحب جن جي درگاهه جي موجوده سجاده نشين ميان فيض محمد صاحب سان ٥- جون ١٩٧١ع تي ملاقات ۽ تبادلہ خيال جو موقعو مليو، ۽ سندس صحبت ۽ قلمي ڪتاب "بزرگان دمائي" جي مطالعي سان قاضي صاحب جن جي سوانح بابت آنهن ڳالهين ۽ اهڃاڻن جي تصديق ٿي.

(٣) پنهنجي هڪ خط ۾ لکن ٿا: "اما بعد مي گويد بنده جان پراگنده مفتقرالي رحمة ربه الغفار احمد بن محمد صديق السندي."

(٤) "اولياي نقشبند" جي مصنف ائين لکيو آهي.

(٥) ميان فيض محمد صاحب چيو تہ اها اسان جي خانداني پڪي روايت آهي. ڪتاب "بزرگان دمائي" ۾ مخدوم موصوف جو هڪ خط نقل ٿيل آهي، جنهن جو عنوان ادب ۽ احترام سان هن طرح ڏنل آهي- "نقل مكتوب حضرت مخدوم المخاديم، سيد البلدان والاقاليم، عالم رباني، عارف سبحاني، حضرت مخدوم صاحب سيوستاني."

(٦) لاکاٽ وارو پرڳڻو موجوده سڪرنڊ ۽ موري تعلقن جي ڀاڱن تي شامل هو.

(٧) مسجد وارو اهو ماڳ موجوده شهر قاضي احمد کان اٺ ميل اوير (۽ صادق ڀنڀيءَ جي ڳوٺ کان اڌ ميل اتر اوير) طرف آهي.

Marfat.com

(٨) انهيءَ 'ميل واري ڊوريءَ' جو پيٽ اڄا تائين قاضي احمد شهر جي ايرندين پاسي کان ظاهر بيٺو آهي.

(٩) ڪتاب "لواريءَ جا لال"، ص ١١٥

(١٠) ڪتاب "لواريءَ جا لال" ۾ "شيخ حاجي محمد صالح گهرائي" لکيل آهي. تني مکهي تو تہ 'ڪڙائي' کي 'گهرائي' ڪري لکيو ويو هجي.

(١١) خود سندس مرشدن (لواريءَ جي بزرگن) بابت محفوظ روايات ۾ قاضي صاحب کي (طريقي جي 'شيخ' واري درجي جي لحاظ سان) "شيخ احمد قاضي" سڏيو ويو آهي (لواريءَ جا لال، ص ١١٥). ٻي روايت ۾ کيس "خواجه" جي لقب سان "خواجه قاضي احمد" ڪري لکيو ويو آهي. (ايضاً ص ١٣٩).

(بشڪريہ ماهنامہ "الرحيم"، حيدرآباد، جولاءِ ١٩٧١ع، ص ٢٣).

✡

"معراج جي رات، سواءِ انسانيت جي، ٻيو ڪو آخري پردو ڪونہ رهيو."

— سلطان الاولياء

Marfat.com

حضرت حاجي محمد صالح

قدس سره

حضرت خواجه بزرگ قدس سره جن جي اصحابن مان هڪ جهڙو صاحب ڪرامت ڪو ورلي ليندو. جرات وارو، داناءُ ۽ وڙائتو ماڻس هو.

هڪ عزيز نقل ڪيو آهي ته ”هي درويش ڪجھ رفيقن سان گڏ لواري شريف پئي آيو ته واٽ تي هڪ شهر جي ٻاهران ڪجھه چوڪرن راند پئي ڪئي. انهن ٻارن ۾ مير غلام علي ٽالپور به موجود هو، جو پوءِ سنڌ جو حاڪم ٿيو. ٻارن سان مير غلام علي ڏي نهاري چيائين ته هن ٻار جي قسمت قوي ڏسڻ ۾ ٿي اچي، شايد ملڪ جو والي ٿئي. پر هن جي اعمال نامي ۾ ڪابه شيءِ نظر ڪانه ٿي اچي.“

سندس وڏو پٽ شيخ سيف الدين رح چوندو هو ته ”منهنجي والد صاحب رح ڪڏهن به لواري شريف ڏي پير ڊگها نه ڪيا. چا سفر ۾ ته چا گهر ۾. هڪ ڏينهن مون کين عرض ڪيو ته: ”هن وقت ته ائين ڪرڻ سولو آهي، پر مرڻ بعد ڇا ڪندؤ؟“ چيائين ته ”انهيءَ وقت به ڪا تڪليف ڪانه ٿيندي. خدا تعاليٰ مون کي پناه ۾ رکندو. آءٌ انهن ماڻهن مان ڪونه آهيان. جڏهن موت ايندو، تڏهن زماني وارا ڏسندا ۽ تعجب ڪندا.“ بيشڪ جڏهن شيخ رح وفات ڪئي، تڏهن ماڻهن ڏٺو ته پاڻ مراقبي ۾ هئا.

—٭٭—

Marfat.com

سندن گهر ۾ کائڻ پيئڻ لاءِ ڪا شيءِ موجود ڪانهي. درياهه تي مڇين جي شڪار لاءِ ٻه ويو هو، پر اجا تائين اتان ڪو به شڪار هٿ نه آيو اٿس. ملائڪ دنيا کي سينگاري سندس آڏو پيش ٿا ڪن ته هو انڪار ۾ ڌڪو ٿو ڏوڏي. جي ان دنيا کي ساڄي پاسي کان ٿا آڻين ته هو کابي ٿو نهاري. وري جي کابي پاسي کان ٿا آڻين ته هو ساڄي پاسي ڪنڌ ٿو ڦيرائي."

شيخ صاحب جي مزار مقدس سعيد پور ضلعي حيدرآباد ۾ مرجع خلائق آهي.

*

"مراقبي جو نمونو ٻليءَ کان سکڻ گهرجي، جيئن ڪئي جي ٻر تي جوءِ ماري وهندي آهي."

— سلطان الاولياء

Marfat.com

حضرت خواجہ ابو طالب اگهمي

قدس سرہ

حضرت خواجہ ابوطالب اگهمي، حضرت خواجہ بزرگ قدس سرہ جن جي چئن وڏن خليفن مان هڪ هئا. کين ارشاد جي اجازت پڻ مليل هئي، پر ورلي ڪنهن کي ارشاد ڏنائون. چون ٿا تہ صرف ٻن شخصن کي تلقين ڏنائون. انهن مان هڪ مير محمد مدني رح هو، جنهن جي بزرگي ۽ علميت جي شهرت ملڪن ۾ مشهور هئي.

شيخ ابو طالب رح پنهنجي شهرت کي بلڪل ناپسند ڪندو هو، مال چاري، پشم ڪتي، گذر سفر ڪندو هو.

ڳالهہ ڪندا آهن تہ حضرت خواجہ بزرگ رح قدس سرہ جن جي وصال وقت حافظ هدايت الله موجود ڪونہ هو، پر ڪلاڪ کن کان پوءِ اچي حاضر ٿيو. اچڻ سان شيخ ابوطالب رح کي چيائين تہ "توکي مئلن کي جيئري ڪرڻ جي قوت مليل آهي. همت ڪر تہ پاڻ خير جو وري زندہ ٿين." ان تي خواجہ ابوطالب رح چيو تہ "حق سبحانہ جي اهائي مرضي آهي، نہ تہ خدا تعاليٰ جي فضل و ڪرم ۽ مرشد جي برڪت سان ايتري تہ طاقت اٿم، جو جيڪڏهن هڪڙو توجهہ ڪريان تہ حضرت آدم عليہ السلام کان وٺي هن مهل تائين سڀ فوت ٿيل ماڻهو زندہ ٿي پون ۽ پنهنجا مٿا کنيين وانگر زمين مان ٻاهر ڪري ويهن."

هڪڙو عزيز ڳالهہ ٿو ڪري تہ "هڪڙي ڏينهن حاجي محمد صالح ڪڙائي رح وٽ ويٺو هوس تہ اوچتو پاڻ کان لڳا. ان جو سبب پڇيم. مون ڏي نهاري فرمايائين تہ هن وقت شيخ ابو طالب اگهمي رح جو حال پئي ڏٺم، جنهن ڪري کل آئي.

Marfat.com

حضرت شيخ سدا توره

قدس سره

شيخ سداتوره رحمت‌الله عليه، حضرت خواجه بزرگ قدس سره جن جي خاص مصاحبن مان هو. تيرهن سالن جي عمر ۾ حضرت جن وٽ فيض جي طلب لاءِ آيو هو. شيخ عيسيٰ دشتي رح چوندو هو ته سداتوره رح بادشاهه آهي. هن جا گناهه به الله تعاليٰ وٽ ثواب آهن. حضرت خواجه بزرگ قدس سره جن جي وصال کان پوءِ حضرت شيخ رح ڏاڍو پريشان رهڻ لڳو؛ ۽ انهيءَ پريشانيءَ جي عالم ۾ بيخبر ٿي سفر تي نڪتو. سفر ۾ حضرت خواجه صفي‌الله رح (۱) کي ڏٺائون، جنهن کيس سڃاتو ۽ سڏي چيائين ته "جيڪڏهن مون سان ٿورڙي صحبت ڪرين ته توکي طالبن جي ارشاد ڏيڻ جو اجازت نامون ڏيان." مگر شيخ رح جي دل پسند نه ڪيو ۽ سفر جاري رکيائين. انهيءَ سفر دوران

(۱) خواجه صفي‌الله رح ڪابل افغانستان جو رهاڪو هو. کيس خواجه صفي‌الله ڪابلي پڻ چوندا هئا. مولوي هاشم جو پوٽو ابراهيم ٺٽوي سندس خليفو هو.

Marfat.com

شيخ صاحب حاجي فقيرالله علوي شڪارپوريءَ (١) وٽ پهتو، پر
اتي به ڪيس آرام نه آيو.

پنهنجي سفر جو هڪ واقعو ٻڌائيندي چوندو هو ته "جيسلمير
۾ هڪ شخص ڏٺم، جنهن کي هندن جو لباس پيل هو ۽ واڳڪو
ڪم پئي ڪيائين. مون کي ازخود سڄاڻي، سڏ ڪري پاڻ وٽ
ويهاريائين. شام جو مون کي پنهنجيءَ جڳهه تي وٺي آيو. هندن
وارو لباس بدلائي مسلمانن وارا ڪپڙا پاتائين. پوءِ اسان ٻنهي
گڏجي نماز ادا ڪئي. آءٌ عشا جي نماز کان پوءِ سمهي پيس،
مگر سڄاڳ هوس. ڏٺم ته ان شخص عشا کان پوءِ مراقبو ڪيو
۽ ان مراقبي ۾ صبح جي نماز تائين ويٺو رهيو. فجر جو آءٌ به اٿيس.
اسان گڏجي فجر جي نماز پڙهي. هن وري اهي ڪپڙا بدلائي،
اڳيون هندن وارو لباس پاتو. ڏينهن جو مون کانئس اجازت ورتي.
مون کي خدا حافظ چئي، چيائين ته تنهنجي دل ۾ ٻه ڳالهيون
آهن: هڪ ته تنهنجي دل ۾ اها ڳالهه آهي ته مون کي آرام ۽
قلبي سڪون ڪٿي ملندو؟ ٻي ڳالهه ته تنهنجو خيال آهي ته آءٌ

(١) شاهه فقيرالله علوي- سندس والد جو نالو عبدالرحمان
هو. سندس ولادت ٻارهين صديءَ جي بلڪل اوائل ۾ افغانستان
جي جلال آباد علائقي ۾ "روتاس" نالي ڳوٺ ۾ ٿي. ظاهري علم
جي تڪميل افغانستان ۽ هندستان جي مختلف علائقن ۾ ڪيائين.
سلسله عاليه نقشبندي ۾ سندس بيعت شيخ آدم بنوري رح جي مريد
شيخ محمد سعيد رح جي خليفي شيخ محمد مسعود رح جي هٿ
تي ٿيل هئي ۽ مختلف ملڪن جي سياحت کان پوءِ پاڻ ١١٥٠هه
۾ شڪارپور ۾ اچي رهڻ لڳو، جتي ٣- صفر ١١٩٥ هه ۾ وفات
ڪيائين. عربي، فارسي ۽ پشتوءَ ۾ شعر چوندو هو. تصوف ۾
"مڪتوبات علوي" سندس خاص تصنيف آهي. ان کان سواءِ ٻيا
به سندس ١٧ ڪتاب لکيل آهن.

Marfat.com

هڪ فقير آهيان، تنهنڪري مون کي شاديءَ لاءِ سڱ ڪير ڏيندو ٿيون ته تنهنجي دل ۾ اهو خطرو آهي ته آءٌ (هندن جي لباس وارو شخص) جڏهن مرندس تڏهن مون کي لباس جي نسبت ج ڪري باهه ۾ ساڙيندا. انهن ٻنهي ڳالهين جا جواب هي آهن لواري شريف کان سواءِ توکي ڪٿي به آرام ڪونه ملندو. تنهنج مائٽن مان فلاڻيءَ، فلاڻي جي ڌيءَ مان تنهنجي شادي ٿيندي ۽ ان مان توکي پٽ ڄمندو، جو پڻ تو جهڙو صاحب ڪمال هوندو. جيڪڏه مٿيون ٻئي ڳالهيون حقيقت ثابت ٿين ته يقين ڄاڻ ته آ مرڻ کان پوءِ باهه ۾ ڪونه سڙندس. ملائڪ ايندا، جيڪي اچ منهنجو جنازو دفن ڪندا ۽ هڪ ڪافر جو جنازو مسلمانن جي لباس ۾ منهنجي عيوض اچي ساڙيندا. پوءِ جڏهن اهي جون پهريون ٻه ڳالهيون پوريون ٿيون تڏهن يقين آهي ته ٽئين ڳالهه به سچي ثابت ٿي هوندي.

ان سفر ۾ شيخ سنڌاتوره رح هڪ صوفي قلندر کي ڏٺو جنهن بابت چيائين ته اسان پاڻ ۾ ڳالهايو ته ڪونه، مگر ڏٺم ته فنا جو صاحب هو.

سفر تان موٽڻ بعد شيخ سنڌاتوره، شيخ عبدالرحيم گرهوڙي رح وٽ اچي ترسيو. مندس اچڻ تي شيخ گرهوڙي رح مندس گهڻي خاطرداري ڪئي ۽ چيائين ته "اڄ رات حضرت رسول مقبول صلي الله عليه وسلم جن شيخ سنڌاتوره رح جي سفارش ڪئي اٿن."

شيخ سنڌاتوره رح فرمائيندو هو ته "جهڙيءَ طرح ماڻهو مسلمان ۽ ڪافر آهن، اهڙيءَ طرح زمين به مسلمان ۽ ڪافر آهي مون کي خوف هوندو هو ته متان مرڻ بعد ڪنهن ڪافر زمين ۾ دفن ٿيان! گهڻو ڏينهن انهيءَ پريشانيءَ ۾ هوس. هڪ دفعي حضور پاڪ صلي الله عليه وسلم جن مون کي مسلمان زمين ڏيکاري، ۽ اها جاءِ پڻ ڏيکاريائون، جتي مون کي دفن ٿيڻو هو."

آخر عمر ۾ شيخ رح تي اهڙي [illegible] نازل ٿيندي هئي جو اکيون ڳاڙهيون ٿي وينديون هيس [illegible] آواز ڪڍڻ

لڳندو هو. پاڻ چوندا هئا ته "شيخ گهوڙي رح مون کي چيو هو ته منهنجو حال وري توتي ايندو. هن وقت اهو حال وارد آهي. مگر شيخ جوان هو ۽ آءٌ پيرسن آهيان، جنهن ڪري اهو بار ڪٽي نٿو سگهان. پر آخر ۾ پنهنجي مرشد ڪريم جي همت ۽ برڪت سان انهيءَ حال مان نڪري آيو آهيان."

سندن وفات ١٢٤٦ هه مطابق ١٨٣٠ع ۾ ٿي. سندن مقبرو انهيءَ زمين (ٽنڊي جان محمد ضلع ٿرپارڪر کان ٣ ميل اتر طرف) تي آهي، جيڪا کين ذڪاري ويئي هئي. پاڻ چوندا هئا ته "جنهن به شخص کي منهنجي پاڙي ۾ دفن ڪيو ويو، تنهن کي آءٌ جناب سرور عالم صلم الله عليه وسلم جن وٽ پهچائي ايندس ۽ پوءِ شفاعت ڪرڻ سندن ڪم آهي."

***

"ڪامل نڪي مري ٿو ۽ نڪي فنا ٿئي ٿو. [يعني سندس قلب، چاڪاڻ ته سندس ظاهر پڻ وانگر ٿئي آهي.]
—— سلطان الاولياء

"سنڌ جي تصوف هتي جي هندن کي به بدلائي ڇڏيو
لطيف ۽ سچل، شاهه شهيد ۽ سلطان الاولياء جي هندو مريدن
اهڙا به مريد هئا، جي نماز ۽ روزي جا پابند، ذڪر ۽ فڪ
جا پابند، تلاوت قرآن ڪريم ۽ دلائل الخيرات جا پابند هئا، ج
کي وفات کان پوءِ قبرن ۾ پوريو ويو. ان انفراديت متعلق نام
جرمن مستشرق ڊاڪٽر اينيمري شمل پڻ تعجب جو اظهار ڪ
ته ساري اسلامي دنيا ۾ اهو فقط "سنڌ" ۾ ئي دستور نظر آيو
غير مسلم مريد، سنڌ جي بزرگن ۽ مرشدن جي پيراندي ۾
پوريل آهن. ايران ۽ ٻين ملڪن ۾ ائين نه آهي."

غ - م - گ

حضرت سلطان الاولياء
جن جي

۲۰۶ سالہ عرس مبارک
جي

تقريب سعيد جي ڪارگذاري

Marfat.com

"ناشاد"   (اکين ڏٺو احوال)

مڙيا مٽي مچ

سلطان الاولياء خواجه محمد زمان قدس سره جن جي ٢٠٦ سالھ عرس مبارڪ جي تقريب سعيد ۽ ڀرپور سنڌي ادبي ڪانفرنس جي ڪارگذاري

سنڌ جي عظيم شاعر، عارف ۽ روحاني بزرگ سلطان الاولياء خواجه محمد زمان قدس سره جن جي ٢٠٦ سالھ عرس مبارڪ جي تقريب، دستور موجب، هن ڀيري پڻ ٤- ذوالقعد ١٣٩٤ هھ مطابق ١٩- نومبر ١٩٧٤ع تي، لواري شريف ۾، نهايت عقيدت ۽ احترام سان منعقد ٿي. هن پروقار ۽ روح پرور تقريب جي هن دفعي اها خصوصيت رهي، جو ڀرپور دفعو، وڏي پيماني تي، "سنڌي ادبي ڪانفرنس" جو اهتمام ڪيو ويو هو، جنهن ۾ سنڌ جي برک ۽ نامور عالمن ۽ اديبن، شاعرن ۽ دانشورن شرڪت ڪري، سنڌڙيءَ جي هن باڪمال شاعر ۽ عارف ڪي تقريرن ۽ شعرن وسيلي عقيدت جو خراج پيش ڪيو. در اصل سنڌي ادبي ڪانفرنس جي منعقد ڪرڻ جو محرڪ سنڌ جو نامور عالم ۽ فاضل جناب مولانا غلام محمد گرامي صاحب، ايڊيٽر "مهراڻ" رسالو، سنڌي ادبي بورڊ حيدرآباد هو، جنهن صاحب حضرت سلطان الاولياء جن جي عظيم علمي ۽ روحاني قدر و منزلت جي اپٽار ڪرڻ لاءِ منتظمين کي آماده ڪيو ۽ آن سان گڏ پاڻ پنهنجن دوست اديبن ۽ شاعرن سان لواري شريف ۾ اچي هڪ ادبي روايت جو بنياد وڌو. جيئن ته جناب گرامي صاحب طرفان اها نيڪ صلاح ڏني ويئي، درگاه عاليه لواري شريف جو خادم خاص محترم آخوند محمد صالح صاحب،

Marfat.com

ڪانفرنس جي انتظامي ڪمن کي سهڻي انداز سان منهن ڏيڻ ۾ جنبي ويو. اوقاف کاتي جي صوبائي وزير جناب عبدالله بلوچ صاحب پڻ عرس شريف جي تقريبات جي افتتاح لاءِ اچڻ جي رضامندي ظاهر ڪئي ۽ مقرره وقت تي، پنهنجي کاتي جي اعليٰ عملدارن سان گڏ منزل انداز ٿيو.

حيدرآباد مان جناب مولانا گرامي صاحب سان گڏ سنڌ جي نامور شاعرن ۽ اديبن–محترم سيد نجف علي شاه ڪمتر نقوي، سيد منظور نقوي، شمشيرالحيدري، نياز همايوني ۽ تاجل بيوس، تي مشتمل قافلو روانو ٿيو. مسٽر مظهر علي جتوئي، نواب مظفر خان لغاري، مولا بخش چانڊيو ۽ سندس شاگرد ساٿي ۽ ٻيا دوست پڻ همسفر هئا.

صبح ١٠ بجه لواري شريف ۾ پهچڻ تي، عرس شريف جا انتظام مڪمل ٿي چڪا هئا. افتتاحي تقريب لاءِ هڪ وڏو پنڊال قائم ڪيو ويو هو، جتي هزارها ماڻهن جي نشستن جو انتظام هو. هزارن جي تعداد ۾ درگاه عاليه جا مريد ۽ معتقد زيارت سان مشرف ٿي رهيا هئا ۽ چوطرف نهايت ئي وقار ۽ سنجيدگي، عقيدت ۽ احترام جو منظر ڏسڻ ۾ پئي آيو. پروگرام موجب افتتاحي تقريب جو وقت جيئن قريب آيو، سنڌ جو وزير اوقاف جناب عبدالله بلوچ لواري شريف پهتو. وزير موصوف کي آدرڀاءُ ڏيڻ لاءِ پنڊال کان رستي تائين رنگبرنگي بئنرن، پيپلس پارٽيءَ جي جهنڊين ۽ دلي دروازن سان رستو سجايو ويو هو.

افتتاحي تقريب

وزير موصوف کي جلوس جي شڪل ۾ پنڊال ۾ آندو ويو جي معزز شهرين ۽ مريدن گلن جي هارن سان سندس پليڪار ڪئي. محترم ميان فيض محمد صاحب (حضرت سلطان الاولياء جن جي خليفي قاضي احمد دم شريف جو سجاده نشين) ۽ جماعت

Marfat.com

لواري شريف جو موجوده صدر)، محترم مير خدا بخش خان ٽالپر، آخوند محمد صالح، حسين دادا، محترم ڏني بخش سومرو چيف ائڊمنسٽريٽر اوقاف سنڌ ۽ ٻين مکيه ۽ اهم شخصيتن سان گڏ وزير صاحب اسٽيج تي تشريف فرما ٿيو. پنڊال ۾ هزارن جي تعداد ۾ مريد ۽ متعلقين موجود هئا، جيڪي ڪراچيءَ سميت سنڌ جي مختلف حصن مان اچي سهڙيا هئا.

افتتاحي تقريب جي ڪاروائيءَ جي آغاز کان اڳ حضرت سلطان الاولياء جا روح پرور سنڌي بيت ۽ آن جا منظوم اردو ترجما مائيڪ تان پيش ڪيا پئي ويا، جن سان هن پروقار تقريب ۾ نهايت شگفته ۽ دلگداز ڪيفيت پئي پيدا ٿي. مسٽر نقاش، ڪاروائيءَ جي آغاز جو اعلان ڪيو. ڪلام پاڪ جي تلاوت سان تقريب شروع ٿي.

آن کان پوءِ جماعت طرفان، استقباليه ڪميٽيءَ جي ڪنوينر محترم آخوند محمد صالح، مهمان خصوصيءَ جي خدمت ۾ سپاسنامو پيش ڪندي چيو:

"حضرات! هي درگاه فلڪ پائگاه برصغير ۾ حضرات لواري شريف جي فيوضات باطنيه جو مرڪز ۽ طريقه عاليه نقشبنديه مجدديه جو منبع رهندي آئي آهي. لواري شريف جي هن سلسله عاليه جو پهريون بزرگ ۽ سرچشمهٔ اول سلطان الاولياء حضرت خواجه محمدالزمان قدس سره آهي. سندن باطني ڪمالات ۽ روحاني فيوضات جي ڪثرت ۽ منفعت جي سلسلي ۾ سنڌ جون مستند ۽ معتبر تاريخون شاهد آهن. تحفه الڪرام ۾ سندن ذڪر مبارڪ ڏاڍي عقيدت سان ڪيو ويو آهي ...."

آخوند صاحب، حضرت جن جي سيرت مبارڪ تي روشني وجهندي ٻڌايو:

"حضرات! حضرت سلطان الاولياء جن جي خصوصي ڪمالات ۾ اتباع شريعت، زهد، تقويٰ ۽ پرهيزگاريءَ کي سڀني

Marfat.com

محققن ۽ مورخن بيان ڪيو آهي. پاڻ علوم شرعيه ۽ معارف طريقه عاليه جا جامع هئا. سندن عظمت ۽ شهرت سنڌ ۽ سنڌ کان ٻاهر ڏورانهن ڏيهن تائين پهتي. سندن مريدن ۽ معتقدن جو سلسلو سنڌ ۽ سنڌ کان ٻاهر ڪڇ، ڀڄ، گجرات، مارواڙ، ڪاٺياواڙ، جيسلمير، جوڌپور، پنجاب، بلوچستان، عرب ۽ آفريڪا تائين وسيع هو. هزارها خوشنصيب ۽ صاحب دل عالمن ۽ صالحن سندن صحبت عاليه مان استفادو ڪيو، جن جا نالا تاريخن ۾ موجود آهن. سندن بزرگانه عظمت ۽ فيوضات جي ڀالوت ايترو ته وڌيڪ شهرت حاصل ڪئي جو سنڌ جي عظيم سدا حيات صوفي شاعر حضرت شاه عبداللطيف ڀٽائي رحه ۾ لواري شريف ۾ اچي ساڻن ملاقات ڪئي....."

آخوند صاحب جي سپاسنامي کان پوءِ، درگاه عاليه جي خانداني مريد ۽ ٿرپارڪر جي نامور شخصيت الحاج مير خدا بخش خان ٽالپر (سابق ايم - پي - اي) مختصر تقرير ڪندي فرمايو:

"..... هيءَ درگاهه صدين کان وٺي رشد و هدايت جو سرچشمو رهندي آئي آهي ۽ هن درگاهه جو فيض سنڌ هند بلڪ عرب ۽ عجم تائين پهتل آهي. هزارها بلڪ لکها بندگان خدا هتان شريعت ۽ طريقت جو علم حاصل ڪري چڪا آهن. اوهان صاحبن کي هت صاف نظر ايندو ته هت ڪنهن به غير شرعي عمل جو وجود نه آهي. نماز، دعا ۽ تلاوت کان سواءِ ٻي ڪابه غير شرعي خرافات هت نظر نه ايندي، وغيره ....."

آن کان پوءِ مهمان خصوصي، محترم عبدالله بلوچ، وزير اوقاف حڪومت سنڌ وراڻيءَ جي تقرير ڪندي فرمايو:

"دوستو! مون کي ڏاڍي خوشي ٿي آهي جو آءُ اوهان دوستن ۽ ساٿين مان اچ هتي مليس ۽ هتان جي حالتن جو جائزو ورتم. ان طرح ٻيون به ڪيتريون ئي

Marfat.com

حقيقتون ٻڌيون اٿم، مون کي آنهن سڀني ڳالهين متعلق گهڻي خوشي حاصل ٿي آهي.

”.... اوهان کي معلوم آهي ته اسان جي ملڪ ۾ قاديانيت جو مسئلو نهايت پراڻو ۽ پيچيدو مسئلو هو، جنهن کي نهايت دانشمنديءَ سان حل ڪيو ويو آهي. عوام جي چونڊيل حڪومت آن مسئلي کي منصفانه نموني سان هميشه لاءِ رفع دفع ڪري ڇڏيو آهي. اها اسلام، پاڪستان ۽ عوام جي خدمت هئي، جا موجوده عوامي حڪومت سرانجام ڏني آهي. عوام دشمن ۽ رجعت پسند مخالف جماعتون اگر سمجهن ٿيون ته اهڙي نموني سان، آهستي آهستي، ٻين فرقن کي پڻ اقليت ۾ آڻڻ جي ناپاڪ سازشن ۾ ڪاميابي حاصل ٿيندي ته اها آنهن جي عظيم غلطي آهي، اجائي خوشفهمي آهي، ڳالهه آهي ۽ اجائي پروپئگنڊا آهي موجوده عوامي حڪومت ڪنهن به اهڙي فتني يا سازش کي هرگز ڪامياب ٿيڻ نه ڏيندي ۽ آنهن جي حربن ۽ ناپاڪ ارادن کي مڪمل طور ڪچلڻ لاءِ هروقت خبردار آهي. آءٌ اوهان کي يقين ڏيارڻ چاهيان ٿو ته قائد عوام جي قيادت ۾، موجوده عوامي حڪومت دوران، ملڪ ۽ قوم خلاف اهڙي هر حرڪت کي دٻايو ويندو ۽ آن جو خاتمو آندو ويندو ....“

وزير موصوف جي حقيقت پسندانه تقرير سامعين کي گهڻو متاثر ڪيو.

آخر ۾، آخوند محمد صالح صاحب، شڪريه ادائي طور مختصر تقرير ڪئي ۽ افتتاحي تقريب پوري ٿي، جنهن کي ڪراچي ٽيليويزن ۽ ريڊيو پاڪستان حيدرآباد طرفان آيل ٽيمن ڪور ڪيو.

منجهند جي ماني‌ءَ تي وزير موصوف کان علاوه سمورا مهمان اديب، شاعر، صحافي، مريد، متعلقين ۽ عام مهمان شامل هئا.

Marfat.com

آن کان پوءِ وزير موصوف، حضرت سلطان الاولياء قدس سر
جن جي زيارت لاءِ درگاه عاليه تي پهتو. جماعت لواري شريف
جو صدر ميان فيض محمد صاحب، استقباليه ڪميٽيءَ جو ڪنوينر
آخوند محمد صالح، حسين دادا، مير خدا بخش خان ٽالپر، مسٽر
ڏني بخش سومرو، نقاش ۽ ٻيا ڪافي ماڻهو ساڻس گڏ هئا. زيارت کان
پوءِ وزير موصوف درگاه سان وابسته مسافرخاني، لنگر خاني، مسجد
شريف، يتيم خاني وغيره جو تفصيلي معائنو ڪيو ۽ سپاسنامي ۾
پيش ڪيل گهرن جي سلسلي ۾ مسٽر ڏني بخش سومري ناظم اعلي
اوقاف سنڌ سان صلاح مشورو ڪري، جماعت کي يقين ڏياريو ته
حڪومت طرفان تقاضائن جي پورائيءَ لاءِ جلد نوس قدم کڻڻ جي
ڪوشش ڪئي ويندي. ان کان پوءِ وزير صاحب روانو ٿيو، جنهن
کي معززين جي وڏي تعداد رخصت ڪيو.

عرس مبارڪ جون تقريبات

عرس مبارڪ جي دستوري تقريبات جي شروعات، درگاهه
واري وسيع عيدگاه ميدان تي، منجهند جو ادائي ٻجي ڌاري، ظهر
جي نماز سان ٿي. جماعت جي وڏي تعداد نماز ادا ڪئي، جنهن
جي امامت مجلس تحفظ ختم نبوت سنڌ جي ناظم اعلي مولوي
حافظ عزيزالرحمان ڪئي. نماز کان پوءِ سڀني نمازين ۾ قرآن شريف
جا پارا تقسيم ڪيا ويا ۽ تسبيحون پڻ ورهايون ويون. اندازاً پنج
هزار نمازين طرفان قرآن شريف جو ختمو ڏنو ويو ۽ "صدق الله"
واري دعا بخشي وئي. ان موقعي تي ٻه قصيدا ۽ هڪ دعا شريف
پڻ پڙهيا ويا. ساڳئي وقت تبرڪ طور مٺاڻ ورهايو ويو. ان طرح
دستوري تقريبات جي ختم ٿيڻ کان پوءِ سڄي جماعت درگاه شريف
تي پهچي زيارت ڪئي ۽ لنگر خانه تي لنگر تقسيم ڪيو ويو.

Marfat.com

اديبن ۽ شاعرن جي روضي تي حاضري

شام جو ٥ بجي ڌاري، سمورن آيل اديبن، شاعرن، دانشورن ۽ ٻاهرين مهمانن کي مڪان شريف جي زيارت لاءِ درگاه عاليه تي آندو ويو، جتي نهايت ئي عقيدت ۽ احترام سان حاضري ڏني ويئي ۽ دعا گهري ويئي. درگاه عاليه تي عجيب ڪيف ۽ سرور جو عالم هو. نذرانه عقيدت پيش ڪندڙ صاحبن تي هڪ روح پرور ۽ دلگداز ڪيفيت طاري هئي. ٻاهريان اديب ۽ شاعر (جن مان ڪيترا پهريون دفعو حاضر ٿيا هئا)، سنڌ جي هن عظيم روحاني بزرگ ۽ صوفي شاعر جي حضور ۾ نهايت مسرت ۽ سرور محسوس ڪري رهيا هئا. اديبن ۽ شاعرن، درگاه شريف سان وابسته سيني اهم متاس ۽ تبرڪات جو معائنو ڪيو. آنهن اها جاءِ پڻ ڏٺي، جنهن لاءِ چيو ٿي ويو ته هتي شاعرن جي سرتاج لاکيڻي لال، ٻٽائي گهوٽ عليه الرحمت ۽ حضرت سلطان الاولياء خواجه محمد زمان قدس سره جي درميان ملاقات ۽ صحبت ٿي هئي. ان طرح مسجد شريف، لنگرخاني، قبرستان ۽ ٻين تاريخي هنڌن کي ڏسي واقفيت حاصل ڪئي ويئي. اديبن ۽ شاعرن جي انهيءَ حاضري دوران مير خدا بخش خان ٽالپر صاحب، آخوند محمد صالح صاحب، نقاش ۽ ٻين دوستن رفاقت ڪئي.

سنڌي ادبي ڪانفرنس

رات جي ماني‌ءَ کان پوءِ، ساڳئي پنڊال ۾ هڪ عظيم الشان "سنڌي ادبي ڪانفرنس" منعقد ٿي، جنهن جي صدارت مولانا غلام محمد گرامي صاحب ڪئي. هن ڪانفرنس ۾ سنڌ جي مختلف حصن مان آيل بزرگ اديبن ۽ شاعرن پنهنجن مضمونن ۽ ڪلامن وسيلي سنڌ جي عظيم روحاني بزرگ ۽ صوفي شاعر حضرت سلطان الاولياء قدس سره جن کي عقيدت جو خراج پيش ڪيو. ڪانفرنس جي

سامعين ۾ هزارن جي تعداد ۾ درگاه جا مريد، متعلقين ۽ عام ماڻهو شامل هئا، جن نهايت ئي وقار ۽ سنجيدگيءَ سان ڪانفرنس کي ڀلو ۽ ڪامياب بنايو.

تقريباً ٨ بجي مسٽر شمشيرالحيدري اسٽيج سيڪريٽريءَ جي حيثيت ۾، ڪانفرنس جي ڪارروائيءَ جي شروعات ڪئي. ڪانفرنس جي صدر محترم مولانا غلام محمد ”گرامي“ ۽ مهمان خصوصي مير خدا بخش خان ٽالپر ۽ ٻين شاعرن ۽ اديبن جي اسٽيج تي ويهڻ کان پوءِ تلاوت ڪلام پاڪ سان ابتدا ڪئي ويئي، جيڪا درگاه شريف جي پيش امام مولوي الله بخش ڪئي.

ڪانفرنس ۾ اول مشاعرو ٿيو، جنهن ۾ تقريباً ويهارو کن جوڳا مقامي ۽ ٻاهرين شاعرن حصو ورتو. ان طرح ڪيترائي مضمون پڻ پڙهيا ويا. اديبن ۽ شاعرن پنهنجي خراج عقيدت ۾ حضرت سلطان الاولياء جي سوانح ۽ سيرت، ڪلام ۽ پيغام کي ڀرپور نموني سان اجاگر ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي، ۽ سامعين انهن کي دل کولي داد ڏنو.

آخر ۾ ڪانفرنس جي صدر گرامي صاحب پنهنجي عالمانه ۽ فاضلانه صدارتي تقرير ۾ جيڪي نُڪتا پيش ڪيا، تن کي ٻڌي سارو پنڊال همه تن گوش ٿي ويو. گرامي صاحب جي تقرير کي ايترو ته پسند ڪيو ويو، جو سندس سٽ سٽ تي، لفظ لفظ تي، داد ۽ تحسين جي ورڪا ٿيندي رهي. گرامي صاحب پنهنجي دستور موجب نه صرف سامعين کي فن خطابت سان لطف اندوز ڪيو، پر ان سان گڏ تصوف جي تشريح ۽ حضرت سلطان الاولياء جن جي سيرت ۽ ڪردار، پيغام ۽ ڪلام متعلق ڪيترن ئي نون ۽ اهم نُڪتن کي بيان ڪري سامعين کي مستفيض ڪيو.

مشاعري جي محفل ۾ پڻ گرامي صاحب پنهنجي ڪلام سان سامعين کي خوب متاثر ڪيو. گرامي صاحب ’حقيقت محمديه‘ جي عنوان سان جيڪي ڪلاسيڪي انداز ۾ بيت پڙهيا، تن ۾ تصوف جي اهم نُڪتن جي اپٽار هئي. سامعين طرفان گرامي صاحب

Marfat.com

يو ڪلام بيحد پسند ڪيو ويو، ۽ آن کي بار بار پڙهڻ جي
تاضا ڪئي ويئي.

ساڳئي وقت شمشيرالحيدري، نياز همايوني، تاجل بيوس، سيد
منظور نقوي ۽ نقاش جي ڪلام کي بيحد پسند ڪيو ويو ۽
چوطرف داد جي ورڪا تيندي پئي رهي. ان طرح خير محمد عباسي،
لهه جڙئي "عاجز"، امان الله فقير، محمد هاشم ٽالپر "خادم"،
پيرمحمد پيرزادي، الهه بخش "اداسي" شاهنواز "شائق"، غلام حسين
"شيذب"، مولوي عبدالڪريم "عبد" سيتائي، پروفيسر شاهد
اڪبرآبادي ۽ پروفيسر فياض "ڪاوش" طرفان پڻ نذرانہ عقيدت
طور ڪلام پڙهيا ويا ۽ پسند ڪيا ويا.

رات جو دير تائين ڪانفرنس هلندي رهي. مشاعري کان
پوءِ مضمون پڙهيا ويا، جن ۾ محمد سومار شيخ، محمد صديق "سرهم
ملاح، محمد هاشم ٽالپر "خادم" ۽ حڪيم غلام محمد شاهه لڪوي
حصو ورتو. ان طرح محترم سيد نجف علي شاهه "ڪمتر" نقوي
(شاهه صاحب پاڻ سامعين ۾ موجود هو) جو علمي ۽ ادبي مقالو
ميان عبدالڪريم ٽالپر پڙهي ٻڌايو.

ان وچ ۾ آل پاڪستان اسٽوڊنٽس فيڊريشن (رجسٽرڊ)
ميرپورخاص جي صدر مسٽر غلام حسين مغل "شيذب" طرفان سامعين
کي اها خوشخبري ٻڌائي ويئي تہ اينڊز ١٠- ڊسمبر تي، ڊسٽرڪٽ
ڪائونسل هال ميرپورخاص ۾ وڏي پيماني تي "جشن سلطان الاولياء"
منعقد ڪرڻ جا انتظام جاري آهن، جنهن جي صدارت مير خدا بخش خان
ٽالپر ڪندو. مسٽر غلام حسين، سامعين کي، آن ۾ شرڪت لاءِ
عام ڪوٺ ڏني.

آخر ۾ ڪانفرنس جي مهمان خصوصي مير خدا بخش خان
ٽالپر پنهنجي مختصر تقرير ۾ هن عظيم الشان ادبي ڪانفرنس جي
انعقاد تي مسرت جو اظهار ڪيو ۽ آن جي ڪاميابيءَ لاءِ آيل
سنڌي اديبن ۽ شاعرن کي مبارڪباد پيش ڪئي.

Marfat.com

ان کانپوءِ استقبالیہ ڪميٽيءَ جي ڪنوينر آخوند محمد صالح صاحب جي شڪريہ ادائيءَ سان ڪانفرنس پوري ٿي.

اهڙي نموني سان ٢٠٦ سالہ عرس شريف جون تقريبات سنڌي ادبي ڪانفرنس خير خوبيءَ سان اختتام پذير ٿيا.

*

"شرڪ ڪان سواءِ ايمان ڪو ٿورو ملندو."

— سلطان الاوليا

سپاسنامو

بخدمت: عاليجناب عبدالله خان بلوچ صاحب، وزير اوقاف، حڪومت سنڌ.

السلام عليڪم و رحمة الله وبرڪاته
جناب فضيلت مآب بلوچ صاحب ۽ سامعين ڪرام!
الله تعاليٰ جي حمد ۽ خاتم النبيين و سيدالمرسلين تي بي انداز صلواة و سلام ڪان پوءِ عرض ٿو ڪريان ته هن تقريب سعيد جي انعقاد ۽ مقصد جي باري ۾ ڪجهه حقيقتون پيش ڪريان.

حضرات! هيءَ درگاه فلڪ پائگاه برصغير ۾ حضرات لواري شريف جي فيوضات باطنيه جو مرڪز ۽ طريقهءِ عاليه نقشبنديه مجدديه جو منبع رهندي آئي آهي. لواري شريف جي هن سلسلهءِ عاليه جو پهريون بزرگ ۽ سرچشمهءِ اول سلطان الاولياء حضرت خواجه محمد زمان قدس سره آهي. سندن باطني ڪمالات ۽ روحاني فيوضات جي ڪثرت ۽ منفعت جي سلسلي ۾ سنڌ جون مستند ۽ معتبر تاريخون شاهد آهن. تحفة الڪرام ۾ سندن ذڪر مبارڪ ڏاڍي عقيدت سان ڪيو ويو آهي.

حضرت سلطان الاولياء جن جي ولادت ٢١- رمضان ١١٢٥ه مطابق ١٧١٣ع لواري شريف ۾ ٿي، ۽ سندن وفات ٤- ذوالقعد ١١٨٨ه مطابق ١٧٧٤ع ۾ لواري شريف ۾ ٿي سندن عمر مبارڪ ٦٣ سال هئي.

حضرت سلطان الاولياء جن جي خصوصي ڪمالات ۾ اتباع شريعت، زهد، تقويٰ ۽ پرهيزگاريءَ ڪي سيني محققن ۽ مورخن بيان ڪيو آهي. پاڻ علوم شرعيه ۽ معارف طريقه عاليه جا جامع هئا. سندن

عظمت ۽ شهرت سنڌ ۽ سنڌ کان ٻاهر ڏورانهن ڏيهن تائين پهت
سندن مريدن ۽ معتقدن جو سلسلو سنڌ ۽ سنڌ کان ٻاهر ڪڇ، پ
گجرات، مارواڙ، ڪاٺياواڙ، جيسلمير، جوڌپور، پنجاب، بلوچستا
عرب ۽ آفريقا تائين وسيع رهيو. هزارها خوشنصيب ۽ صاحب دل عال
۽ صالحن سندن صحبت عاليه مان استفادو ڪيو، جن جا ذ
تاريخن ۾ موجود آهن. سندن بزرگانه عظمت، فيوضات جي پالو
ايترو ته وڏيڪ شهرت حاصل ڪئي، جو سنڌ جي عظيم سدا حي
صوفي شاعر حضرت شاه عبداللطيف ڀٽائي رح بہ لواري شريف ۾
اچي سائن ملاقات ڪئي. سندن ملاقات جو تفصيل ڪتابن ۾ موج
آهي، ۽ اها تاريخي جڳهه بہ درگاه شريف ۾ محفوظ آهي. لط
سائين سندن ذات با برڪات ۽ فيوضات باطنيہ کان ڏاڍو متاثر
۽ ان ملاقات کان پوءِ فرمايائون.

"سي ماڻهو ڏٺا ماءِ، جنين ڏٺو پرينءَ کي،
تنين منڊي ڪاءِ، ڪري نہ سگهان ڳالهڙي."

ان طرح لواري شريف جي برڪت ۽ عظمت متعلق فقط
ايترو چوڻ اميد ته ڪافي ٿيندو ته برصغير پاڪ و هند جي مشه
بزرگ غوث الحق حضرت ذڪريا رحمة الله عليه جي سوانح ۾ آ
آهي ته پاڻ حج جي سفر ۾ جڏهن هن سرزمين تي پهتا، تڏهن
فرمايائون ته - "مون کي هت هڪ مرد حق آگاه جي خوش
اچي رهي آهي، جنهن جي فيض ۽ برڪت کان جڳ واسبا." ۽
واقعو حضرت سلطان الاولياء جن جي ولادت کان پوڻا ڇهه سو س
اڳ جو آهي.

حضرت سلطان الاولياء جي خلفاء ۾ حضرت مخدوم عبدالرح
گرهوڙوي صاحب رحمه الله عليه جو اسم شريف سر فهرست آه
جنهن لاءِ تاريخن ۾ آيل آهي ته ان دور ۾ سنڌ ۽ هند ۾
ميڻي عالمن ۾ وڏو عالم تسليم ڪيو ويو. حضرت گرهوڙوي صاح
شرع ۽ طريقت جو جامع هو ۽ حضرت سلطان الاولياء جي "ابيا
سنڌي" جو جامع ۽ شارح هو. پاڻ آها شرح عربي زبان ۾ لکيائو

Marfat.com

آن جو سنڌي ترجمو مرحوم شمس العلماء ڊاڪٽر دائود پوٽي ١٩٣٩ع ۾ ڪيو. "ابيات سنڌي" پنهنجي ادبي ۽ اخلاقي، روحاني ۽ فني لحاظ کان سنڌي ادب ۾ وڏو مقام پيدا ڪيو آهي. سندن پيا وڏا خليفا شيخ ابوطالب اڳهمي، شيخ حاجي محمدصالح کڙائي ۽ حافظ هدايت الله مشهور آهن. انهن بزرگن ۽ خليفن مان قاضي احمد رحه پنهنجي دور جو صاحب فتويٰ بزرگ هو. سندن درگاه اڄ ۾ قاضي احمد شهر ۾ موجود آهي. سندن ذات بابرڪات جي نسبت ڪري لواري شريف جو سنڌ جي قديم تاريخي مرڪزن ۾ شمار ٿئي ٿو. لواري شريف جي علمي مرڪز جو ذڪر خود برٽن ۾ ڪيو آهي.

حضرت سلطان الاولياء جي عظيم ۽ برڪت ڀري چيز اهي ابيات آهن، جي "ابيات سنڌي" جي نالي سان مشهور آهن، جن جو تعداد ٨٤ آهي. سنڌ جي عالمن ۽ محققن انهن ٨٤ بيتن کي سنڌ جي ڪلاسيڪي ادب جو قابل فخر ذخيرو قرار ڏنو آهي. سندن حالات ۽ سوانح متعلق "لواريءَ جا لال" ڪتاب کي پڻ ڏسڻ گهرجي، جو سنڌ جي مشهور محقق ۽ شاه جي رسالي جي شارح ڊاڪٽر گربخشاڻيءَ جو تاليف ڪيل آهي.

حضرت سلطان الاولياء جن جي ذريات طيبه ۽ سلسله اولاد امجاد ۾ هي بزرگان دين ۽ مسند نشين مشهور آهن.

(١) حضرت خواجه گل محمد محبوب الصمد (ولادت ١١٧٧ هه - وفات ٢٧ ربيع الاخر ١٢١٨ هه)

(٢) حضرت غوث عالم خواجه محمد زمان ثاني رح (ولادت رمضان ١١٩٩ هه - وفات ١٧ صفر ١٢٤٧ هه)

(٣) حضرت خواجه محمدحسن مهاجر مدني (ولادت ٥ - محرم ١٢٣٥ هه - وفات ٧ صفر ١٢٩٨ هه)

(٤) حضرت خواجه محمد سعيد مهاجر مڪي (ولادت ماه رمضان ١٢٦٤ هه - وفات ٢ محرم ١٣٢٤ هه)

(٥) حضرت خواجه احمد زمان (ولادت ١٦ ذوالحج ١٢٩٧ هه وفات ١ رجب ١٣٥٧ هه)

Marfat.com

هن وقت هن درگاه فلک پائگاه جا سجاده نشين حضرت قبله
پير گل حسن صديقي دام برڪاته آهن، جن جي توجهات خصوصي ۽
سان هي عامي، ديني ۽ روحاني مرڪز طريقت ۽ تصوف جي خدمت
ڪري رهيو آهي.

هن سعيد موقعي تي، فضيلت ماب جناب بلوچ صاحب، وزير
اوقاف، حڪومت سنڌ، جن جي خدمت ۾ چند گذارشون ڪرڻ
مناسب سمجهان ٿو.

(١) عرض آهي ته درگاه شريف سان وابسته تقريباً ساڍا چار
هزار ايڪڙ زرعي زمينون آهن، جي محڪمه اوقاف جي سنڀال ۾
آهن. اهي زمينون ٽنڊي جان محمد جي ٽالپرن ۽ ٻين مريدن درگاه
شريف جي خدمت لاءِ وقف ڪيون هيون، جن جي سالانه پيدائش
لکها روپيا ٿئي ٿي. وقف ڪندڙ صاحبن جي دستاويزن ۾ اها حقيقت
موجود آهي ته ان وقف جي ساري پيدائش درگاه شريف ۽ ان سان
متعلقه امور تي خرچ ڪرڻي آهي. ان هوندي به وقف جي پيدائش
جو اڌ به پورو صرف نٿو ڪيو وڃي. اسان جي استدعا آهي ته
وقف جي ڪافي رقم درگاه شريف جي خدمت لاءِ صرف ڪئي وڃي.

(٢) عرض آهي ته ١٩٦٤ع جي سخت طوفانن ۽ برساتن
ڪري درگاه شريف سان وابسته جاين، عيدگاه، مسافرخانه ۽ يتيم خانه
کي سخت نقصان پهتو آهي، بلڪ ڪئين جايون مسمار ٿي چڪيون
آهن. انهن جي مرامت ۽ از سر نو تعمير لاءِ عملي قدم کنيا وڃن.

(٣) عرض آهي ته درگاه شريف سان وابسته مذهبي ۽ خيراتي
ادارن ۾ لنگرخاني، يتيم خاني ۽ سال ۾ منعقد ٿيندڙ تقريبن تي
ڪافي خرچ اچي ٿو. موجوده مهانگائيءَ کي پيش نظر رکندي،
۽ پڻ آمدنيءَ جي زياده پيدائش موجب، گرانٽ کي وڌائي ٻيڻو
ڪيو وڃي.

آخر ۾ آءٌ اوهان سڀني ڪرم فرما بزرگن، دوستن، عالمن،
اديبن، شاعرن ۽ خاص طرح سان فضيلت ماب جناب عبدالله بلوچ
صاحب وزير اوقاف حڪومت سنڌ جو نهايت شڪر گذار آهيان،

Marfat.com

جو اوهان صاحب پنهنجو قيمتي وقت سيڙائي، تڪليف وٺي، هن دور دراز مقام تي تشريف فرما ٿي، هن تقريب سعيد ۾ شرڪت ڪري، اسان جي حوصله افزائي ڪئي آهي. ان سلسلي ۾ آءٌ سنڌ جي مشهور دانشور ۽ محقق جناب مولانا گرامي صاحب جو پڻ بيحد مشڪور آهيان، جنهن جي پر خلوص تعاون ۽ محبت سان ادبي ڪانفرنس جو اهتمام ڪيو ويو آهي. انشاالله اڳتي بہ هن قسم جون ادبي ڪانفرنسون منعقد ڪندا رهنداسون.— والسلام

نيازمند
آخوند محمد صالح
خادم، درگاه عاليہ لواري شريف سنڌ

*

”خطرو (جيڪو انسان جي دل ۾ ايندو آهي) سو ايمان جي خلاف ناهي، بلڪ ان جو ڪمال آهي.“

— سلطان الاولياء

Marfat.com

افتتاحي تقرير

از

جناب عبدالله بلوچ

وزير اوقاف، سماجي بهبود ۽ محنت، حڪومت سنڌ

عزيز دوستو! اڄ مون کي ڏاڍي خوشي ٿي آهي جو
اوهان دوستن ۽ سائين سان اڄ هتي ملڻ ۽ هتان جي حالتن
جائزو وٺڻ. نه فقط ايترو، پر هتي جي ضرورتن ۽ گهرجن متعلق
جي سپاسنامي ۾ بيان ڪيون ويون آهن- پڻ ڪافي معلوما
حاصل ٿي. ان طرح پيون به ڪيتريون نيون حقيقتون پڌرو، مو
کي انهن سڀني ڳالهين متعلق تمام گهڻي خوشي ٿي آهي.

جيستائين حضرت خواجه محمد زمان جن جو تعلق آهي،
لاءِ سڀني کي معلوم پوندو ته سندن شخصيت نهايت عظيم هئ
ان طرح هن درگاه جو شمار سنڌ جي ممتاز گادين ۾ ڪيو وڃي

اسان جي قائد جناب ذوالفقار علي ڀٽي ملڪ جي محنت ڪ
۽ مظلوم عوام جي خوشحاليءَ لاءِ جدوجهد شروع ڪئي- عو
پنهنجي قائد جو ڀرپور ساٿ ڏنو، مڪمل تعاون ڪي
بانهن ٻيلي ٿي بيٺو، جنهن جي نتيجي ۾ عوامي حڪومت برپا ٿ
جيڪا عوام جي پنهنجي حڪومت آهي ۽ عوام جي چونڊيل نمائن
جي حڪومت آهي. عوام پنهنجي جنهن محبوب ۽ هر دلعز
قائد جا هٿ مضبوط ڪيا، اهو قائد پاڪستان ۾ توڙي دنيا
اسلام جو عظيم خدمتگذار آهي. اسان جي مٿان اهو واضح ٿ
چڪو آهي ته قائد عوام اسلام جو حد کان وڌيڪ عقيدتمند آه

Marfat.com

۾ مچيندڙ آهي. آن جو هڪ ننڍڙو مثال ڏيڻ مناسب ٿيندو ته پاڻ پنهنجن دورن ۾ جتي به وڃن ٿا، ته آن علائقي ۾ جن به اوليائن ۽ ولين، بزرگن ۽ الله وارن جا جيڪي آستانا آهن، تن تي حاضري ڀرڻ ۽ زيارت ڪرڻ پنهنجو عين فرض سمجهن ٿا. اهو سندن اسلامي محبت ۽ خدمت جو چٽو نشان آهي.

اوهان کي ياد هوندو ته قائد عوام، آمريت جي خلاف جڏهن ملڪگير عوامي تحريڪ شروع ڪئي، تڏهن عوام دشمن جماعتن ۽ رجعت پسند پارٽين، قائد عوام جي انقلابي قيادت کان گهبرائجي ڪيئي حيلا هلايا. عوامي تحريڪ کي نقصان رسائڻ ۽ ناڪام ڪرڻ لاءِ هر طرح جون سازشون ڪيون ويون، شوڪت اسلام جا جلوس ڪڍيا ويا ۽ ڪفر جون فتوائون ڏنيون ويون. باوجود مخالف جماعتن جي آنهن حربن جي، عوام جي اڪثريت قائد عوام جي انقلابي قيادت ۽ پاڪستان پيپلس پارٽيءَ جي منشور تي اعتماد ڪيو پنهنجي محبوب رهنما جي سچائيءَ ۽ خلوص تي مڪمل يقين رکيو. نتيجي ۾ عوام جي ڪاميابي ٿي، جيڪي طاقت جا اصل سرچشمو آهن. اوهان ڏسو ويٺا ته موجوده عوامي حڪومت اسلام ۽ مسلمانن جي جيڪا خدمت ڪئي آهي، سا گذريل ٢٥ سالن ۾ به ٿي نه سگهي هئي. اوهان جي آڏو تجربو موجود آهي. مخالف جماعتن، عوامي حڪومت کي ناڪام ڪرڻ لاءِ ڪيئي سازشون ڪيون، جيئن عوام ۾ خوشحالي نه اچي، باوجود آن جي عوامي قوت اڳيان آهي مٿ جهلي نه سگهيون ۽ ڪاميابي عوام جي ٿي، ڇاڪاڻ ته قائد عوام حق تي هو، سندس سموري ڪوشش عوام لاءِ ئي هئي. قائد عوام طرفان ايوبي آمريت خلاف جدوجهد جو آغاز ڪيو ويو، جنهن ۾ اوهان ڀرپور ساٿ ڏنو، گويا عوام دشمن حڪومت خلاف اوهان محاذ قائم ڪيو. اوهان کي گهرجي ته اڄ به قائد عوام جو ساٿ جاري رکو، هن جا هٿ مضبوط ڪيو، ڇاڪاڻ ته مضبوط حڪومت ئي عوام جا مسئلا حل ڪري ملڪ ۾ خوشحالي آڻي سگهندي آهي.

Marfat.com

آءٌ اوهان کي عرض ڪندس تہ اسان وٽ فقط قائد عوام ئي زندہ باد آهي. پاڪستان زندہ باد آهي ۽ سمورا مسلمان زندہ باد آهن. اسان وٽ ڪو شيخ آهي، يا خان آهي، يا قائد آهي تہ فقط جناب ذوالفقار علي ڀٽو آهي. اسان سڀئي هن جا سپاهي آهيون ۽ سندس هر حڪم تي لبيڪ چوندا سين. سندس هر حڪم مڃيندا سين. سندس هر حڪم جي پوئواري ڪندا سين. سندس هر فيصلي کي قبول ڪندا سين- ڇاڪاڻ تہ اسان جي قائد جو هر فيصلو صحيح آهي، ملڪ جي ڀلائي وٽان آهي، قوم جي مفاد ۾ آهي، عوام جي ڀلائيءَ ۽ بهبوديءَ لاءِ آهي. وزارتون عارضي شيون آهن. اڄ آءٌ آهيان، سڀاڻي ٻيو ايندو، مگر اسان سڀ پنهنجي قائد جي حڪم کي مڃون ٿا ۽ سندس پاليسين جي اڳيان ڪريون ٿا.

جيستائين هن درگاه جي آمدنيءَ جو تعلق آهي، تہ مون کي معلوم آهي تہ آمدني زيادہ آهي ۽ اُن جي مقابلي ۾ درگاه جي خدمت وغيره جي سلسلي ۾ پئسو گهٽ استعمال ڪيو ٿو وڃي، اها حقيقت صحيح آهي. اوهان کي خبر هوندي تہ اسان اڃا خود ڪفيل نہ ٿيا آهيون. اوقاف کاتي جو ايترو سارو اسٽاف آهي، آفيسون آهن، اسٽاف کي پگهارون ڏجن ٿيون. ان طرح پيا بہ ڪيترائي خرچ آهن. اِن هوندي بہ، جيئن ئي حالتون بهتر ٿيون، اها ڪوشش ڪئي ويندي، تہ هن درگاه جي آمدنيءَ جي سموري رقم، هتي ئي خرچ ڪئي وڃي. آءٌ ان ڏس ۾ چيف ائڊمنسٽريٽر اوقاف سنڌ - جيڪو هتي موجود آهي- کي هدايت ڪريان ٿو.

ٻيو تہ عيدگاه، يتيم خانہ، لنگر خانہ، مسجد ۽ ٻين وابستہ عمارتن جي ازسرنو تعمير ۽ مرامت جو جيستائين تعلق آهي تہ آءٌ اڄ آنهن جو معائنو ڪري رهيو آهيان، ۽ پنهنجي کاتي کي هدايت ڪندس تہ ان سلسلي ۾ جائزو وٺي هڪ تفصيلي رپورٽ تيار ڪري مون کي ڏين، جيئن ان تي عمل ڪيو وڃي. انشاءالله آءٌ جڏهن ٻئي دفعي هتي ايندس، تڏهن عملي ڪم ڏسي مطمئن ٿيندس.

Marfat.com

دوستو!

اوهان کي معلوم آهي تہ اسان جي ملڪ ۾ قاديانين جو مسئلو نهايت پراڻو ۽ پيچيدو مسئلو هو. اُنهيءَ نوي سالن جي آڳاٽي اختلافي مسئلي کي نهايت حڪمت عمليءَ ۽ دانشمنديءَ سان، سازشن ۽ رڪاوٽن جي باوجود، نهايت سهڻي نموني ۾ حل ڪيو ويو آهي. عوام جي چونڊيل نمائندن ٽن مهينن جي قليل مدت ۾ اُن مسئلي جو منصفانہ حل پيدا ڪري ورتو ۽ اهو مسئلو هميشه لاءِ رفع دفع ڪري ڇڏيو. اها اسلام ۽ پاڪستان جي خدمت هئي، عوام جي خدمت هئي ۽ عالم اسلام جي خدمت هئي. پوري اسلامي دنيا انهيءَ تاريخي فيصلي جي آجيان ڪئي آهي ۽ قائد عوام جي تدبر کي ساراهيو آهي. عوام دشمن ۽ رجعت پسند مخالف جماعتون اگر سمجهن ٿيون تہ اهڙي نموني سان، آهستي آهستي، ٻين فرقن کي پڻ اقليت ۾ آڻڻ جي ناپاڪ سازشن ۾ ڪاميابي حاصل ٿيندي، تہ اها انهن جي عظيم غلطي آهي، اجائي خوشفهمي آهي، ڀُل آهي ۽ اجائي پروپئگنڊا آهي. موجوده عوامي حڪومت ڪنهن بہ اهڙي فتني يا سازش کي هرگز ڪامياب ٿيڻ نہ ڏيندي ۽ اُنهن جي حربن ۽ ناپاڪ ارادن کي مڪمل طور ڪچلڻ لاءِ هروقت خبردار آهي. آءٌ اوهان کي يقين ڏيارڻ چاهيان ٿو تہ قائد عوام جي قيادت ۾، موجوده عوامي حڪومت دوران، ملڪ ۽ قوم خلاف اهڙي هر حرڪت کي دٻايو ويندو ۽ اُن جو خاتمو آندو ويندو.

آخر ۾ آءٌ اوهان کي اپيل ڪندس تہ اتحاد ۽ تعاون کي برقرار رکو. حڪومت جي ڪمن ۾ تعاون ڪريو ۽ حڪومت جي فيصلن جي پٺڀرائي ڪريو، جيئن عوام جي خوشحاليءَ جا سڀ پروگرام عمل ۾ اچي سگهن. عوام خوشحال ٿيندو تہ ملڪ ۽ قوم جي نہ صرف صحيح خدمت ٿي سگهندي، پر ملڪي سالميت پڻ اُن سان وابستہ آهي. الله تعاليٰ ٢٥ سالن کان پوءِ اسان کي ملڪ ۽ قوم جي خدمت لاءِ مستحڪم ۽ پائدار عوامي حڪومت

Marfat.com

قائم ڪرڻ جو موقعو عطا ڪيو آهي، اُن نعمت جي اهميت ڪي ڪڏهن به نظرانداز نه ڪجي. قائد عوام جي ولولهانگيز ۽ انقلابي قيادت کي دنيا تسليم ڪري چڪي آهي. اوهان پنهنجي محبوب ۽ هردلعزيز قائد جناب ذوالفقار علي ڀٽي جي پاليسين ۽ خدمتن جو قدر ڪري، منهنجي هٿ مضبوط ڪريو. قائد عوام، عوام جي بهتريءَ ۽ بهبوديءَ لاءِ عظيم ڪارناما سرانجام ڏنا آهن. اوهان تي پڻ فرض عائد ٿو ٿئي ته اوهان پنهنجي قائد جي مدد ڪريو، جيئن اسان جو ملڪ خوشحال ٿئي.

آخر ۾ آءٌ جماعت لواري شريف ۽ منتظمين جو نهايت شڪرگذار آهيان، جن مون کي حضرت خواجه سلطان الاولياء محمد زمان قدس سره جن جي روضي مبارڪ جي زيارت ڪرڻ ۽ اوهان سان ملڻ جو موقعو فراهم ڪيو آهي. اجازت، خدا حافظ.

***

”فقير آهو آهي، جنهن ۾ فقيرن جي خاصيت هجي ۽ نه آهو جو سندن رسم تي هلي.“

— سلطان الاولياء

Marfat.com

جناب مير خدا بخش خان ٽالپر جي ڪيل تقرير

جناب بلوچ صاحب وزير اوقاف حڪومت سنڌ، جناب مولانا گرامي صاحب ۽ سامعين حضرات!

السلام عليڪم:

سڀ کان اول آءٌ سڀني صاحبن جو شڪرگذار آهيان، جو اوهان تڪليف وٺي حضرت سلطان الاولياء جن جي هن تقريب سعيد تي اچي اسان جي حوصلا افزائي ڪئي آهي.

حضرات! هيءَ درگاهه صدين کان وٺي رشد و هدايت جو سرچشمو رهندي آئي آهي، ۽ هن درگاهه جو فيض سنڌ هند بلڪ عرب ۽ عجم تائين پهتل آهي. هزارها بلڪ لکها بندگانِ خدا هتان شريعت ۽ طريقت جو علم ۽ فيض حاصل ڪري چڪا آهن. اوهان صاحبن کي اهو صاف نظر ايندو ته هت ڪنهن به غير شرعي عمل جو وجود نه آهي. نماز، دعا ۽ تلاوت کان سواءِ ٻي ڪا به غير شرعي خرافات هت نظر نه ايندي. هتي جي سلسله طريقت ۾ راڳ ۽ سرود جي سخت منع آهي. ٻين ميلن، ملاڪڙن، عرسن ۽ تقريبن ۾ اوهان کي حد کان وڌيڪ انتشار، راڳ ۽ سرود جون محفلون ۽ گوڙ شور نظر ايندو، پر آن جي برعڪس هتي صدين کان وٺي روحاني ۽ اخلاقي رهاڻ ۽ ذڪر فڪر کان سواءِ ٻي ڪا به چيز نه آهي. گهڻو وقت اڳ ڪن حلقن طرفان، ذاتي اختلاف جي بنياد تي، اعتراض ڪيا ويا هئا ۽ حد کان وڌيڪ غير قانوني ۽ غير اسلامي حرڪتون ڪيون ويون هيون. اسلام، جيڪو اخلاق، روحانيت ۽ وسيع النظريءَ جي تعليم ڏئي ٿو،

تنهن جي هر حڪم جي انحرافي ڪئي ويئي. هن درگاهه سان
تعلق رکندڙ مريدن ۽ معتقدن کي سخت پريشان ڪيو ويو. وقت
جي حڪومت وٽ الزام تراشي ۽ ڪان ڪم ورتو ويو. بيحد غلط تهمتون
لڳايون ويون. حالانڪ اوهين پاڻ ڏسي چڪا آهيو ته هت درگاهه
۽ مسجد کان سواءِ ٻي ڪابه چيز ناهي. جتي ساز سرود ۽ ميلي
ملاکڙي جي مڃع هجي، جتي رڳو قرآن پاڪ جي تلاوت، ذڪر
فڪر، ختمي درود، عبادت رياضت تي زور ڏنل هجي، اُتي ڪنهن
غير شرعي ڪم جي ڪٿي تي گنجائش پيدا ٿئي. تازو اسان جو
پير بادشاهه، موجوده سجاده نشين حضرت خواجه گل حسن صاحب
۽ سان عمره جي ادائگي ڪري آيا آهيون. هون ۽ ٻه صدين کان
وٺي حضرت سلطان الاولياء جي عرس مبارڪ جون تقريبون ٿينديون
آيون آهن، جن جو تاريخ ۽ ڪتابن ۾ ذڪر موجود آهي. اوهان
کي ڪتابن ۾ ڪٿي به ڪنهن غير شرعي عمل جو ذڪر نه
ملندو. هي ۽ درگاهه نقشبندي طريقي عاليه جو وڏو مرڪز رهندي
آئي آهي. ان سلسلي جو وڏو عالم ۽ وقت جو جيد صاحب طريقت
مخدوم عبدالرحيم گرهوڙي به هن درگاهه کان فيضياب ۽ وابسته
آهي. ان طرح قاضي احمد عليه الرحمت جهڙو صاحب شريعت ۽
صاحب فتويٰ عالم ۽ فقيه به سلطان الاولياء جو نوازيل آهي.
عرض فقط هي ۽ آهي ته هن درگاهه متعلق جي به بهتان هنيا ويا
آهن، سي سراسر غلط آهن. مان آخر ۾ اوهان سڀني جو شڪرگذار
آهيان خاص طرح سان جناب بلوچ صاحب وزير اوقاف حڪومت
سنڌ ۽ سنڌ جي مشهور عالم ۽ دانشور مولانا گرامي صاحب
جو بيحد مشڪور آهيان، جن هن تقريب سعيد ۾ شرڪت ڪري
اسان جي حوصله افزائي ڪئي آهي. مهرباني -

Marfat.com

پراڻي لواري شريف ۾ حضرت سلطان الاولياء جن جي والد ماجد حضرت خواجه حاجي عبداللطيف رح عرف "ڊير ڏٺي بادشاه" جي آخري آرامگاه جو منظر.

Marfat.com

سنڌي ادبي ڪانفرنس ۾ ڪيل
صدارتي تقرير

از:-

مولانا غلام محمد گرامي

نحمده و نصلي الله رسوله الڪريم — السلام عليڪم

معزز حضرات! مسرت جو مقام آهي جو اڄ سلطان الاولياء حضرت خواجه محمد زمان قدس سره جن جي مبارڪ فيوضات ۽ پاڪيزه حالات کان ڪافي مستفيض ٿيا آهيون. انشاءالله آئنده ۾ استفادو ڪندا رهنداسون.

تصوف جي فلسفي ۾ ۽ تصوف جي تاريخ ۾ هزارين متقدمين صوفيائي ڪرام ۽ هزارها متاخرين بزرگان دين گذريا آهن، جن جي تصنيفات ۽ تعليمات کي وڏو مقام حاصل ٿي چڪو آهي. ان سلسلي ۾ سلطان الاولياء جي ذات والاصفات ۽ سندن ڪلام ۽ ملفوظات جو درجو بلند آهي. سندن ذات ۽ شخصيت، ڪلام ۽ ملفوظات، عمل ۽ ڪردار ۾ هڪ عجيب ۽ ندرت آميز ڪشش موجود آهي.

اوهان وڏا خوش نصيب آهيو، جو سلطان الاولياء جهڙي عظيم هستيءَ سان وابسته آهيو، جنهن جي عارفانه مسلڪ ۽ روحاني مشرب، ذڪر ۽ فڪر، تعليم ۽ حڪمت، بزرگي ۽ برڪت جو تعبير پوري انسان ذات لاءِ رهبر ۽ رهنما آهي. سندن پيغام انسان گير آهي، حقيقت گير آهي، ۽ همه گير آهي.

مون عاجز جيڪو پنهنجي معمولي ۽ ناقص خيال آهر ٿورو گهڻو مطالعو ڪيو آهي، ان موجب ظاهر ٿو ڪريان ته حضرت سلطان الاولياء جي ملفوظات ۽ ارشادات جي ڏسڻ کان پوءِ يا انهن جي باطني ۽ روحاني ڪمالات کان مستفيد ٿيڻ کان پوءِ، يا سندن

Marfat.com

ديني ۽ علمي مقام کان فيوضات حاصل ڪرڻ کان پوءِ، هر ماڻهو موڻ وانگر حيران آهي ۽ ان جي حيرانگي بلڪل بجا آهي: ڇو ته-

بسيار خوبان ديده‌ام، اما تو چيزي ديگري !

— اڄوڪي تقريب سعيد ان قسم جي ناهي، جو تصوف ۽ طريقت جي ڪنهن اهم مقام ۽ مسئلي جي سمجهڻ ۽ پروڙڻ لاءِ ڪنهن طول طويل بحث جو آغاز ڪجي، تاهم ايترو عرض ڪرڻ ضروري آهي ته تصوف ۽ ان جي مقصد، نصب‌العين ۽ طريقہ ڪار کي سمجهڻ ۽ ان جي عميق ۽ دقيق عارفانہ مسئلن کي پروڙڻ لاءِ ڪجهہ لازمي مبادیات کي ضرور بيان ڪرڻ گهرجي.

اڄ ڪلهہ پيدا ٿيل موجوده مادي دور جي حالات ۽ مقتضيات کي مدنظر رکي، يا اهل اسلام جي عملي ۽ اخلاقي زوال کي اڳيان رکي، يا غلط ڪار صوفين ۽ جوڳين جي غلط ۽ بي بنياد خيالات ۽ تصورات کي اڳيان رکي، يا تصوف متعلق پيدا ٿيل غلط معلومات ۽ لغو خيالات کي اڳيان رکي، اهو فرض ته عائد ٿئي ٿو ته هن قسم جي پاڪيزه مجالس ۾، شريڪ ٿيڻ جي سلسلي ۾، انهيءَ فن شريف کي پنهنجي علمي استعداد ۽ روحاني صلاحيت آهر مطالعو ڪرڻ گهرجي، ڇاڪاڻ ته هن دور جي مادي ماحول ۽ ان جي پيدا ڪيل حال جي اصلاح تصوف سان ئي ٿي سگهي ٿي.

بزرگو: اها حقيقت آهي ته ظاهر جي علم جو دارومدار محض عقل ۽ منطق تي، دليل ۽ ثبوت، استدلال ۽ قال تي رهي ٿو، پر جڏهن ته انسان رڳو "مجموعہ عقل" ناهي، انسان" مجموعہ عقل و وجدان" بہ آهي. انسان کي عقل بہ آهي ۽ وجدان بہ آهي، ۽ "وجدان" عقل کان مٿانهون آهي. ان جي مقابلي ۾ جڏهن ته عقل جا پير ڪاٺ جا آهن، تڏهن انسان تي فرض آهي ته هو "حقيقت ڪل" جي تلاش ڪري، ۽ حق شناسيءَ جي راهہ جي جدوجهد ڪري، ڪجهہ سکي، سمجهي، پروڙي ۽ ڄاڻي- "ماسوا جزئي مال تہ پوڄارا پر ٿئين" کي هنئين سان هنڊائي.

Marfat.com

مان عقل ۽ استدلال متعلق عرض ڪري رهو هوس، جيئن
بيءَ فرمايو آهي:

پائي استدلاليان چوبين بود،
پائي چوبين سخت بي تمڪين بود.

يعني عقل جا پير ڪاٺ جا ٿين ٿا ۽ ڪاٺ جي پيرن
ان ڪڏهن به پنڌ ڪري نہ سگهبو. لهاذا ان جي مقابلي ۾
وجدان" جي جا حيثيت آهي، سا معراج وانگر روح القدس جي
ن تي اڏرڻ واري آهي. ان حقيقت کي اهل دل ۽ عارف سمجهي
پروڙي سگهن ٿا.

حضرات: ان مختصر تمهيد ڪان پوءِ حضرت سلطان الاولياء
ي "انفرادي ڪمال" متعلق ڪجهہ مختصر عرض ڪندس. اوهان
ڻي کي خبر آهي تہ پاڻ نقشبندي ۽ مجددي هئا. سيرت نگار
المن بہ کين نقشبندي ۽ مجددي لکيو آهي. پر ان ڳالهہ ۾
و فرق رهجي وڃي ٿو تہ حضرت مجدد رح جي طريقي سان تعلق
ڪڻ ۽ سندن سلسلي سان وابستگيءَ جي هوندي، وڏي ۾ وڏو فرض
نصبي آهي "وحدت الشهود" سان وابستہ رهڻ. (البتہ چند نقشبندي
ستثنيٰ سمجهڻ گهرجن) ۽ ان جي مقابلي ۾ اوائلي صوفين جو
عقيدو وحدت الوجود وارو آهي، ۽ سلطان الاولياء بہ نہ فقط
حدت الوجود جو قائل آهي، پر ان سان گڏ ان عقيدي جو ماهر
ہ آهي ۽ شارح بہ آهي. دوستو: مسلمان صوفين ۾ يا تصوف جي
لسفي جي تاريخ ۾ "وحدت الوجود" جو نظريو ڪيئن ۽ ڪهڙي
ماني ۾ شروع ٿئي ٿو، ۽ ان جي ارتقا ڪيئن ٿي آهي، ۽ اڄ
ن جي حيثيت ڇا آهي، اهو هڪ وڏو ۽ بحث طلب موضوع آهي،
جنهن کي تفصيل سان بيان ڪرڻ جي هتي گنجائش نہ ٿو سمجهان.
ن جو تفصيلي مطالعو انشاءالله منهنجي هڪ نئين تاليف سان ملندو،
جا زيره طبع آهي. حضرات! اها هڪ تاريخي حقيقت آهي تہ حضرت
مجدد اهو پهريون بزرگ شخص آهي، جنهن "وحدت الوجود" تي
سخت تنقيد ڪئي، ۽ ان مان پيدا ٿيل ڪن غلط ڪار صوفين جي

Marfat.com

عقيدن جي اصلاح ڪئي.

ان سلسلي ۾ حضرت مجدد رح هن نظريه جي مشهور شارح شيخ ابن العربيءَ جي نظرين ۽ دليلن جو به رد ڪيو آهي، ۽ ان مسئلي کي حد کان وڌيڪ پرجوش انداز ۾ بيان ڪري، زياده مدلل ۽ مستحڪم ڪري، علمي دنيا کي ڪافي متاثر ڪيو آهي. لهاذا علمي دنيا ۾ حضرت مجدد رح جي شهرت، وحدت الشهود جي ڪري آهي، ۽ عام اسلام ۾ مڪتوبات شريف ۾ آيل اهي بحث وڏو علمي معيار رکن ٿا. پر اوهان اهو پڙهي حيران ٿيندا ته حضرت سلطان الاولياء نقشبندي ۽ مجددي هوندي به "وحدت الوجود" کي "وحدت الشهود" تي ترجيح ڏين ٿا. حيرت جو مقام هي به آهي ته نقشبندي حضرات جي حالات ۾، سلطان الاولياء کي طريقهء عاليه نقشبنديه مجدديه جو تڪميل ڪندڙ تسليم ڪيو ويو آهي. آ اها حقيقت اوهان جي اڳيان پيش ڪرڻ ٿو گهران ۽ پنهنجن دوستن ۽ مڪان شريف سان وابسته احبابن کان اهو سوال به پڇندو آهيان ته "طريقه عاليه نقشبنديه مجدديه" جي تڪميل جو آخر مطلب ڪهڙو آهي؟

دوستو ۽ بزرگو: منهنجي ناچيز خيال ۾ "تڪميل" ج مفهوم هي آهي ته حضرت مجدد رح "وحدت الشهود" جو قائل رهيو، ۽ سلطان الاولياء "وحدت الوجود" جو شارح ۽ ترجمان ٿيو تاريخي طور اها حقيقت به تسليم ٿيل آهي ته شاه ولي الله مسند دهلوي، جيڪو حضرت مجدد کان پوءِ مجدد مڃيو ويو آهي، سو به "وحدت الوجود" جو قائل ۽ مبلغ هو. جنهن جو هم عصر علامه معين ٺٽوي پڻ هو، جيڪو (حضرت سلطان الاولياء جي ظاهري مرشد ابوالمساڪين جو مرشد ڀائي هو. ٻئي بزرگ حضرت ابوالقاسم نقشبنديءَ جا مريد هئا. مجدد جا کي چئجي، اهو به هڪ وڏو مسئلو آهي، آءٌ هينئر ان بحث ۾ پوڻ نه ٿو گهران.

حضرات: شاه ولي الله بيان ڪيو آهي ته وحدت الوجود حق ۽ درست آهي، فقط لفظن ۽ عبارتن جي منطقي ۽ لغوي تعبير

Marfat.com

تشريح جي ڪري ظاهري اختلاف آهي. ورنہ وحدت الوجود ئي حقيقت ثابت آهي، جنهن کي "وحدت الشهود" جي دلين سان رد ڪري نہ ٿو سگهجي!

حضرات: حضرت سلطان الاولياء، حقيقت ۾ شاہ ولي الله جي بحث کي لفظي ۽ منطقي تعبير ۽ تشريح جي درستيءَ کي اجا بہ تحقيق صحت ۽ صداقت جي تڪميل تي پهچايو آهي. سندن ڏوهر بار ابيات ۽ انهن جي فقير عبدالرحيم گروهڙوي پاران ڪيل تشريح عادل شاهد آهن. سلطان الاولياء جو "وحدت الوجود" جي تائيد ڪرڻ ۽ مخدوم گروهڙوي جي پاران اُن جي تشريح ۽ تائيد ڪرڻ سند آهي. سند بہ اهڙي جو ڪوبہ سندن سامهون دم هڻي ٿو سگهي!

دوستو ۽ بزرگو: اهو اشارو جو ڪتابن ۾ اچي ٿو تہ حضرت سلطان الاولياء جي والد ماجد حاجي عبداللطيف رح کي، هڪ نقشبندي مجددي بزرگ اها بشارت ڏيئي ڇڏي هئي تہ توهان کي جيڪو فرزند پيدا ٿيندو، سو طريقہ عاليہ نقشبنديہ جي "تجديد" ڪندو ۽ "تڪميل" بہ ڪندو. ان موجب مان ائين چوڻ ۾ حق بجانب آهيان تہ "تجديد" بہ اهائي آهي، ۽ تڪميل بہ اهائي آهي، جو سلطان الاولياء "وحدت الشهود" تي "وحدت الوجود" کي ترجيح بہ ڏني ۽ وحدت الوجود کي ثابت بہ ڪيائون. چنانچ اهو هڪ اهڙو ڪمال هو، جنهن جي ڪنهن بہ نقشبنديءَ جي حالات ۾ نظر نہ ٿو اچي. البتہ ڪي ٻہ ٽي مثال ملن ٿا، جن کي مستثنيٰ قرار ڏيڻ گهرجي، جن کي تصوف جي ڪتابن ۾ ايتري شهرت بہ نصيب نہ ٿي آهي.

حضرات: نقشبندي ٿيڻ جي معنيٰ ئي آهي وحدت الشهود جو لازمي طرح سان قائل رهڻ. ڪو نقشبندي هجي ۽ وحدت الشهود جو قائل نہ هجي، اها ناممڪن ڳالهہ آهي. يا اهو اهڙو اجتماع الضدين آهي، جنهن جي تطبيق ڪرڻ کان اسان قاصر آهيون. بهرحال حضرت سلطان الاولياء جو اهو انفرادي ڪمال آهي جو پاڻ

Marfat.com

وحدت‌الوجود جي تائيد ۽ تصديق به ڪيائون ۽ ان جي تجديد
تڪميل به ڪيائون .

حضرت سلطان‌الاولياء پنهنجي گوهر بار ڪلام ۾ منص
کي وحدت‌الوجود جي علامت طور پڻ بيان ڪيو آهي. پنهنجي ه
نهايت آبدار ۽ بليغ بيت ۾ فرمائين ٿا:

مرتيون ست ڪپاهه
تـي ترتيب تباهه .

ان ۾ فرمائين ٿا ته ست ۽ ڪپاهه مڙيئي ساڳي حقيقت آه
ست ٿي ڪپاهه آهي، ۽ ڪپاهه اصل آهي، جنهن مان ست ج
ٿو. ان طرح اصل وجود، باري تعاليٰ جو آهي، باقي سڀ ڪ
ان جي صفات ۽ ظلال آهن، جن کي جدا ڪري نه ٿو سگهج
منصور دراصل پنهنجي وجود ۽ ذات جي نفي ڪري، حق تع
جي وجود جو اثبات ڪيو آهي. اهو بلڪل غلط آهي ته منو
"اناالحق" چئي، پنهنجي انا ۽ وجود جو اظهـار ۽ اثبات ڪ
آهـي . ان ڪري فرمائين ٿـا ته ٻـي سمجهيءَ جي ڪ
"منصور کي نه ماريو .

ٻئي هنڌ فرمائن ٿا :

سيت پچـار پرينءَ جي، سيت هوت حضور
ملڪ مڙيئي منصور، ڪهي ڪهبا ڪيترا؟

حضرات: سلطان‌الاولياء جي نظريه توحيد متعلق ڪيل تجدي
۽ تڪميل متعلق به چار لفظ عرض رکندس.

حضرت سلطان‌الاولياء نهايت عارفانه انداز سان الاهيا
وحدت‌الوجود جو مسئلو حل ڪيو آهي. سندن ارشادات مان
آهي الله جو واجب‌الوجود هجڻ، ۽ غير الله جو معدوم هجڻ.
تحقيق جو لب‌لباب اهو آهي ته واجب‌الوجود پنهنجي ذات
لحاظ سان بي مثال آهي. جهڙيءَ طرح الله تعاليٰ جي ذات ۽
جو ڪو ٻيو مثال نه آهي، تهڙيءَ طرح واجب‌الوجود جي
۽ مظاهر جو وجود به غير ناهي، اهي به هڪ حقيقت "عين"

Marfat.com

اگرچہ في نفسه ذات ئي واجب الوجود آهي. يا ائين چئجي ته وجود لفظ جو اطلاق فقط ذات باري تعاليٰ تي آهي، ماسوالله جو کو وجود حسي آهي ئي ڪونه. اگر "غير" جي "وجود" کي به تسليم ڪيو ويو ته پوءِ ان حالت ۾ ٻن وجودن "الله ۽ غيرالله" کي تسليم ڪرڻو پوندو. هڪ واجب الوجود "حق تعاليٰ" ۽ ٻيو واجب الوجود "غيرالله!" - اهو اجتماع ضدين آهي ۽ اجتماع الضدين محال ۽ قطعاً ناممڪن آهي. "وجود" بس هڪ آهي، باقي جو ڪجهه به آهي، اهو هست نما وجود آهي، جنهن کي "ظلي ۽ اضافي" چئي سگهجي ٿو. جيئن آئيني ۾ نظر ايندڙ تصوير ۽ ان جي نقل و حرڪت، "عين" جو عڪس آهي، پر "عين" ناهي، تيئن تصوير جي خود حيثيت به غير حقيقي ۽ اضافي آهي. ناظر ۽ منظر ۾ وڏو فرق ظاهري ۽ بعد معنوي موجود آهي.

دوستو: عارفن جي تحقيق اها به آهي ته هڪ ذات آهي ۽ ٻي صفات آهي. ذات بي مثال آهي، پر صفات لاءِ مختلف مظاهر آهن. هيءَ ڪائنات به حق تعاليٰ جي صفات جو مظهر آهي. ان ڪان پوءِ، هن ڪائنات جي تڪوين، تدريج ۽ ارتقا جي مختلف مرحلن ۾، مختلف صفتن، مختلف مظاهرن جي صورت پئي اختيار ڪئي آهي. لهاذا جيئن الله جي ذات ڪان سواءِ، صفات کي ڪا مستقل ۽ علحده حيثيت حاصل ناهي، ۽ نه ڪو صفات جو ذات ڪان سواءِ ڪو وجود ئي آهي، بلڪل ان طرح سان، الله جي ذات سان سندس صفات ۽ مظاهر عينيت ۽ ورائيت جي سلسلي ۾ پيوسته ۽ جڪڙيل آهن ۽ اهي اتصال جي بي ڪيف ربط سان گويا ذات جو "عين" آهن ۽ ذات جو غير نه آهن. لهاذا صفات ۽ مظاهر جي احاطي ۽ اجتماعي دائري ۾ نه "غيريت" آهي ۽ نه ڪا "عدميت" آهي، پر اها "عدميت ۽ لاغيريت" ڪين تڏهن ملي آهي، جڏهن اول صفات کي ذات ۾ مضمر تصور ڪيو وڃي ۽ صفات ۽ مظاهر کي ذات جو "غير" نه سمجهيو وڃي.

"واجب الوجود" جو وجود حق آهي، پر "وجود نما غير"

يعني ڪائنات محض اضافي ۽ اعتباري آهي.

سلطان الاولياء، الاهيات جي مک مسئلي 'وجود' کي حل ڪندي، ان کي ڪافر ۽ مشرڪ قرار ڏنو آهي، جو ذات ۽ ان جي مظاهر جي بي‌ڪيف اتصال ۽ بي‌قياس ربط ۽ تعلق کي نه سمجهندي رڳو ذات کي عين، ۽ ان جي صفات کي غير ٿو تسليم ڪري. اهڙي دوئي پسند کي سلطان الاولياء موحد نه، پر مشرڪ ٿو سڏي، ڇا لاءِ ته مشرڪ اهو آهي جو 'ڪل ۽ جز'، 'اصل ۽ فرع'، 'وجود ۽ ظل'، 'واجب ۽ عدم'، ۽ 'آب ۽ حباب'، 'لهر ۽ بحر' 'هست ۽ نيست' جي لطيف فرق ۽ اتصال، هم آهنگي ۽ انفصال، اتحاد ۽ تضاد کي نه ٿو سمجهي سگهي.

دوستو: وحدت الوجود جو مسئلو نهايت باريڪ ۽ ناقابل فهم چيو ويو آهي. مولن ۽ سادن لفظن ۾ هن طرح چئي سگهجي ٿو ته حق تعاليٰ جي ذات اگر 'ڪل' آهي ته ڪائنات ۽ ان جا مظاهر 'جز' آهن. ذات 'اصل' آهي- ۽ مظاهر 'فرع' آهن. ذات اگر وجود آهي ته ڪائنات ۽ مظاهر ان جو 'ظل' آهن. ذات واجب آهي ته ڪائنات عدم آهي. ذات بحر آهي ته صفات لهر آهي. ذات هست آهي ته باقي غير نيست آهي. ان طرح ذات ۽ مظاهر ۾ فرق به آهي ته اتصال به آهي، هم آهنگي به آهي ته انفصال به آهي، اتحاد به آهي ته تضاد به آهي. ان متعلق ئي سلطان الاولياء فرمايو آهي.

نڪين اوڏو اک کي، نڪين نظران ڏور،

وڃان ان وهلور، جئن ڏنسوئي اڻ ڏيٺ ۾.

'اڻ ڏيٺ' جو مفهوم آهي 'مظاهر ۽ صفات' جو جز هجڻ، فرع هجڻ، ظل هجڻ، عدم هجڻ ۽ نيست هجڻ! جنهن سان ڪل، اصل، وجود ۽ واجب جو بي‌ڪيف اتصال به آهي ۽ انفصال به آهي. هم آهنگي به آهي ۽ بيرنگي به آهي. اتحاد به آهي ته تضاد به آهي. 'عينيت' به آهي ته 'غيريت' به آهي.

اگر سلطان الاولياء جي ان هڪ بيت کي عميق نگاه سان مدنظر رکيو ويو ته پوءِ ڪو به ابهام نه رهندو ۽ وحدت الوجود

Marfat.com

جو حڪمت آفرين فڪر سمجهه ۾ اچي ويندو.

سلطان‌الاولياء جي هيءَ به تحقيق آهي ته هيءَ سموري ڪائنات ”سايه‌بي وجود“ آهي. ان سان گڏ سلطان‌الاولياءِ جو اهو به اشارو آهي ته نه فقط هي عالم، پر پيو عالم به پنهنجي هيئت ۽ تخليق، وجود ۽ مظهر جي لحاظ کان التباس تي قائم آهي. ان مان اگرچه هڪ کي عالم حقائق، عالم معاني، ۽ عالم ملڪوت سڏجي ٿو، ۽ ٻئي کي عالم ناسوت سڏجي ٿو يا جهان موجود ڪونجي ٿو، پر ائين چوڻ سان ڪو به فرق نه ٿو پيدا ٿئي. جهان موجودات به اصل ۾ عدم آهي، پر وجود نما لاشئي آهي. شئي جي صورت ۾ لاوجود آهي، پر وجود جي اوٽ ۽ لباس ۾ ”هست“ آهي. هت اسان جي هن مادي نظر سان مظاهر ۽ صفات جي مختلف صورتن ۾ جو التباس ۽ اشتباه نظر اچي ٿو، اهو محض ظني ۽ حسي آهي، نظري ۽ ظاهري آهي، ورنه جر ۽ ڦڙنو، بحر ۽ لهر، سڀ ۽ پڙاڏو هڪ آهن. انهن جي تشڪيل ۽ تڪوين جي ظاهري صورت ۾ ڪجهه فرق به آهي ۽ تنوع به آهي. اسان جي مادي نگاه ان فرق ۽ تنوع کي به حقيقي تصور ڪري، ٻئي اضافي ۽ اعتباري عالم کي به وجود تي سمجهي. ورنه فقط ذات ئي آهي. ان جي برعڪس مظاهر جو ڪو وجود ناهي. سڏ آهي، پڙاڏي جو وجود ناهي. ديوار آهي، ان جو پاڇو ناهي. بحر ئي آهي، لهر ڪجهه به نه آهي!

سلطان‌الاولياء جي تنبيهه آهي ته ”عارف ڏسي ٿو ته جنهن کي بقاءِ هست سڏيو وڃي ٿو، اها تمام فنا ۽ نيست آهي. وجود فقط واجب جو آهي.

دوستو: فرمائن ٿا: بيشڪ اهي رموز ۽ حقائق، ڪمزور ۽ ڪورين، اندر جي انڌن ۽ ظاهر پرست ماڻهن کي سمجهه ۾ نه ٿا اچي سگهن. انهن جي دل مرده آهي. اهي جيرا جنازا ۽ بي‌شعور حيوان وانگر آهن. انهن جي زندگي بي مقصد ۽ بي روح آهي. انهن جي فهم جو قصور آهي، جو منجهن حقائق کي سمجهڻ ۾

Marfat.com

عاجزي پيدا ٿئي ٿي. جيئن نيڏو، پنهنجي نيڏانڻ جي ڪري، هڪ
ڪي به ٿو ڏسي، اهڙيءَ طرح استدلالي، منطقي، فلسفي ۽ عقل مادي
ذات ۽ مظاهر جي اتصال ۽ انفصال کي سمجهڻ ڪان قاصر رهجي
ٿو وڃي.

دوستو: اهو ياد رکڻ گهرجي تہ وحدت الوجود متعلق
ناقص ۽ مبتدي حضرات، ظاهر بين علماء ۽ نمائشي صوفياءِ ڪرا
اڳيان ڪلام ۽ بحث ڪرڻ ڪان منع ڪئي وئي آهي، ڇا لا
تہ اڄڪلهہ جي پڙهيل ڪڙهيل طبقي جو علمي ۽ فڪري معيا
۽ استعداد ايترو پختو ۽ سنجيدو ناهي، ان ڪري ممڪن آهي
انهن جي ڪم علميءَ ۽ ڪند فهميءَ جي ڪري، ڪو غلط خيال
۽ رايو پيدا ٿي پوي. خود 'وحدت الوجود' جي شارح شيخ ابن عربي
پڻ فرمايو آهي تہ "ظاهربين عالمن ۽ بي ذوق عام ماڻهن کي
'وحدت الوجود' متعلق منهنجن خيالن کي پڙهڻ جي اجازت ناهي
اهو دقيق ۽ مشڪل مسئلو، منهنجي ان شاگرد ڪان پڙهيو وڃي
جنهن مون ڪان روبرو سکيو هجي."

دوستو: ان سلسلي ۾ اهو ٻڌائڻ مناسب ٿو سمجهان تہ سڀ
ڪان اول علامہ صدرالدين قونوي آهي، جنهن وحدت الوجود ج
فلسفو خود شيخ ابن عربيءَ ڪان پڙهيو ۽ ان ڪانپوءِ مولانا رومي
آهي، جنهن قونويءَ ڪان حاصل ڪيو. چنانچہ مثنوي شريف، نظر
وحدت الوجود جي گويا شرح آهي. پر آءٌ ائين چوڻ ۾ پڻ ڏ
حق بجانب ٿو سمجهان تہ سلطان الاولياء جا ٨٤ بيت تصوف
وحدت الوجود جي دريا بي ڪنار کي، ڄڻ هڪ پيالي ۾ سما
چڪا آهن. ڪاش! اڄڪلهہ جا عقلي ۽ نقلي صوفي، سلطان الاوليا
جي انهن ٨٤ بيتن کي پڙهي ۽ پروڙي سگهن.

حضرات: علمي ۽ دقيق انداز بيان کي نظرانداز ڪري
سولي ۽ صاف سنڌيءَ ۾ عرض ٿو ڪريان تہ- پوريءَ ڪائنا
جو سرچشمہ اول، پوريءَ ڪائنات جو منبع اول، پوريءَ ڪائنا
جو تخيل اول، پوريءَ ڪائنات جو محرڪ اول، اها حقيقت ڪبر

Marfat.com

آهي، جنهن کي وحدت الوجود جي حقيقت موجب، واجب الوجود چيو وڃي ٿو. ”واجب الوجود“ ”وحده لاشريڪ“ آهي ۽ وجود فقط حق تعاليٰ جي صفت آهي، جو لاشريڪ ۽ لامثال آهي. نه هن جو ڪو ٻيو مثال ۽ شريڪ آهي ۽ نه ئي ڪنهن ٻئي وجود جو مثال ۽ شريڪ آهي. ان ڪري ڪنهن ٻي شئي کي ”وجود“ جي صفت سان تعبير ڪرڻ شرڪ ڪرڻ جي برابر آهي. هائو يا نه؟ جڏهن ”وجود“ حق تعاليٰ جي صفت مطلق آهي، ان ڪري نه پوءِ ٿو ته ڪنهن به ٻيءَ شي کي ”وجود“ ڪري مڃڻ غلط آهي، جو ته ان صورت ۾ حق تعاليٰ جو ”وجود“ لاشريڪ نه رهندو. ڇاڪاڻ ته ان جي هڪ صفت ”وجود“ کي مڃيندي، ان جي غير کي به ”وجود“ ڪوٺي، شرڪ پيدا ڪيو ۽ حق تعاليٰ جي هڪ صفت جي موجودگي ”غير“ ۾ تسليم ڪئي وئي. ان طرح حق تعاليٰ جي هڪڙي صفت جي موجودگيءَ جو وجود غير ۾ مڃڻو پوندو، جڏهن ته ”وجود“ فقط حق تعاليٰ جو آهي. تڏهن ته چيو ويو آهي ته ان کان سواءِ باقي ٻيو ڪجهه به ناهي. ”لاموجود في الدارين الاهو“. جڏهن ٻنهين جهانن ۾ حق تعاليٰ جي وجود کان سواءِ، ٻئي ڪنهن جي وجود کي مطلقا تسليم ئي نه ڪيو ويو ته پوءِ باقي ڇا بچيو؟ باقي ٻي ڪهڙي شئي موجود آهي، جنهن جي هوندي ”وحدت الشهود“ جو مفهوم پيدا ڪري سگهجي.

ٻيو ته وحدت الشهود پنهنجيءَ جاءِ تي ڪثرت پسند آهي ۽ ان جي مقابلي ۾ وحدت الوجود همه گير، انسان گير ۽ وحدت پسند آهي جو پوري ڪائنات کي صفات الاهيه جو مظهر ٿو مڃي.

بزرگو: حقيقت اها آهي ته پوري ڪائنات صفات الاهيه جو مظهر آهي. پوريءَ ڪائنات جو منبع حق تعاليٰ جي ذات آهي. پوريءَ ڪائنات حق تعاليٰ جي صفات ۽ مظهرن جي آئينه دار آهي. درياءُ هڪ آهي، جو قطرن ۽ لهرن جي صفتن ۾ ورهايل آهي. ان طرح 'انسان' هڪ آهي، جو ذاتين، قبيلن، مذهبن ۽ متن، خيالن ۽ عقيدن، عادتن ۽ رواجن، بلڪ صورتن ۽ شڪلين جي

Marfat.com

ڪثرت ۾ ورهايل آهي.

وحدت‌الوجود ڪي سمجهڻ سان پوري انسان ذات ڪي سهيڙي
هڪڙي مرڪز تي گڏ ڪري سگهجي ٿو. پر ٻئي طرف وحدت‌الشهو
جي مڃڻ سان ڪثرت‌الاشياء ۽ انهن جي باهمي تضاد، تصادم
انتشار ۽ ڪشمڪش کي به هڪ حقيقت ڪري مڃڻو پوي ٿو
پوري ڪائنات کي وحدت جي بدران ڪثرت جي رنگ ۾ ٽوڙ
مروڙي، ڏئي ۽ فساد، باهمي عناد ۽ اختلاف جي لاءِ راه همو
ڪرڻي پوي ٿي. ان طرح سان پوري انسان ذات لاءِ امن ۽ امان
اتحاد ۽ محبت جو دائرو تنگ ڪرڻو ٿو پوي.

اڃا به ان متعلق هڪڙو عرض آهي ته حقيقت ۽ ان جي
ماهيت هڪ آهي، پر ان جا نالا مختلف آهن. حقيقت هر هن
پنهنجي پنهنجي رنگ ۾ موجود آهي ۽ پنهنجي پنهنجي حيثيت سان
ان جو وجود آهي. وحدت‌الوجود جو مفهوم آهي سڀني حقيقتن
صداقتن، يعني سڀني مذهبن، سڀني دينن، سڀني متن، سڀني فرقن
سڀني هدايتن ۽ پيغامن جي حقيقت پسندانه قدرن ۽ روح پرور
ايمان افروز معيارن جو حسين اجتماع.

سامعين ڪرام: حقيقت ته اها آهي ته هر انسان جي لا
الله تعاليٰ جي 'الوهيت، ۽ ان جا 'مظاهر، ۽ 'آثار، هڪجهڙا آهن
وحدت‌الوجود جو عقيدو پوري دنيائي انسانيت کي برادريءَ
برابريءَ جي هڪڙي وسيع دائري ۾ آڻي سگهي ٿو. اسان کي اه
اميد آهي ته اهو ڏينهن ضرور ايندو، جڏهن انسان ذات، ٽڙي ٽاڙي
مذهبي ۽ ڌرمي، سماجي ۽ تهذيبي، توڙي ٻين مصنوعي نظرين
انهن جي اختلافن تان ڌڪا کائي، پنهنجا مٿا ڦاڙائي، اڇي وحدت‌الوجو
جي نظريه تي بيهندي ۽ تسليم ڪندي. اهائي قوميت ڪا
بين‌الاقواميت ڏانهن راه آهي، اتي پهچي انسان سوچي سگهندو
انسان ۽ ڪائنات، حق تعاليٰ جا مظاهر ۽ آثار آهن. حيات، انسان
۽ ڪائنات حق تعاليٰ جي ذات ساز وابسته آهن. سڀني جو مرڪز ۽ منبع

Marfat.com

رجع ۽ مربي هڪ آهي. اهو ئي آهي حضرت سلطان الاولياء جي روح آفرين ڪلام جو پيغام، جيڪو سندن ٨٤ بيتن ۾ مختلف طريقن سان، معنيٰ آفرين ۽ وجدانگيز انداز ۾ قري ٿو، جنهن جي جديد نقطہ نظر سان، اڄوڪي جديد انسان لاءِ، شرح لکڻ جي ڏي ضرورت آهي.

بزرگو: منهنجو اهو عقيدو آهي تہ مخدوم فقير عبدالرحيم گرهوڙي رح پنهنجي دور جو وڏو فقيہ ۽ عالم هو، جنهن ٨٤ بيتن جي شرح، قديم دور جي صوفيانہ نظريات جي ماتحت لکي. بيشڪ ج کان ٻہ صديون ڪن اڳ، اهو ڪم وڏو تصور ڪيو ويو هو، ر وحدت الاديان ۽ وحدت انسانيت عامہ جي مسئلن تي ڪجهہ ٻہ ، لکيو ويو آهي. چا لاءِ تہ مخدوم گرهوڙي پاڻ خود اهڙي دور جي پيداوار هو، جنهن ۾ تصوف فقط اهڙن مسئلن تائين محدود هو. حالانڪ هن بين الاقوامي ڪشمڪش ۽ مادي نظريات جي تحت پيدا ٿيل تصادم واري دور ۾ پوري انسان ذات ڪي وحدت، صلح، امن ۽ خير جي دعوت ڏيڻ جي سخت ضرورت آهي، ان ڪري وحدت الوجود جي اهڙي شرح تيار ڪرڻي آهي، جيڪا هن دور جي انسان جي اضافي ۽ مصنوعي مشڪلاتن، نظرياتي ڪشمڪش، استبداد ۽ استحصال وارين شيطاني قوتن ڪان بچائي سگهي ۽ انسان ذات ڪي تشدد ۽ ظلم سان مقابلي ڪرڻ لاءِ، اجتماعي انداز تي منظم ڪري سگهي. پوري انسانيت عامہ ڪي، سڀني تفرقہ سازين ۽ اختلافي سازشن کان آزاد ڪري سگهي. باهمي عناد ۽ فساد جي عالمگير باہ تي ٿڌو ڇنڊو هڻي سگهي ۽ انسان ذات ڪي محبت ۽ اخوت جي مرڪز تي جمع ڪري سگهي.

دوستو: ان سلسلي ۾ سلطان الاولياء جي شخصيت ۽ ڪلام اسان جي رهنمائي ڪن ٿا، ۽ پوري انسانيت عامہ جي رهبريءَ لاءِ ٻہ ڪافي آهن.

سامعين ڪرام:- مان اوهان ڪي نهايت دردمندانہ انداز

۾ پڙائي رهيو آهيان ته حضرت سلطان الاولياء جي فيض ۽ برڪت جو واسطو رڳو لواري شريف جي مقدس زمين سان ناهي، نه ڪو فقط مڏئي، ڪڇ ٻيچ ۽ ٺٽي تائين محدود سمجهڻ گهرجي. ان فيض جي وابستگي، رڳو عرب ۽ آفريقا جي معتقدن سان ناهي، ان جي وابستگي رڳو گجرات ۽ جيسلمير، پنجاب ۽ بهاولپور، مارواڙ ۽ راجستان سان نه آهي- پر سلطان الاولياء جو فڪر ۽ برڪت ڀريو پيغام پوري انسان ذات لاءِ آهي، همه گير آهي ۽ عالمگير آهي. لهذا حضرت سلطان الاولياء جي انهيءَ عظيم پيغام کي دنيائي انسانيت جي ڪنڊڪڙڇ تائين پهچائڻ لاءِ، عام طرح سان سنڌ جا باشندا ۽ بالخصوص درگاه لواري شريف جا مريد ٻڌل آهن. اهو سلطان الاولياء جو فيض فقط سنڌ ۽ هند، عرب ۽ آفريڪا تائين محدود نه رکو، اهو عالم انسانيت لاءِ پيغام آهي، محبت جو پيغام آهي، امن جو پيغام آهي، اخوت جو پيغام آهي، دوستيءَ ۽ ياريءَ جو پيغام آهي، خيرخواهيءَ ۽ همدرديءَ جو پيغام آهي، تسلي ۽ تسڪين جو پيغام آهي، مجروح ۽ زخميل انسانيت جي زخمن لاءِ دعا ۽ شفا جو پيغام آهي، ايمان ۽ سلامتيءَ جو پيغام آهي، صداقت ۽ ديانت جو پيغام آهي.

دوستو ۽ بزرگو: مان نهايت پراميد آهيان، ۽ اهو محسوس ڪري رهيو آهيان ته اهو ڏينهن ضرور ايندو جو هيءَ سرزمين سنڌ حضرت سلطان الاولياء جو پيغام پوريءَ انسان ذات تائين پهچائيندي. انشاءالله ان قسم جُوء انتظام ٿيندو، بزرگان ڪرام جو توجهه ۽ روحاني تصرف حرڪت ۾ اچي چڪو آهي.

بزرگو: حضرت سلطان الاولياء ان سلسلي ۾ سنڌ کي دعا به ڪئي آهي. فرمائين ٿا:

پرت چڱ پرڏيهه جي، ساڻيهه ڪر سنڀال،
لڪن سنڌي لال، ميڻ مفت وڃائين.

[هن بيت ۾ سنڌ کي لکن سنڌي لال چيو آهي.]

(تقرير اجا اتي مس پهتي ته ان وقت سامعين ڪرام مان

Marfat.com

ڪ چٺي آئي، جنهن ۾ گرامي صاحب کان سوال پڇيو ويو ته
ن بيت جي شرح، موجوده دور جي تقاضائن آهر اگر ٿي سگهي
، پوءِ اها مهرباني ڪري بيان ڪئي وڃي. ان بيت ۾ پرڏيهه
ي پرت ۽ ساٿيهه جي سنڀال، لکن منڌي لال ۽ ان کي مفت
جائڻ کان منع ڪرڻ، ڪهڙي حال ۽ خيال کان چيو ويو آهي.
ن جو مفهوم ڪهڙو آهي. ان چٺيءَ جو جواب ڏيندي گرامي
صاحب تقرير کي جاري رکندي چيو: مرتب)

حضرات: هڪ دوست کان مٿين بيت جي شرح لاءِ چٺي
هتي آهي. معاف ڪندا، ان دوست کي جواب ڏيندي گذارش ٿو
ڪيان ته منهنجا بزرگو، تصوف جي نقطه نظر سان، مٿين بيت جا
ڪيئي روحاني ۽ فڪري مقامات بيان ڪري سگهجن ٿا. سوال
جي نوعيت کي اڳيان رکي عرض ڪندس ته توهان ٿوري وقت
لاءِ تصوف جي دنيا مان ٻاهر نڪري، هن بين الاقوامي ڪشمڪش
واري دور ۾، هن سادي دنيا ۾ اچو، ۽ قومن جي زوال ۽ ڪمال
جي سمورن مادي اسبابن کي مطالعو ڪيو. استبداد ۽ استحصال
جي چڪيءَ ۾ پيڙيل ڪمزور ۽ هيٺين قومن جي آپداءِ غلاميءَ
کي ملاحظه ڪريو ۽ پوءِ سلطان الاولياء جي دعا جي لفظن تي
غور ڪيو. لکن جي لال اها سنڌ آهي. سلطان الاولياء ان جي
مقابلي ۾ ٻاهرئين پرڏيهه کي پسند نه ٿو ڪري ۽ تنبيهه ٿو فرمائي
ته ”پرت ڇڏ پرڏيهه جي“، ان ڪري، بيوقوف نه ٿي، احمق نه
ٿي. موجوده دور جي غلط ۽ فريب ڏيندڙ نظريات ۾ نه ڦاس.
غلط ڪارن جي اجائي سجائي پروپيگنڊا ۾ نه اچ. پنهنجي اصليت
کي نه وسار، پنهنجي حقيقت کي فراموش نه ڪر. پنهنجي مٽيءَ
کي نه مٽاءِ، جنهن ۾ تنهنجن ابن ڏاڏن، استادن ۽ وڏڙن جون
هڏيون پوريل آهن. جا سرزمين تاريخ کان اڳ واري زماني کان
وٺي، علم ۽ ڪمال جو سرچشمو رهندي آئي آهي. جا ’سنڌ‘
انسان ذات جو پهريون تهذيبي ۽ تمدني گهر رهندي آئي آهي.
جنهن جو شاندار ماضي تاريخ جي هزارن سالن تي حاوي آهي.

Marfat.com

جنهن جا آثار انسان ذات جي مثالي ڪردار جي علامت بڻجي چڪا آهن. اها سنڌ جا اياڻن ڪان، انسانيت، اخوت، محبت رواداري، مساوات، انسان دوستيءَ، حب الوطنيءَ، تهذيب ۽ بلند اخلاق جو مرڪز رهندي آئي آهي. جنهن ۾ سڀ کان اول اسلام آيو ۽ کيس باب الاسلام سڏيو ويو. جنهن جي ڪنڊ ڪڙڇ ۾ روحانيت ۽ اخلاق جا پيغام پهچائيندڙ ستا پيا آهن.

جنهن ۾ صحابہ ڪرام جي آمد ثابت آهي. جنهن ۾ پ صحابہ ڪرام مدفون آهن- ان کي نہ وسار! ان جي مقابلي ۾ پرڏيهہ جي پرت چڏي ڏي.

دوستو: سلطان الاولياء جو اهو بيت علامتي رنگ ۾ آهي جنهن جو روح، تاريخ جي هر دور سان وابستہ آهي. سلطان الاولياء جو اهو زندگي بخش پيغام آهي، جنهن کي سمجهڻ ۽ پروڙڻ جي اڄڪلهہ سخت ضرورت آهي. سنڌن ٨٤ بيتن مان اهو هڪ بيت لک ٿو لهي. ان جو ڪو مثال يا مٽ ثاني آهي ئي ڪونہ! ان سنڌ کي انسان ذات لاءِ عظيم پيغام رسائڻو آهي. حق ۽ صداقت جو نياپو رسائڻو آهي. پوري عالم لاءِ، امن ۽ ايمان جو نظام قائم ڪرڻو آهي. ان ڪري اوهان تي فرض آهي تہ اول اوهان پاڻ ان پيغام تي عمل ڪيو ۽ ان کان پوءِ دنيا جي ڏورانهن ڏيهن تائين رسايو.

دوستو: في الحال ان بيت متعلق ايترو چئي سگهجي ٿو. بهرحال جنهن چئي لکي سوال ڪيو آهي، سو مطمئن ٿيو؟ (آن جو جواب آيو تہ ها سائين).

بزرگو: عرض ڪري رهيو هوس تہ سلطان الاولياء جو پيغام انسانيت جي روح لاءِ تجليات ۽ زندگيءَ جو پيغام آهي. سنڌن انفاس قدسيہ جو فيض، "ايٿر" ۾ گردش ڪري رهيو آهي. سنڌن پيغام بصيرت افروز نوراني ڪرڻ جو پيغام آهي. انسانن لاءِ محبت ۽ اخوت جو پيغام آهي. اهو ساري دنيا کي پهچائڻو آهي اوهان لواريءَ وارن مريدن ۽ معتقدن کي، رڳو زريءَ جون ڏو پيو

Marfat.com

پائيون ناهن. معاف ڪجو! رڳو اسان کي پلاءُ ڪارائڻا ناهن، معاف ڪجو، اوهان لوارِيءَ وارن مريدن ۽ معتقدن کي وڏو ڪم ڪرڻو آهي، صحيح علم ۽ عقيدي، عمل ۽ اخلاق سان ماڻهن کي مطيع ڪرڻو آهي.

بزرگو: اڄ جيڪي به سامعين موجود آهن، ۽ جيڪي به سلطان الاولياء سان وابسته آهن، اهي عهد ڪن ته سنڌ جي هن عظيم بزرگ جو پيغام ساري انسان ذات تائين پهچائڻو آهي ۽ سندن پاڪيزه تعليمات تي عمل ڪري، مثالي انسان بنجڻو آهي- اهو هر سنڌيءَ جو فرض آهي. مهرباني.

(ٽيپ رڪارڊ تان ورتل)

*

”سخا هڪ ڏاري آهي، جا سخيءَ کي جنت ۾ پهچائي ٿي، ۽ بُخل هڪ ڏاري آهي جا بخيل کي دوزخ ۾ پهچائي ٿي.“

— سلطان الاولياء

Marfat.com

سنڌي ادبي ڪانفرنس جي مهمان خصوصي جناب مير خدابخش خان ٽالپر جي شڪريه ادائي

جناب صدر ڪانفرنس مولانا گرامي صاحب، ۽ معزز حاضرين.

اڄوڪي تقريب سعيد جي موقعي تي منعقد ٿيل هن ٻهرين سنڌي ادبي ڪانفرنس ۾ سنڌ جي برک اديبن ۽ شاعرن نهايت بلند معيار جا پنهنجا شاهڪار مضمون ۽ خيالات پيش ڪيا آهن، تن ڪان سامعين ڪرام اميد ته محفوظ ٿيا هوندا. جناب مولانا گرامي صاحب پنهنجي صدارتي تقرير ۾ جنهن محققانه انداز سان تصوف ۽ ان جي خاص مقامات جي وضاحت ڪئي آهي، ان ڪان اسان سڀني کي ڪافي نئين معلومات حاصل ٿي آهي. گرامي صاحب ڪيئي اهڙا دقيق مسئلا بيان ڪيا آهن، جن جي سچ پچ ته هن کان اڳ اسان کي خبر ڪانه هئي. سندن عالمانه مطالعي ۽ دلڪش انداز خطابت اسان تي جادوءَ جو اثر ڪيو آهي. شال الله تعاليٰ کيس ان جو نيڪ اجر فرمائي.

ان طرح سنڌ جي شاعرن جنهن اعليٰ نموني تي پنهنجو شاهڪار ڪلام پيش ڪيو آهي، ان کي ٻڌي هڪ وجد انگيز ڪيفيت محسوس ٿي آهي. خاص طرح سان گرامي صاحب جا ڪلاسيڪي فن ۾ ابيات نهايت روح پرور آهن. ان کان علاوه ٻين سمورن شاعرن جو ڪلام نهايت معياري آهي. آءٌ هت اهو پڻ اعلان ڪرڻ گهران ٿو ته هن سلسلي جي ٻي تقريب ١٠- ڊسمبر تي ميرپورخاص ۾ ٿيندي، ان ۾ مولانا گرامي صاحب ۽ موجود آيل شاعر ۽ اديب شريڪ ٿيندا.

والسلام

**

مولانا غلام محمد گرامي

حقيقت محمديه

”حقيقت محمديه“ متعلق شاهڪار بيتن کي پيش ڪرڻ کان اڳ ”حقيقت محمديه“ متعلق مختصر تعارف ڪرائيندي واضح ڪيو ويو ته تصوف جي عميق ۽ دقيق مقامات ۾ ”حقيقت محمديه“ کي وڏو مقام حاصل آهي. اهل تصوف بزرگن، ان مسئلي متعلق ڪافي ۽ شافي بحث ڪيو آهي.

”حقيقت محمديه“ متعلق بزرگن جي تحقيق آهي ته - ”اعيان ثابته“ ۾ سڀ کان اول ”حقيقت محمديه“ آهي، جا مرڪز ۽ منبع موجودات جي لاءِ آهي. حيات ۽ ڪائنات لاءِ سرچشمه اول آهي. ”حقيقت محمديه“ ئي ”وجوبي تعين“ آهي، جا ذات مطلق جي مظهر اول آهي. ٻيا سڀ تعينات جن جي مظهرن ۾ ساري ڪائنات سمايل آهي، سي به سڀ ”حقيقت محمديه“ جي ”جامع تعين“ مان وجود پذير ٿيا آهن، ان ڪري، ”حقيقت محمديه“ ”مظهر اول“ به آهي ۽ ”جامع مظاهر ڪليه“ به آهي.

صوفي بزرگن ”حقيقت محمديه“ کي، تعين اول، ذاتي تجلي، مظهر اول، عقل اول، القلم الاعلي، اسم اعظم ۽ نور اول سڏيو آهي.

حضرت غوث اعظم فرمايو آهي، ”تنهنجي روح جي مشام تي ”ازل ۽ زمان“، ”تخليق ۽ فطرت“ جون هيرون گهليون آهن.“

”مواهب لدنيه“ ۾ زرقاني لکيو آهي ته: ”حقيقت محمديه“ ساري جهان جي نگران،سنڀاليندڙ ۽ ڪائنات جو روح آهي. سڀ مخلوقات جا پاڻ سگهورا مرڪز ۽ مخفي نقشو آهن.“ ابن عربي لکي ٿو: ”پاڻ مظهر اول ۽ الله جي اسمن ۽ صفتن جا جامع آهن.“

Marfat.com

عبدالڪريم جيلي لکي ٿو: "حضور جن انسان ڪامل آهن، منجهن الاهي صفتن ۽ اسمن جو ظهور ۽ جوڙ نمودار آهي." منصور حلاج چيو آهي: "پاڻ غيبي انوار آهن، ظاهر ٿيا ۽ موٽي ويا."

شيخ ابوالحسن ڏاهري سنڌي لکيو آهي: "اعيان ثابته مان 'عين اول' حضور جن جي ذات آهي."

حضرت مجدد رح فرمايو آهي: "حقيقت محمديه" حقيقت الحقائق آهي." ان طرح شاه ولي الله لکيو آهي: "اصل حقيقت محمديه آهي، باقي سڀ فروع جون تدبيرون آهن، جن تي عالم قائم آهي." مخدوم گروهڙويءَ فرمايو آهي: "پاڻ سڀ‌گورا 'ظهور اول' آهن، باقي جو ڪجهه به آهي، سو "مظهر اول" جو تفصيل آهي."

"حقيقت محمديه" متعلق لطيف ۽ سلطان الاولياء جو هڪ هڪ بيت موجود آهي، اهي ٻئي بيت، پنهنجي معنوي روح جي حيثيت سان بي‌مثال ۽ بينظير، جامع المعاني ۽ بصيرت افروز آهن.

لطيف فرمايو آهي:-

عاشق چئو م آن کي، م ڪين چئو معشوق،
خالق چئو م خام تون، م ڪين چئو مخلوق،
مٿان تنهن سلوڪ، جه ناقصان ئي نڱئو،

حضرت سلطان الاوليا فرمايو آهي:-

عجب جهڙي آهه حقيقت حبيب جي،
نه ڪين چئبو سو ذاتي، نه ڪين مخلوقا،
شفق جي ساڃاهه، جامع ليل نهار کي.

"حقيقت محمديه" متعلق هي چاليهه کن بيت ٦- اپريل کان ٩- اپريل ١٩٧٤ع تائين- ڪيفيات جي لهر وانگر آيا، مون محسوس ڪيو آهي ته اها پالوت، بزرگن جي تصرفات ۽ توجهات جي مرهون منت آهي. بهرحال، دل تقريب ۾ پيش ڪندي برڪت ۽ سعادت جي حاصلات جو يقين آهي.

❋

Marfat.com

حقيقت محمديه

حقيقت حبيب جي، آبي، نہ خاڪي،
لائق لولاڪي، آفاقي آفاق ڏٺي.

* *

حقيقت حبيب جي، جوهر جوت جمال،
نہ ڪو مثل مثيل ڪو، جهڙس جيس محال،
نہ ڪو ڏينهن نہ رات هو، نہ ڪو بدرو هلال،
نہ ڪو انس نہ آدمي، نہ ڪو ملڪ مثال،
جهڪو ڪِل ڪمال، مهندان محبوبن جي.

* *

حقيقت حبيب جي، چوڏس وڌ چانداڻ،
سيئين پرئين سپرين، الاهي اهڃاڻ،
ڪنهن ڪي ناهي ڄاڻ، تہ احد احمد هيڪ ٿيو.

* *

حقيقت حبيب جي، معنوي مانداڻ،
"لولاڪ لما خلقت الافلاڪ"، آيو جنهن جي ڪاڻ،
"انا احمد بلاميمي"، پنهنجو آهي پاڻ،
هوڪو اناالحق جو، معرفت جو ماڻ،
ڪنهن ڪي ناهي ڄاڻ، تہ احد احمد هيڪ ٿيو.

* *

حقيقت حبيب جي، معنوي معروف،
هوالظاهر هہ الباطن، ظاهر ۾ مظروف،
اشارو معطوف، ماڻهن سمجهو ڪين ڪي.

* *

Marfat.com

حقيقت حبيب جي، ظاهر صفاتي،
باطن ۾ ذاتي، ماڻهن سمجهيو ڪين ڪي.

* *

حقيقت حبيب جي، معنوي معراج،
"لولاڪ لما خلقت الافلاڪ"، صاحب سر تي تاج،
ڪنهن کي ڪونهي ڪارڻ، ساريو ڪاريو ڪاج،
ڪنهن جي جوت جمال سان، ڏيهن ورتو ڏاج،
معرفت محبوب جي، مٿي آ منهاج،
معني آ محتاج، لفظن پيٺي ناهه ڪا.

* *

حقيقت حبيب جي، نورٌ علي نور،
"قل انما انا بشر مثلڪم"، اشارو مستور،
".... ولا ڪن الله رمي"، معني سان معمور،
ڪنهن جلايو طور، ريءَ حقيقت حبيب جي.

* *

حقيقت حبيب جي، آهي آفاقي،
"سنريهم في الافاق"، بچو چا باقي،
احمد اوطاقي، احد سان گڏ "ميم" ۾،

* *

حقيقت حبيب جي، آهي "ڪن فيڪون"،
آدم هو نه آب ۾، نه ڪو تون نه مون،
نه ڪو لحم لڳن تي، نه ڪي هڏ نه خون،
آڳاهي اصلئون، احد احمد هيڪ ٿيا.

* *

حقيقت حبيب جي، نظاري نروار،
نه ڪو جسم نه اسم هو، نه ڪو نر ۽ نار،
چوڏس ۽ چوڌار، هئي حقيقت حبيب جي.

* *

Marfat.com

حقيقت حبيب جي، جهڙو شمس شعاع،
سارا ڪتيون اپ ۾، ذرو ٿين نہ ضاع،
پيدا سرور ڄام مان، مڙئي مال متاع،
ضافي وداع، حيرت آندي حال ۾.

* *

حقيقت حبيب جي، واحد جو وجود،
احد احمد پاڻ ۾، "ميم" ڪيو موجود،
عبد عابد هيڪ ٿيا، معنوي معبود،
جاڏي ٿيو مسجود، تاڏي صاحب سامهون.

* *

حقيقت حبيب جي، حامد ۽ محمود،
حمد حامد هيڪ ٿيا، عابد خود معبود،
سجدو ساجد هيڪ ٿيا، مالڪ سو مسجود،
محمد ئي موجود، ريءَ هاشمي ناهہ ڪي.

* *

حقيقت حبيب جي، لايدرڪه الابصار،
چشمن پسيو ڪين ڪي، مطلق مٿيادار،
معنوي وجود ٿيو، سراسر اسرار،
ڪيف يدرڪ في الدنيا حقيقة، ڪر پردي سنجهہ پچار،
هيءَ دنيا، دني، دار، احمد رهيو نہ پلڪ ڪو.

* *

حقيقت حبيب جي، معنيٰ ۾ معنيٰ،
موجون اٿن موج ۾، لهرون لک سوا،
رهيا دار دنيا ۾، پرين پاڇولا،
نہ مسڪن مدينا، نہ مڪو ماڳ محبوب جو.

* *

حقيقت حبيب جي، معنيٰ ۾ معنيٰ،
هو خاصو "نوري" خلق جو، ٻي مڙئي مخلوقا،

Marfat.com

موجون اٿن مهراڻ مان، سي آهن ڪين جدا،
مرڪز سڀ مخلوق جو، احمد ميم سوا،
پٺي ڪين لڪا، ته احد احمد هيڪ ٿيو.

❀❀

حقيقت حبيب جي، مطلق محسوسا،
بناحسن حبيب جي، سڀ ڪجھ پاڇولا،
اکئين پسجن ڪينڪي، قلبن ان جي جا،
مرسل مرسلا، مطلق آهي ملڪ ۾.

❀❀

حقيقت حبيب جي، مورعون مطلقا،
"ينظرون اليک وهم لايبصرون"، هوت نه ڪنهن ڏٺا،
پرين پاڇولا، پڌرا ها پرديس ۾.

❀❀

حقيقت حبيب جي، همه حيراني،
م ڇئو هو مخلوق هو، هو سر سبحاني،
هو جامع ليل-نهار جو، نه ڪو عبد عبراني،
هو عبديت ڪان اڳ هو، ذاتي، زماني،
هو نسنگ نوراني، احد احمد هيڪ ها.

❀❀

حقيقت حبيب جي، قائم ۽ دائم،
ماڻهن ليکي آدمي، نمازي، صائم،
"....يرزق من يشاء بغير حساب، هو عالم لئه قاسم،
اول نورﷺ نور هو، آخر ۾ خاتم،
سهڻو سو سالم، احد سان احمد هو.

❀❀

حقيقت حبيب جي، آڳي جو احسان،
ڪافر مسلم لاءِ ٿيﷺ اوتيو آن عرفان،
"ماينطق عن الهويٰ، ان هوالاوحيﷺ يوحيٰ، اتو منجھ قرآن،

Marfat.com

جيڪي خاوند آکيو، سو فائق جو فرمان،
نه ڪو جسم نه جان، احد احمد هيڪ ٿيا.

**

حقيقت حبيب جي، نه ڪنهن ٻئي سڃاتي،
رمز "نفخت روح" جي، ڪنهن پر، نه ڇاتي،
وجهه جي ۽ اندر جهاتي، ڪر مشاهدو محبوب جو.

**

حقيقت حبيب جي، ناهي زماني،
نه ڪين مسافر مون پرين، نه مڪين- مڪاني،
خلقت ان جي خاص ٿي، نرمل- نوراني،
صاحب حوت جمال جو، صادق 'سن راني'،
صاحب سير سين ۾، ڪيو رمزي روحاني،
لاشڪ لاثاني، ازل ڪان اڳي هو.

**

حقيقت حبيب جي، ازلئون آهه قديم،
اڃا آدم هو اڳي، ڳاري منجهه مقيم،
"وقت" جي وقفي ڪنان، مهندان مستقيم،
"انا احمد بلا ميمي"، فرمايو فهيم،
نه ڪو جان جسيم، احمد آيو احد سان.

**

حقيقت حبيب جي، سڙني موچاري،
صاحب وٽ مقبول هئي، ڪوجهي ۽ ڪاري،
جانب جلويدار مان، خلق جڙي ساري،
سلسلو سهاڳ جو، ٿيو سرور ڪان جاري،
"نوري ۽ ناري"، ٻئي مرحلا محبوب جا.

**

حقيقت حبيب جي، ڪامل ڪلنگيدار،
ازل ڪان ٻه اڳي هئو، مرسلن- مهندار،

Marfat.com

نہ ڪو شمس شعاع ھو، نہ آدم-استقرار،
ھو قرب منجھہ قرار، احد احمد ھيڪ ٿيا.

**

حقيقت حبيب جي، نہ ڪو جسم نہ جان،
"لولاڪ لما خلقت الافلاڪ" فائق جو فرمان،
جڙيو ڪل جھان، مھابي محبوب جي.

**

حقيقت حبيب جي، ھردم حياتي،
آڏو عدم ڪين ڪي، مور نہ مماتي،
"ڪل شيءِ ھالک الاوجھہ" اثر اثباتي،
وجھي ڏس جھاتي، تہ احد احمد ھيڪ ھا.

**

حقيقت حبيب جي، لھرن لک لباس،
ماڻھن ليکي آدمي، پر مٿين ۾ الماس،
ميوي جيئن مثال ھو، پر مھندان ھون مثاس،
ھيري جيئن حبيب جي، مٿي اصل اساس،
عاجز ٿيو احساس، احد احمد ھيڪ ھا.

**

حقيقت حبيب جي، ملڪن ۾ مشھور،
ھا "آمنہ ءِ عبدالله"، مبھم ءِ مستور،
"لم يلد ولم يولد"، پڙھہ قرآني منشور،
نور نہ ڄايي خاڪ مان، ڪٿ فطرت جو دستور؟
نورٌ علي نور، احد أحمد ھيڪ ھا.

**

حقيقت حبيب جي، "ما اعظم شاني"،
"اذالشمس ڪورت"، تارن تاباني،
"نورٌ و ڪتابٌ مبين"، فڪر فرقاني،
لاشڪ لاثاني، نورٌ علي نور ھو.

حقيقت حبيب جي، مالک موجودات،
مظهر اول ذات جو، باريءَ جي برڪات،
"خلق الاول"،..... سو ٿيو، نہ منجهان مخلوقات،
لکين، ڪروڙين، پدمين، ٿيون ظاهر تجليات،
هيءَ حقيقت هيهات، ماڻهن جاتي ڪين ڪي.

❀❀

حقيقت حبيب جي، مبرهن آيات،
نہ جن ۾ ريب فريب ڪو، ٿيون عيني علامات،
رئوف، رحيم، ڪريم- ٿيون ذاته ڪل صفات،
هيءَ حقيقت هيهات، ماڻهن سمجهي ڪينڪي.

❀❀

حقيقت حبيب جي، بقائي باقي،
الباقيات الصالحات ۾ سرور اوطاقي،
حڪمت رواقي، سمجهي ڪين سڄڻ ڪي.

❀❀

حقيقت حبيب جي، مورئون ڪين مٽاءِ
خلق آلام علي صورته، آ آدم، احمدام،
آدم ولد احمد جو، هنئين ساڻ هنداءِ،
ولايت والد جي، لوڪان ڪين لڪاءِ،
صورت، معني وچ ۾، سنڌو، سيڙهو ناءِ،
احمد- صورت احد جي، ميان ڪين منجهاءِ،
"لم يلد ولم يولد" صاحب، سر سمجهاءِ،
تہ حيرت جي آ جاءِ، "احد"، "احمد" هيڪ ٿيا.

❀❀

حقيقت حبيب جي، لکين لباسا،
آدم، نوح ۽ شيث ٿيا، ان جو اولادا،
يحيٰ، عيسيٰ، معنوي، احمدي پاڇاءَ،
سيني رسولن سندي، آحمد مدعا،

Marfat.com

آيو آخر مرسلين، پر آهي ابتدا،
آ هيءَ انتها، تہ احد احمد هيڪ هو.

❀❀

حقيقت حبيب جي، وحدت جي وائي،
احد احمد هيڪ ٿيو، ڪانهين ٻيائي،
لاشريڪ له، لا مثل لہ ـ ڪا سمجهہ سچائي،
ٻي چيز نہ ڪائي، ريءَ حقيقت حبيب جي.

❀❀

حقيقت حبيب جي، تَر، ٿاٿا تَڪ، ٿاڪ،
"..... يمشي في الاسواق" ، ڪان عاجز آ اوراڪ
"لولاڪ لماخلقت الافلاڪ" ، محبو بي مصداق،
بشري تيس پوشاڪ، نہ تہ احد، احمد هيڪ ٿيو

❀❀

حقيقت حبيب جي، نہ مڪي، حجازي،
هيءَ نام مجازي، احد، احمد وچ ۾.

❀❀

حقيقت حبيب جي، "گرامي"، مخفي،
جلي خواه خفي، هو مرڪز موجودات جو

❀❀

"جنهن کي محبت نہ آهي، تنهن کي ايمان ناهي، ۽ جنهن کي طاعت ناهي، تنهن کي ذڪر نہ آهي." ـــ سلطان الاولياء

Marfat.com

"نياز" همايوني

(حيدرآباد)

ڳالهيون يار "نياز" جون

عشق اسان جو صدا ازل جي، اسان بهار جي باک جئان،
مرڻ جيئڻ ۾ جوت اسان جي، مرمستن جي ساک جئان.

جڏهن به سچ ۽ سونهن پڪاريو اسان جلال ۾ آيا سي،
جنم جنم ۾ جوڳــــي بنجي، جهنگ سيـــال ۾ آياسي.

اسان اهي منصور ميان، جـــي سوريءَ لاءِ سهاڳ بڻيا،
ڪوڙ گهڻا ڪهرام ڪيا تہ بہ سچ جو نيت سهاڳ بڻيا.

دنيا ساڳي پٿر دل، جنهن پريا نگر بربـــاد ڪيا،
اسان اهـــي ئي ديوانا، جـــن ويرانا آبـــاد ڪيا.

فرزانن مان فيض نہ ڪنهن کي، هرڪو پنهنجي مستيءَ ۾،
ديوانا ڪيئن دل وندارائن، بيگانن جي بستيءَ ۾.

دوست اسان جي ديس ۾ آيو، بيجل جئن بهروپ وٺي،
اسان انهي لئہ ڪنڌ ڪپايو، راءِ ڏياچ جو روپ وٺي.

درد اسان جي در تي آيو، سئن هنيائين گداگر ٿي،
اسان انهي کي ڏني چڏيو سي دل جو دان تونگر ٿي.

حسن اسان جـي حضور ۾ آيـو سهڻيءَ وانگر سير چڙهي،
اسان اتانهان ٽپاسي ائين جڻ چانڊوڪيءَ تي وير چڙهي.

عشق اسان جي اڱڻ تي آيو، ڪاريهر جئن ڪاهہ ڪري،
اسان انهيءَ لئہ پاڻ وڇايو، چانڊوڪيءَ جئن چاهہ ڪري.

Marfat.com

وقت اسان جي وات ۾ آيو، ڏونگر جهڙا ڏانو ڪري،
اسان انهيءَ تان اڪري وياسين، ڪکرن وانگي ڇانو ڪري.

ماڻهو اسان جي مڙهيءَ ۾ آيا، ربت ڪريت جي ڪٿا ڪٿي،
اسان قلندر وانگ ڇڏياسي، ڌرم ڪرم جا ڪٿا ڪٿي.

عشق ۾ ڪيئي چڪر آهن، صرف تہ سر جو صرفو ناهہ،
يار 'نياز' تو ڇاڻي سمجهيو، عشق ڪرڻ ڪو چرچو ناهہ.

"جو جيئري نٿو مري، تنهن جو موت اجايو آهي." - سلطان الاوليا

شمشير الحيدري
(ڪراچي)

ڪر ڳالھ اندر جي عام

ڇڏ خيال خوديءَ جو خام، دوئيءَ جو دام،
پري پي جام محبت وارو،
وٺ الفت جو انعام، اھو انجام،
پري پي جام محبت وارو،
ھيءَ دنيا دام خيالي آ،
پلپل جي چال نرالي آ،
ھڪ من جي موج مثالي آ:
دل مستو مست مدام، صبح ۽ شام،
پري پي جام محبت وارو،
ڇا رنگيءَ رنگ رچايو آ،
ڪثرت جو باغ بنايو آ،
سڀ صورت پاڻ سمايو آ،
حق اناالحق ڪلام، اچي الزام،
پري پي جام محبت وارو،
محبوب لڪائي اندر ۾،
ڇو ڳولين مسجد مندر ۾،
جم وات وڃائي وندر ۾،
ڪٿ ڪفر ڪٿي اسلام، گھٽيءَ ۽ گام،
پري پي جام محبت وارو،

Marfat.com

هن بيگانن جي بستيءَ ۾،
رھه حاضر پنھنجي ھستيءَ ۾،
من مست مگن ٿي مستيءَ ۾،
ٿي پنھنجو پاڻ امام، عجب آرام-

پيري پي جام محبت وارو.

ڪو عاشق مست فقير چوي،
ڪو ملحد ۽ بي پير چوي،
ڪو شاعر يا شمشير چوي،
ڪر ڳالھه اندر جي عام، پيلي بدنام-

پيري پي جام محبت وارو

"روح کي ڪا خاص صورت نه آهي، بلڪ سڀ صورتون اٿس، جنهن ۾ وڻيس، تنهن ۾ ظاهر ٿئي." - سلطان الاولياء

Marfat.com

تاجل "بيوس"
(ڪراچي)

قطعا

(١)

جنهن وقت گهرايو تہ هليا ايندا سين،
محفل کي مچايو تہ هليا ايندا سين؛
هي ميڙ خوشين جا تہ سوين بار ڏسون ٿا،
سوريءَ تي سڏايو تہ هليا ايندا سين.

(٢)

جنهن وقت جليو طور، هليا آيا سين،
صدين جو کٽي سور، هليا آيا سين.
سهڻن جي سلاميءَ لئہ پري جهول گلن جا،
جنهن وقت پيو پور، هليا آيا سين.

(٣)

اسان وقت جا وير، منصور، ميان!
ڪيئي بار مرندا ۽ جيئندا رهون ٿا،
رگو هڪ پيالو هو سقراط پيتو،
اسان جام تي جام پيئندا رهون ٿا.

Marfat.com

نظم

نہ صاحب سڏايان، نہ سلطان آهيان،
مان آهيان نہ آهيان تي حيران آهيان.

ڪڏهن رب ارنيءَ جون مرليون وڄايان،
ڪڏهن لن ترانيءَ جا هوڪا هلايان،
ڪڏهن راز برزق جا سڀ کي سڻايان،
ڪڏهن پاڻ تي خود پشيمان آهيان:
مان آهيان نہ آهيان تي حيران آهيان.

ڪڏهن ذوق وارن ۾ ذاتي صفاتي،
ڪڏهن آهيان بيوس، ڪڏهن بي ثباتي،
ڪڏهن پاڪ پوتر، ڪڏهن خوب خاطي،
ڪڏهن سونهن وارن جو سلطان آهيان:
مان آهيان نہ آهيان تي حيران آهيان.

نہ خادم سڏايان، نہ مخدوم آهيان،
نہ صاحب سخا جو نہ مان شوم آهيان،
نہ حاڪم هميشه نہ محڪوم آهيان،
مان آدم ڪان اڳ وارو انسان آهيان:
مان آهيان نہ آهيان تي حيران آهيان.

ڪڏهن اسم جسمي، ڪڏهن سر سبحاني،
ڪڏهن بيڪ بشري، ڪڏهن فڪر فاني،
ڪڏهن پاڻ قابو، ڪڏهن لا مڪاني،
ڪڏهن آهيان گوتم، ڪڏهن گيان آهيان:
مان آهيان نہ آهيان تي حيران آهيان.

Marfat.com

ڪڏهن پيو صليبن سان مقتل سجايان،
ڪڏهن ملڪ آدم جي آڏو جهڪايان،
ڪڏهن حڪم هيبت جا هرهر هلايان،
ڪڏهن ڏس نہ مان دار جو شان آهيان:
مان آهيان نہ آهيان تي حيران آهيان.

نہ ظاهر نہ باطن، نڪا خــام خيالي،
نہ حاجت هئڻ جــي نڪا لا دوالي،
نہ چارڻ چوايان نہ ڪو سر سوالي،
مان پنهنجي ئي هستيءَ تي حيران آهيان:
مان آهيان نہ آهيان تي حيران آهيان.

نہ مومن نہ ملحد، نہ ملان نہ قاضي،
نہ نيڪان نمازون، نہ حاجي حجازي،
نہ ساڌو سڏايان نہ گرمک نہ غازي،
نڪي آهيان عاقل، نـــہ نادان آهيان:
مان آهيان نہ آهيان تي حيران آهيان.

ڪڏهن فرق ويدن جا واري ورايان،
ڪڏهن ٻاڻ پوٿيون پڙهان ۽ پڙهايان،
ڪڏهن غـــرض گيتا صبح شام آهيان،
ڪڏهن ڏس نہ ناطق مان قرآن آهيان:
مان آهيان نہ آهيان تي حيران آهيان.

عدم ملڪ جو تو مان ساڪن سڏايان،
چڙي شان شاهي، لڱين ڏوڙ لايان،
ڏکيان ويس خاڪي، جڻيا جسم پايان،
گهڙي پلڪ لئہ هت مان مهمان آهيان:
مان آهيان نہ آهيان تي حيران آهيان.

Marfat.com

"ناشاد"
(حيدرآباد)

قطعو

وحدت ڪثرت هڪ ھڪوئي، ڇا جو وهم گمان،
اندر ٻاهر، ظاهر باطن، ساڳيو سڀ سبحان،
سوريءَ تي سئو ڀار چيوسين، اناالحق اعلان
شهر لـواري سـارو سـچ آ، پنهنجو آ ايمان.

وائي

مارو! ٿي م ملور-
جاڻ اچي پهتي چوماسي.
اڃھو آتڻ ڪان آگم ايندو، آس م لاهج مور.
وس وري پو بس نہ ٿيندي، مينهن پريئن جو پور.
وار وڇائڻ، وڪ وڪ واسڻ، دلبر جو دستور.
واريءَ تي وسڪارا ٿيندا، پٽ پٽ تي ڀرپور.
تنهنجي دڙن جي ديس جا سارا ڏکڙا ٿيندا دور.
منهنجو ماڪ ملير ميان! پر آهيان هيت مهجور.

Marfat.com

نظم

(نذر عقيدت حضرت سلطان الاولياء)

تون تہ سراپا دريا سائين،
منهنجو من آ صحرا سائين!
ڪاش سي بنجن ماپيا سائين،
منهنجا سارا سپنا سائين!
جنهن کي هيڪر جيءُ چيوسين،
تنهن سان ڪهڙا ليکا سائين!
خوشبو سان سڀ تر بر واسيو،
موتيا سائين! مگرا سائين!
پر ڏيهين جي پريت اجائي،
پنهنجا پونگا ويڙهـا سائين!
ملڪ سڄو منصور بڻيو آ،
ڪهڙا ڪهڙا ڪهبا سائين؟
نانگن کي تو نينهن نچائي،
لڳندا رهندا نعرا سائين.
ڏينيو ڪيئي ڏنگ هڻن ٿا،
تون ئي پنهنجو مداوا سائين!
ساحل تي ئي ٻيڙي پڄندي،
ڇا جون لهرون لوڏا سائين!
ڏاريا آخر ڏاريا آهن،
پنهنجا آخر پنهنجا سائين!
نيٺ تہ مومل ماڻي رهندا،
ڪاڪ ڪنڌيءَ تي راڻا سائين!

Marfat.com

سنڌڙي ساري سون ٿي ويئي،
پارس جهڙا پيارا سائين!
تنهنجي در تي آخر گڏجن،
سنڌ سڄيءَ جا رستا سائين!
ڪيئي پير فقير ڏسون پيا،
جن جا ظاهر جلوا سائين؛
ڪچ ڪوڏين جي ڪٿ ٻه ڪهڙي،
موتي سائين! هيرا سائين!
تنهنجي در تي دان پيئم جو،
ماڻهو ڏين تا مهڻا سائين!
لوڪ پلي پيو روڪي ٽوڪي،
توسان روح جا رشتا سائين!
تنهنجي نور حضور جي آڏو،
منهنجا نيڻ نمائا سائين!
منهنجي عقيدت جا ٿيا شاهد،
اکڙين جا هي ڳوڙها سائين!
سنڌڙيءَ تي آ تنهنجي رحمت،
ڪهڙا وقتي آلڪا سائين!
تنهنجي عظمت تي ٿم نڇاور،
منهنجا گيت سمورا سائين!

(هي نظم، جشن سلطان الاولياء ميرپورخاص ٨- ڊسمبر ١٩٧٤ع
تي پڙهيو ويو)۔

Marfat.com

سيد "منظور" نقوي
حيدرآباد

سلطان الاولياء

آپري يو جڏهن کان مهرِ درخشانِ اولياء،
پر نور ٿي ويو چمنستانِ اولياء.

سرهو آهو مکان، جتي آستان ٿئي،
الله کيو بلند آهي شانِ اولياء،

شاهن کان بي نياز، زماني کان بي خبر،
لاخوف جو مکان آهي شانِ اولياء.

سو سربلند آهي ۽ سرخرو آهي،
دل سان جهلي ٿو جيڪو به دامانِ اولياء.

بيشڪ فيوض و لطف جا چشما آهن اِهي،
سلطانِ اولياء، درِ سلطانِ اولياء.

—=

"انسان قائم آهي خيال تي، خيال گم ٿيو ته انسان به گم ٿي ويندو."
سلطان الاولياء

"نقاش"

(لواري شريف)

سلطان الاولياء جي حضور ۾

تنهنجي در تي سر جهڪائي، سرخرو ٿي ويا سوين،
ڪرڙ ڪندين مان چنبيليون نازبو ٿي ويا سوين.

تو سجڻ سينا سنواريا، قلب ڪندن تو ڪيا،
هڪ جهڙا هانوَ هڪدم مشڪبو ٿي ويا سوين.

"اوليـاءَ الله لا خـوفٌ عليهم و يحزنـون"،
خوف ۽ غم کان ڇٽي عشاقه ٿي ويا سوين.

"ايلچيءَ کي پڪڙيو، آهي سڪندر اصل ۾،"
قول تنهنجي سان فراري ڪوبڪو ٿي ويا سوين.

"پرت ڇڏ پرڏيهه جي، ساٿيهه جي ڪر تون سنڀال"،
هن نصيحت سان وطن جا واهرو ٿي ويا سوين.

تنهنجي در تي ڪيئي سالڪ، سؤ گرهوڙي سؤ حمل،
سنڌ جا مخدوم تنهنجا طالبو ٿي ويا سوين.

ڪر نظر "نقاش" تي ڪا مهر جي منهنجا پرين!
قرب تنهنجي ساڻ ڪامل! ڪوبڪو ٿي ويا سوين.

Marfat.com

قاضي خيرمحمد عباسي
(لواري شريف)

سنڌ جو سينگار

شاهه سلطان الاولياء، سو سنڌ جو سينگار آهه،
عاجزن، عاصي، اٻوجهن جو آجهو آذار آهه.

نقشبندين جي طريقي جا جيڪي اڳواڻ ٿيا،
تن مڙن جو هي مڱو محمد زمان مختار آهه.

صاف صوفين کي ڏسيو جنهن آ صراط المستقيم،
راز ۽ رمزن جي تنهن اونهي ڪئي اپٽار آهه.

بيت تنهنجو آهي هرهڪ سالڪن جي لئه سبق،
جو پڙهي تنهن کي پروڙي، قلب جو قرار آهه.

قول تنهنجو ڪاملن جي قلب لئه آ ڪسوٽي،
فعل تنهنجا ۽ سوانح، عشق جو اظهار آهه.

ڏس نفي اثبات جون جي شاهه سان ڳالهيون ٿيون،
ڪل ۽ ڪثرت جي نقطي جو آتي شهڪار آهه.

هت تصوف جو خزانو آهي بيحد، بي حساب،
ڪين چوٽائي، نه پاڻي، اٿ ميو انبار آهه.

مجلسي محبوب جا محبوب سي ٿي ڪونجن،
هيءَ "گرهوڙي" گهوٽ جي تو لاءِ ساگفتار آهه.

Marfat.com

'حافظ هدايت الله' ۽ 'قاضي احمد' دم شريف،
پڻ 'ابو طالب' اوهان جو ڪيو ذڪر اذڪار آ.

هي عباسي آهي تنهنجي خاڪ، پيرن جي پٽي،
ڊور چار ينڊز اوهان جي گام جو گابار آهه

——

"جڏهن فڪر تمام ٿيندو (قلب جي فنا سان) تڏهن ئي خدا حاصل ٿيندو." - سلطان الاولياء

Marfat.com

عقيدت جا گل

چا ڪريان تعريف تنهنجي، سلطان اولياء عارفين،
اي دادلا درگاهه ايزد، اي امام العاشقين.

تو عمل سوره مٿي فاتح ڪيو سائين سچا،
تو گهريو سڪجهه انهيءَ رزاق ڪان اي راحمين.

تنهنجا ملفوظات آهن سڀ سي موتين کان مٿي،
جو عمل ان تي ڪندو واصل ٿيندو سان واصلين.

بيت تنهنجا بحر بي پايان آهن، اي پرين!
جي پڙهي ڪوئي به پرجهي، سالڪ ٿئي منجهه سالڪين.

تو لکين لک لعل ڪيا نافع پنهنجيءَ هڪ نظر سان،
تو نوازيا ڪيئي نذر، عاجز هئا منجهه عاجزين.

آهي تنهنجو سلسلو صديق اڪبر سان سچڻ،
تون آهين سائين سچو، صادق يقين منجهه صادقين.

هيءُ اصل "عاجز" اوهان جي در جو گولو آه غلام،
رحم ڪر مون تي مٿا صدقي آن رحمت اللعالمين.

Marfat.com

امان الله فقير
(قمبر)

ٻلاري ٻوڻ ۾

اڄ اديبن جي اڳيان منهنجو ادب سان آهه سلام،
جن ڏهاڙي خاص چوٿين ۾ پاڪ جو ڪيو احترام.

هن ڏهاڙي تي اچن ٿا ڪيئي عالم ۽ اديب،
فيض جي درياهه مان ٿا وٺڊ وڃن سي خوشنصيب،
پرت وارا پيا پيئن ٿا پُر پيالا ۽ پيام.

هن مڪان تي خاص شريعت محمدي ۾ جي پيروي،
ڍهل دمبڙ ناهه هت، نا راڳ گانو پيروي،
هت فقط سجدو خدا کي ۽ خدا جو پڙهه ڪلام.

هت طريقو ذڪر جو بند خاص قلبي آ ڪثير،
ٻوڙ ۾ پڙڪو نا پوي ۽ نا ٻڌي منڪر نڪير،
ڪوڙ جو هت ڪم نه آ، گهربل سچائي صبح شام.

هت نزاڪت نينهن جي، هت تصوف آ درس،
هت شريعت، معرفت ۽ پڻ طريقت آ سرس،
بزرگن جي بزم ۾ هت ٿو ملي عالي مقام.

عجب ارشادات هت جو دل سدا زنده رهي،
ڪلمئه توحيد جو زنده سدا خنده رهي،
امن آ "امان" هت ۽ خير جو آهي ڪلام.

Marfat.com

(بيت)

مير محمد پيرزادو
(لاڙڪاڻو ضلعو)

چمڪيو سچ جو سج

(۱)

هتان، هن جاءِ تان، چمڪيو سچ جو سج،
جنهن مان هر ڪنهن کي مليو، بنيءَ آهر ٻج،
نئون نڪورو نج، اڃ به نپجي نينهن تي.

(۲)

ٽڙيو گل گلاب جو، هنڌين ماڳ هڳاءُ،
ولين خوب ولهار ڪيا، واسي ويئون واءُ،
مان آتان ئي ماءُ! سونهي تيس سڄڻ سان.

(۳)

شاهه ڀٽائي اڄ به چڙهي تو، وحدت ڪثرت ڪل،
هتان ئي اصل، وڪر ملي وصال جو.

(٤)

خوديءَ سان ڪٽي، جنهن پاتيو سڀ ڪجهه پاڻ،
مير معمولي مات ڪيو، ڏاڍن ڏکن ساڻ،
پوءِ به هو مبلغ چئي، خودي سڀ ڪجهه ڄاڻ،
هي تنين جو ڀاڻ، خودي جتي خاڪ ٿئي.

(۵)

جنهن لئه سچل سر ڏنو، گهاٽي گهايو گهوٽ،
پوءِ به پڪي پير هڪ، اصل نه ٿيو اٽموٽ،
چڙهي وجي جو چوٽ، سونهن تنهن جو مس ٿئي.

Marfat.com

(٦)

هتي سبق سو مليي، جنهن ۾ ماڻهوءَ مان،
پنتي پوءِ ۾ ڪين پئي، آدمي ڪو اڻان،
اکئين ڏسي سچ ڪي، مڃي هر انسان،
پاڻ مڃي سلطان، آجا ٿياسون ايذاءُ کان.

(٧)

هيڪڙائيءَ جي هٽ، ايندو آ ڪو سر ڦريو،
مڙس مڙس جو پتو پوي، موڪيءَ واري مَٽ،
سر ڏني ساجن مليءِ ايءَ نہ مٺائي هَٽ،
جن ۾ چکي چَٽ، تن قبرون پسون ڪاڪ تي.

(٨)

سخي! تنهنجي سخا منجهان، پنان پنج-ڪٽي،
هتي پهتس، هن هنڌ تي، واحد ڪي وٽي،
مليم هڪ ڪٽي، ڪاڻي ڪڙم نہ ڪنندي.

”مومن جي نشاني آهي تہ الله کان سواءِ ڪنهن جن ۽ بشر کان نہ ڊڃي.“
— سلطان الاولياء

Marfat.com

محمدهاشم "خادم" ٽالپر

سنڌڙيءَ جا سلطان سخي

وانگيئڙن جي وير وطن جا واهر تون ولهار ولي،
سانگيئڙن جا سهڻا سائين، سنڌڙيءَ جا سينگار ولي،
ڪئيا سڀ ڪنهن جا اڄ سينا، قلبن ڪارونڀار ولي،
ايمانن تي دز چڙهي، ڪر وحدت جو وسڪار ولي:
موٽ وطن تي گهوٽ سگهو او سنڌڙيءَ جا سلطان سخي.

رات انڌيري، واٽ ڏکيري، ميلي ٿيو مشڪل ماڳ وري،
تنهنجي واٽ نهارن ويٺا، روئي ڳائي راڳ وري،
جن جي من ۾ چڻنگ دکائي، ڀيڙ ڀڙڪي آڳ وري،
من جي منشا آهه پرين! ڪا وار وطن تي واڳ وري:
جن دامن جهليو تنهنجو دلبر، تن تي ڪر احسان ولي.

منهنجي ملڪ جو هرڪو ماڻهو، سڏڪن ۾ پيوسڏ ڪري،
ڏکن ڏاريو، ڏاڍن ماريو، تن جو سارو ڏيل ڏري،
جهول پري سو تو در آيو، غم ۾ گهٽيون گڏ ڪري،
تو در آيا ڪيئي ڏکويل، ڏکن سورن مڏ پري،
ٽار آنهن تان آيل آفت، پرور جا پروان سخي.

دور آيو ڪو اهڙو سائين، ماڻهو ٿي حيوان ويا،
صورت ساڳي، سيرت بدلي، قلبن مان ايمان ويا،
مولا ساڳيو، مذهب ساڳيو، پر مسلم ٿي شيطان ويا،
چين ويو آهر ڪنهن ڪسجي، هر هنڌ ٿي ارمان ويا،
ڪرم ڪريو هن "خادم" تي اي شاهم شه خوبان سخي.

❋

Marfat.com

الله بخش "اداسي"

عشق ڪمائڻ، احد کي پائڻ

سنڌڙي! تو ۾ سا ديان ۽ گهوريان پنهنجي جان الا،
جنهن ۾ لال لواري وارو، صاحب آ سلطان الا.

پون پلاري، پاڳن واري، لواري لالڻ واري آ،
آن سٽيءَ جي ملهه تان گهوريان موتي ۽ مرجان الا.

محبت جن جو مذهب تيڙو، پيچ پرينءَ سان جنهن کي پيڙو،
تن جو ورد وصال تي ويڙو، عشق تنين ايمان الا.

هي ٻي سي ئي مست ٿيا، جنهن مي پيتي محبوب هٿان،
تن جو پنڌ پراهون، جنهن کي پرينءَ ڏنو پيمان الا.

سي ئي اڳهيا احد اڳيان، جن احد سان اونها عهد ڪيا،
ڏينهن ڏکن ۾ رات جو روئن، هون سدا حيران الا.

عشق جي اونهي ڳالهه الائڻ، عشق ڪمائڻ احد کي پائڻ،
ڳالهه ته آهي سوکي ساهڻ، اوکو آ آهجاڻ الا.

عشق "اداسي" جو آن سان، عشق سان جنهنجو عشق هجي،
جن جي سيني ۾ سربستو سورن جو سامان الا.

Marfat.com

مولوي عبدالڪريم "عبد" سيتائي

نظم

شهنشه سلطان الاولياءِ، سيدنا محمد زمان،
صديق اڪبر جي صلب کان، اصل ماڻڪ ٿيو عيان.

هتا الاهي امر سان بر مسندِ محمد ڪريم،
ظاهري مسڪن سندن آ پاڪ لواري جو مڪان.

دست بيعت خواجهٔ ابوالمساڪين کان ٿيل،
جي تہ نئي ننگر جا سائين سچڻ هتا ساڪنان.

ابوالمساڪين سندن جي ڏاهي جتي هئي دعا گهري،
تنهن جي منائن جي ڪري مولا مٿم ٿئي مهربان.

هي عجب، مطلوب تو ڏاهي جتي طالب سندي،
عقل هت نا ڪري، هي راز ڄاڻن رازدان.

مطلوب کان مطلوب ٿيو، مطلوب جو مطلوب ٿيو،
هي امانت احمديءَ جو آه عالي عز و شان.

هن بشارت سان مبشر ٿيل ٿيا مرشد وڏان،
پئي بہ پئي آباد رهندو، تاقيامت جاودان

Marfat.com

پيءُ پويان پٽ رکندو قدم تنهن جي جاءِ تي،
با امانت امر ربيءَ ساڻ بيشڪ بي گمان.

پيءُ سلطان اولياء، وري پٽ سلطان اولياء،
هن خصوصيت ۾ نہ مٽ ڪائي خلافت خاندان.

جبل ڏونگر سڀ فنا ٿي وڃن ارض و آسمان،
ڪاملن جو قول ڪڏهين نا ٿئي ضايع زيان.

جنهن بشارت مرشدن سلطان اولياء کي ڏني،
تنهن آهو آباد آهي گلن سان هي گلستان.

آه فرمايو امام الاولياء محمد سعيد
"گل بود ز آب و لطافت زيب ديهيم شهان."

سلطان اولياء کان وٺي تا وقت هن آخر زمان،
سلطان اولياء پاڻ خود هلندا آيا ٿي حڪمران.

فيض جا درياهہ پاتيائون مٿي هرهنڌ سنڌ،
يڪ نظر سان منتهي ٿيا بي حساب و بيڪران.

ڪئين ڪروڙين طلب سان ڪامل ڪهي ايندا هئا،
ديدار ئي دلدار وٽ، در پاڪ تي دائم دوان.

سلطان اولياء جا خليفا چار خاصا خاص تر،
جي تہ حضرت جن مٿان قربان دائم دل بجان.

هڪ هدايت الله حافظ وه ولي الله هئو،
فيض فائق کان وٺي ٿيو بزرگ بر بزرگان.

ٻيو ابوطالب خليفو جو رچي ويو رنگ ۾،
هڪ توجهہ سان لنگهي ويو عرش ڪرسي آسمان.

ٽيون گرهوڙ ۾ خليفو خاص ميان عبدالرحيم.
جو خدائي گجهن رازن جو تہ طالب ترجمان.

Marfat.com

غيرت اسلام کان جنهن بت مڙهيون مندر ڍڳا،
جنهن تہ دد گرکي دسي، بيمان کي کيو بي نشان.

هو پيارو پرينءَ جو چوٿون خليفو خاص هي،
اسم صالح جسم صالح، ڏٺيءَ ڏي جنهن جو تيان.

پيا بہ کئين طالب مقرب هئا منهنجي محبوب جا،
چند نالا درج داخل ٿو کيان در داستان.

خواجہ عيسيٰ فنا في الله تي ويو فيض سان،
بر بيابان دشت ۾ جنهن جا اکيلا آستان.

ٿيو سـڏاتوريہ عليہ الرحمة رباني راهہ سان،
سو بہ سلطان اولياء جي خادمن مان خادمان.

قاضي احمد دمائي سلسلي پنهنجي سميت،
سلطان اولياء وٽ ٿيا ناچيز نوکر ناتوان.

سر بسجده تي کيون دانهون دمائيءَ در مٿي،
پاک لواريءَ مان پني حاصل کيائون شان مان.

امن ايمان لئہ دمائي سخيءَ جي در تي پيل،
گنج سلطاني منجهان ٿيا تاقيامت جاودان.

سلطان اولياء کي دمائي سڀ کٿايا بارڙا،
اول پنهنجا پوءِ پنهنجن پوئلڳن جي پئي روان.

خاک پيرن سخي سلطان جا دمائي دم جا،
اڳين پويــن پوئلڳن ننگپال ننگي نگهبان.

Marfat.com

ڇا ثنا ساره ڪريان دربار لواري پاڪ جي،
نا ڪري سگهندي ادا مون زار ذاڪر جي زبان.

يا محمدالزمان پنهنجو عطا ايمان ڪر،
ٿئل هجي سلطان اولياء ياد در قلب و لسان.

يا سخي سلطان اولياء 'عبد' تي اج ڪر عطا،
ظاهر و باطن نوازي، مهر ڪر بر مفلسان.

تو مبارڪباد ڏيان مان هر عقيدتمند کي،
شوق مان شامل ٿيا منجهه شاهنشاهي شادمان.

"جڏهن خدا ساڻ آهي، تڏهن جيڏانهن وڃي، تيڏانهن وڃ."
- سلطان الاولياء

Marfat.com

سلطان الاولياءَ

مرحبا، لک مرحبا، مختار سلطان الاولياء،
رڻ راه ۾ تيو رهنما، دلدار سلطان الاولياء.

بيکسن جو پر جهلو، محبت منجهان تن کي ملو،
باري بنايو سو ڀلو، سردار سلطان الاولياء.

لال لواري جو ڏٺي، بيشڪ خدا کيڙو کٽي،
بيزار ٿيس تنهن جي پٺي، آڏار سلطان الاولياء.

مرشد منهنجو ما کيان مٺو، شفقت سندس هردم وڻو،
سرس سوبهارو سٺو، سرڪار سلطان الاولياء.

خيرات خاصي جت ملي، دامن مون تنهن جي جهلي،
مهر ڪندو مرشد ولي، مهندار سلطان الاولياء.

ڪونهِ ڇڏي خالي هٿن، لک سوالي پل هجن،
مڙني مرادون سڀ پڄن، منٺار سلطان الاولياء.

شائق آيو شوقئون هلي، ڪر ڪرم ڪوهيارا ولي،
چانئٺ چمان بهتر ڀلي، نروار سلطان الاواياء.

❋❋

Marfat.com

پروفیسر فیاض "کاوش"

منقبت

یا خواجہ محمد زماں ساقی، میخانہ ترا ہے عرفانی،
خالی ہے مرے دل کا ساغر، بھردیجئے شراب نورانی۔

یا صدیقی، یا ربانی، ثانیٔ مجدد الف ثانی،
دربار ترا ہے لاثانی، سرکار تری ہے لافانی۔

محبوب خدا کے جانی ہو، تم مشکلکشائے ثانی ہو،
فرصت ہو اگر تو سن لیجئے، روداد مری ہے طولانی۔

ولیوں کے آنکھوں کے تارے، ہیں آپ مجدد کے پیارے،
محبوب خدا کے دلبر ہو، صدیق اکبر کے جانی۔

ہیں آپ سخی اور ابن سخی، ہیں آپ غنی اور ابن غنی،
میں بے زر ہوں میں بے پر ہوں، پر آپ ہیں پیر لاثانی۔

روضہ پہ خواجہ و سلطان کے رحمت کی گھٹائیں چھائی ہیں،
انوار حرم کی بارش ہے اور جلووں کی ہے طغیانی۔

تم آج کے دن نوشاہ بنے اور سارے ولی ہیں باراتی،
ہم سب ہیں گدا جو اس در کے لوٹیں گے نچھاور نورانی۔

کاوش ہے تمہارے گن گاتا، دامن نہ رہے خالی داتا،
صدیق کے صدقہ میں آقا جوگی کو بنادیجئے گیانی۔

Marfat.com

مقالا

Marfat.com

سيد نجف علي شاه
"ڪمتر" نقوي.

مون سي ڏنا ماڻ، جنين ڏٺو پرين کي

جناب صدر ۽ معزز سامعين حضرات! اج اسين سنڌ جي هڪ عظيم صوفي بزرگ، عارف ۽ قابل صد احترام هستي، حضرت سلطان الاولياء خواجه محمد زمان سائين قدس سره جن جي متبرڪ ۽ پاڪ آستان تي، سندن خدمت ۾ هديه تبريڪ ۽ خراج عقيدت پيش ڪرڻ لاءِ اچي گڏ ٿيا آهيون، تنهن ڪري مناسب آهي ته هن محبت ڀريءَ مجلس ۾ تصوف جي باري ۾ ڪجهه گفتگو ڪجي. عالم حضرات کان اها ڳالهه پوشيده نه آهي ته، اسلام دين آهي ۽ تصوف هڪ مسلڪ آهي، جيڪو دين جي حدن اندر رهي، پنهنجي لاءِ اختيار ڪري سگهجي ٿو. اهو ياد رکڻ گهرجي ته تصوف نظرياتي نه پر هڪ عملي مسلڪ آهي. تصوف ۾ عمل تي وڌيڪ زور ڏنو ٿو وڃي. تصوف ۾ بي انتها مشقتون ۽ سخت رياضتون ڪرڻيون پيون پون. تصوف ۾ راتين جون راتيون اوجاڳا ڪري، ذڪر ۽ فڪر ۾ مشغول ٿو رهڻو پوي. تصوف ۾ ڏها ۽ چاليها ڪڍي، پنهنجي نفس کي اڃ ۽ بک جا تسيا ڏئي ماري مڃائڻو ٿو پوي. تصوف ۾، ڪنهن منزل تي پهچڻ لاءِ اڃ، بک ۽ اوجاڳي کي وڏي اهميت ڏني ٿي وڃي. اهڙن مشڪل مرحلن کان گذرڻ کان پوءِ ئي طالب پنهنجي نفس ۽ نفساني خواهشن جي نفي ڪرڻ ۾ ڪامياب ٿي سگهي ٿو. ظاهر آهي ته جڏهن طالب نفيءَ جي منزل تي رسندو ته ان کان پوءِ ئي هو اثبات جي ميوي کي چکڻ جي سعادت حاصل ڪري سگهندو.

Marfat.com

ان نڪتي تي وڌيڪ بحث ڪرڻ کان اڳ ۾ آءٌ هڪ جملهٔ معترضه پيش ڪرڻ ضروري ٿو سمجهان.

اهو هي آهي ته اڄ ڪلهه جو انسان، تصوف کان صرف انهيءَ ڪري دور ٿيندو پيو وڃي جو هو هاڻي انهيءَ حد تائين تن آسانيءَ جو عادي ٿي ويو آهي، جو هاڻي ڪائنس محنت وارو ڪوبه ڪم ڪونه ٿو پڄي ۽ طالب جيڪڏهن محنت ۽ رياضت کان لهرائي ٿو ته پوءِ يقين آهي ته هن کي تصوف مان ڪوبه روحاني فيض ۽ حظ حاصل ڪونه ٿي سگهندو.

اصل حقيقت هي آهي ته تصوف، انساني اخلاق کي بلندين تي پهچائڻ ۽ انسانيت کي ارتقا ۽ عروج جي آخري منزلن تي پهچائڻ جي هڪ عمل جو نالو آهي اخلاق جا عالم انهيءَ ڳالهه تي متفق آهن ته اخلاق جون ٻاهتر منزلون آهن. جيڪڏهن ڪوبه طالب، انهن ٻاهتر منزلن مان صرف ڏه منزلون طئه ڪري وٺي ته هو ڪشف ۽ ڪرامت جو صاحب بڻجي ويندو. ان کان پوءِ جيئن جيئن طالب وڌيڪ منزلون طئه ڪندو ويندو، تيئن تيئن کيس الاهي قرب حاصل ٿيندو ويندو. پر هتي هيءَ ڳالهه به ذهن ۾ رکڻ گهرجي ته اخلاق جي انهن ٻاهتر منزلن جا ٻاهتر ضد، يا ٻاهتر قسمن جون روحاني بيماريون به موجود آهن. اخلاق جي ڪنهن به منزل طئه ڪرڻ کان اڳ ۾، ان جي ضد کي ختم ڪرڻو آهي يا پهرين ان منزل جي راه ۾ اٽڪاءُ ڪرڻ وارن روحاني مرضن کي رفع ڪرڻ ضروري آهي.

آءٌ اوهان جي اڳيان حضرت سلطان الاولياء جن جو هڪ مقولو يا سندن ڇهل ٻيت جي هڪ مٽ پيش ڪريان. مشهور آهي ته حضرت شاه عبداللطيف ڀٽائي گهوٽ پنهنجي آخري عمر ۾ جڏهن حضرت خواجه محمدزمان جن جو ذڪر خير ٻڌو ته سندن دل ۾ حضرت سلطان الاولياء جن سان ملڻ جو اشتياق پيدا ٿيو. چنانچ ڀٽائي گهوٽ جن سرلون ڪري اچي حضرت جن جي خدمت بابرڪت ۾ حاضر ٿيا. انهيءَ ملاقات ۾ حضرت سلطان الاولياء جن

شاه صاحب کي مخاطب ٿي فرمايو ته:-

ڪين آهين، ڪين ٿي، وڃي ڪين ڪماءِ.

عام ماڻهو ته اهو شعر ٻڌي، ان جي سطحي معنيٰ ڪري خوش ٿيو وڃي. پر سالڪ لاءِ انهي سڄي بيت جو صرف هڪڙو اکر "ڪين" به وڏيون معنائون ۽ وڏا مطلب ٿو رکي. هن محفل ۾ وقت جي ايتري گنجائش ڪانه آهي جو آءٌ انهي هڪڙي لفظ جي مڪمل تشريح ڪري سگهان، پر تنهن هوندي به آءٌ پنهنجي اصل موضوع ڏانهن موٽندي مختصراً ايترو عرض ڪندس ته لفظ "ڪين" جي معنيٰ آهي "نفي". جيڪڏهن طالب کي اخلاق جي ڪا منزل طئه ڪرڻي هوندي ته پوءِ ان کي پهرين، انهيءَ منزل جي دشمن، روحاني بيماريءَ کي نفي ڪرڻو پوندو، تنهن کان پوءِ ئي سالڪ اخلاق جي گهربل منزل کي اثبات ڪري سگهندو. مثال طور اخلاق جي هڪڙي منزل آهي "سخاوت"، پر سخاوت کي اثبات ڪرڻ کان اڳ بخل ۽ ڪنجوسيءَ جي "ڪين" ضرور ڪرڻي پوندي. جيڪڏهن طالب جي طبيعت ۾ ڪنجوسيءَ جو ذرو به رهجي ويندو ته پوءِ هو سخاوت جي منزل ڪنهن به صورت ۾ حاصل ڪري ڪونه سگهندو. ساڳيءَ طرح تڪبر ۽ غرور جي "ڪين" ڪبي، تڏهن ئي نهٺائي ۽ نماڻائي نصيب ٿي سگهندي. ڪوبه طالب بهادريءَ جي منزل تي تڏهن رسندو. جڏهن بزدليءَ جي "ڪين" ڪندو.

هاڻي سوال اهو ٿو پيدا ٿئي ته طالب جي انهن روحاني مرضن جي تشخيص ۽ علاج ڪير ڪري؟ جيڪڏهن ڪو طالب علم سوالن جو پرچو پاڻ حل ڪري ۽ پوءِ اها ڪاپي ڪيس ئي جاچڻ ۽ مارڪن لڳائڻ لاءِ ڏني ويندي ته پوءِ اهو يقين آهي ته هو جيڪو فيصلو ڪندو سو گهڻي ڀاڱي غلط هوندو. تنهن ڪري عام دستور اهو آهي ته اها حل ٿيل ڪاپي ڪنهن ٻئي ممتحن کي ڏني ويندي آهي ۽ هو چڪاس ڪري سڀ غلطيون ڪڍي ٻاهر ڪندو ۽ ان مناسبت سان مارڪون ڏيندو.

Marfat.com

ساڳيءَ طرح راه سلوڪ تي گامزن طالب جيڪڏهن پنهنجي اندر ۾ پاڻ جهاتي پائي، پنهنجي عيبن ۽ اوڻاين کي تلاش ڪرڻ جي ڪوشش ڪندو ته ممڪن آهي ته پڌرا ۽ وڏا وڏا روحاني مرض ته ڪيس نظر اچي وڃن پر تمام خفيف ڪمزوريون ۽ لڪل اوڻايون ڪيس ڪنهن به حالت ۾ نظر ڪو نه اچي سگهنديون، ان لاءِ ضروري آهي ته سندس روحاني مرضن جي تشخيص ۽ علاج لاءِ ڪو پيو قابل طبيب هجي، جيڪو طالب جي روح مان لڪلءِ ڳجهين بيمارين کي نه صرف ڳولي لهڻ جي صلاحيت رکندو هجي، پر اڳتي هلي اهڙن روحاني مرضن جو علاج به ڪري سگهي. اهڙي شخصيت کي رهبر ڪامل ۽ مرشد چئبو آهي. هاڻي جيڪڏهن اهڙي مرشد ڪامل وٽ ڪو مريد روحاني علاج لاءِ ايندو ته پوءِ مريد جو اهو فرض ٿيندو ته هو پنهنجي مرشد جي هر حڪم جي نه صرف بي چون و چرا تعميل ڪري پر پنهنجي پاڻ کي مڪمل طرح مرشد جي سپرد ڪري ڇڏي، ۽ مرشد جو اهو ڪم ٿيندو ته هو مريد جي روحاني مرضن جي "ڪين" ڪري ۽ مريد کي انهي ڪين تي اهڙي طرح سان عمل ڪرائي جو اڳتي هلي اهو مريد ماسواءِ الله جي، دنيا جي هر شيءِ بلڪ پنهنجي نفس ۽ وجود کي به ڪين ڪري ڇڏي. اهڙيءَ منزل لاءِ حضرت سلطان الاولياءِ جن پنهنجي بيت جي ٻيءَ سٽ ۾ فرمايو آهي ته:-

لا ڳاپا هن لوڪ جا، لا سين سڀ لهراءِ.

پوءِ جڏهن طالب دنيا جي هر شيءِ کان لا ڳاپو ٽوڙي ڇڏيندو، ان متعلق هتي جيڪڏهن اهل تصوف جا اصطلاح استعمال ڪريان ته هيئن چوان ته جڏهن طالب ڪنن هوندي به ٻوڙو ٿي پوندو، اکين جي هوندي به انڌو ٿي پوندو ۽ زبان هوندي به گونگو ٿي پوندو يا ائين چئجي ته جيئري ئي مري ويندو تہ پوءِ حضرت خواجه محمدزمان جن جي فرمودي مطابق:-

سامي پوءِ سلنداءِ، ڳالهه پريان جي ڳجهه جي.

پريان جي ڳجهه جي، اهائي ڳالهه سمجهڻ لاءِ ته حضور ختمي

مرتبت صلي الله عليه و آله وسلم جن جا چاليهه صحابي ، حضور جن جي زندگيءَ ۾ ئي، لوڪ جا لاڳاپا لاهي، اچي مسجد نبويءَ جي صحن ۾ ويهي رهيا ۽ الاهي عبادت ۽ ذڪر ۽ فڪر کان سواءِ، دنيا جي ٻين سڀني مشغلن کي ترڪ ڪري ڇڏيائون. جيڪڏهن "لارهبانية في الاسلام" (اسلام ۾ رهبانيت ڪانه ٿيندي آهي) تي ايترو زور ڏنل هجي ها ته پوءِ حضور جن انهن صحابين کي انهي رهبانيت اختيار ڪرڻ کان منع ڪن ها. ليڪن ان جي برعڪس حضور جن پنهنجي مقتدر اصحاب کي ، اصحاب صفه جي سفارش ڪئي ته هنن جي کاڌي پيتي ۽ ڪپڙي گنديءَ جو اوهين خاص خيال رکجو ۽ ٻئي طرف، پنهنجي جگر جي ٽڪرن حضرات حسنين ڪريمن جن کي تاڪيد ڪيو ته اوهين روزانه اصحاب صفه جي صحبت ۾ وڃي ويهندا ڪريو. ياد رهي ته انهن اصحاب صفه ۾ حضرت ابو ذر غفاري ۽ حضرت بلال جهڙا صحابي به شامل هئا.

وقت وقت جون حالتون پنهنجون پنهنجون هونديون آهن . قرون اوليٰ ۾ دنيا کان ٽڳا ٽوڙڻ کان پوءِ مسجد ئي عافيت واري جاءِ هئي، پر موجوده دور ۾ دنيا جون رنگينيون ۽ دلچسپيون ايتري قدر ته وڌي ويون آهن جو سواءِ جهنگ منهن ڪرڻ يا جبل جهاڳڻ جي ٻيو ڪوبه چارو ڪونه رهيو آهي . هاڻي اوهين وس وارا آهيو، چاهيو ته تارڪ الدنيا صوفين کي راهب سمجهو، چاهيو ته کين اصحاب صفه جا پيروي ڪندڙ سمجهو.

جيئن ته منهنجي هن تقرير جو مکيه مقصد، حضرت سلطان الاولياء خواجه محمد زمان قدس سره جن جي فرمايل بيت مان صرف "کين" جي لفظ جي مختصر ۽ مجمل تشريح ڪرڻ هو، تنهن ڪري آءٌ پنهنجي هن مقالي جي آخر ۾ سندن بيت مجو ڪري مقالو ختم ٿو ڪريان.

ڪين آهين، ڪين ٿي، وڃي ڪين ڪماءِ،
لاڳاپا هن لوڪ جا، لا سين سڀ لهراءِ،
سامي پوءِ سلنداءِ، ڳالهه پريان جي ڳجهه جي.

* *

از: عبدالڪريم ٽالپور

ملفوظات سلطان الاولياء

سلطان الاولياء حضرت خواجه محمد زمان قدس سره جن جي ڪلام کي ٻن حصن ۾ ورهائي سگهجي ٿو. پهريون ابيات، جن جو تعداد موجوده تحقيقات مطابق ٨٤ آهي. اهي بيت ته نه آهن، پر معنيٰ جا موتي آهن. هرهڪ بيت ۾ تصوف جا باريڪ نڪتا سمايل آهن، جن کي پڙهڻ ۽ سمجهڻ سان گهڻو رس ۽ مينهاج ملندو. انهن بيتن جي شرح سنڌ ۽ هند جي مشهور عالم حضرت خواجه عبدالرحيم گرهوڙي رح جن لکي، جن جو سنڌي ترجمو مرحوم ڊاڪٽر عمر بن محمد دائود پوٽه ١٩٣٩ع ۾ ڪري، "ابيات سنڌي" جي نالي سان ڇپرايو.

٢- ملفوظات:- يعني اهي اقوال، جيڪي پاڻ مريدن جي ارشاد لاءِ وقت بوقت، صوفين جي نڪتن تي فرمايا آهن. انهن مان ڪي "فردوس العارفين" ته ڪي وري "مرغوب الاحباب" جي قلمي نسخن ۾ محفوظ آهن. مٿيان ٻئي ڪتاب فارسي ٻولي ۾ آهن. انهن مان ڪجهه چونڊ اقوال حضرت شيخ عبدالرحيم گرهوڙي رح، پنهنجي عربي ڪتاب "فتح الفضل" ۾ گڏ ڪري، سندن سمجهاڻي ڏني آهي. حق آهي ته "عارف جي ڪلام کي هڪ عارف ئي سمجهي سگهي ٿو." بيشڪ، شيخ صاحب رح، پنهنجي مرشد جي قولن کي چڱيءَ پر پروڙيو آهي، جنهن جي ثابتي، سندس لکيل سمجهاڻيءَ مان پوي ٿي. حضرت شيخ رح جن جي گڏ ڪيل ملفوظات جو تعداد ١٤٦ آهي. واضح هجي ته حضرت خواجه محمد زمان

دس سره جن جا اهي مڙئي اقوال اصل سنڌي ٻوليءَ ۾ هئا، پر
پوءِ شيخ عبدالرحيم رح انهن کي عربي زبان ۾ آندو هن عذر سان
ته "ولا باس باختلاف اللسان في اتحاد البيان." (زبان جي اختلاف
۾ ڪا حرڪت ڪانهي، جڏهن ته بيان سا ڳيو ئي آهي.)

ليڪن جيئن ته اها شرح عالمانه عربي زبان ۾ هئي، جنهن
ڪي سمجهندڙ بهرحال ٿورا هئا، تنهن ڪري مريدن جي اسرار
تي، لواري شريف جي ٻئي نمبر سجاده نشين ۽ حضرت سلطان الاولياء
خواجه محمد زمان قدس سره جن جي فرزند ارجمند حضرت
محبوب الصمد خواجه گل محمد قدس سره جن، پنهنجي آخري عمر
۾ "فتح الفضل" ۾ آندل ملفوظات ۽ سندن شرح کي فارسي ٻوليءَ
۾ آڻڻ شروع ڪيو.

ليڪن پاڻ اڃا ٢٤٣ اقوالن جو ترجمو مس پورو ڪيائون
ته سندن هي فاني زندگي اچي پوري ٿي ۽ پاڻ ٢٧ ربيع الاخر
سنه ١٢١٨ هجريءَ ۾ وصال فرمايائون. پاڻ پنهنجي ترجمي جو نالو
"الورد المحمدي" رکيو هئائون. ڪانئن پوءِ سندن ڪامل مريد
سيد نور علي شاه لکوي رح باقي رهيل (٢٠٣) اقوالن جو ترجمو
"تڪمله الورد المحمدي" جي نالي سان ڪيو.

حضرت محبوب الصمد جو ترجمو صرف لفظي ترجمو ڪونهي
بلڪ شرح تي شرح آهي. جتي جتي، حضرت شيخ عبدالرحيم گرهوڙي رح
اختصار ۽ ڪنايه ڪان ڪم ورتو آهي، اتي حضرت محبوب الصمد
جن جامع ۽ کولي سمجهاڻي ڏني آهي، جنهن ڪري هڪ مبتدي
کي تصوف جي باريڪ ۽ اختلافي نڪتن کي سمجهڻ ۾ بي
انتها آساني ٿي پيئي آهي.

سلطان الاولياء حضرت خواجه محمد زمان قدس سره جن جي
ملفوظات جو دريا نهايت اونهو ۽ اگهور آهي. سندن هرهڪ قول
معرفت جو موتي آهي، توحيد ۽ سلوڪ جي سڳنڌ سان واسيل
آهي. سندن ملفوظات مان ڪجهه "فتح الفضل" ۽ "الورد المحمدي"
مان حضرت شيخ عبدالرحيم گرهوڙي ۽ حضرت خواجه گل محمد

Marfat.com

قدس سره جن جي شرح سان پيش ڪريان ٿو:-

(١) لا تــروالذڪر الله شرطاo يعني الله تعاليٰ جي ذڪر لاءِ ڪنهن شرط ڪي نه ڏسو، هروقت ۽ هر حال ۾ خدا جو ذڪر ڪرڻ جڳائي. ذڪر لاءِ ڪو وقت ۽ حال مقرر ڪونهي. وقت يا بي وقت، پاڪيزگي يا پليدي ۾، وضو يا بي وضو ۾، الله جو ذڪر ڪندا رهو، ڇو ته جيڪڏهن الله جو ذڪر نه ڪندؤ ته لا محالہ غير جي ذڪر ۾ مشغول ٿيندؤ. غير جو ذڪر ڪرڻ غير واجب آهي، ڇاڪاڻ ته ذڪر جو مقصود صرف ’الله‘ آهي. بانهپ ڪندڙ ”ذاڪر“ آهي. پوءِ جيڪڏهن هن جون نمازون ۽ روزا ٿورا به هجن ته به هو ڇوٽڪارو حاصل ڪندڙ ٿيندو. ان جي ابتڙ غير جو ذڪر ڪندڙ ”غافل“ آهي. پوءِ ڀلي هن جون نمازون ۽ روزا زياده هجن.

(٢) منم موجود اے طالب کجائی

چرا در حضرت ما می نیائی!

”اي طالب! آءٌ موجود آهيان، پر تون ڪٿي آهين؟ منهنجي حضور ۾ ڇو نٿو اچين؟“

’زبور‘ ۾ هن شعر جي سمجهاڻي ۾ هي مضمون آيل آهي ته: ”خداوند تعاليٰ پنهنجي ٻانهي کي سڏي فرمائي ٿو ته اي طالب! آءٌ موجود آهيان، مونکي ڳول، ته جيئن مونکي حاصل ڪري سگهين. جيڪڏهن مونکي ڇڏي غير کي ڳوليندين ته توکي ڪجهه به حاصل نه ٿيندو.“ غير خدا کي ڳولڻ نه گهرجي، پوءِ اها جنت ڇو نه هجي. جيئن حديث شريف ۾ آيل آهي ته ”دنيا جو ڳولائو مخنث آهي. آخرت جو طالب مؤنث آهي، پر موليٰ جو طالب مذڪر آهي.“ شيخ صاحب فرمايو ته ”جنهن پنهنجي جسم کي غير خدا جي طلب ۾ لڳايو ته انهي ڄڻ پنهنجي رب کي وڃايو ۽ جيڪو غير خدا جي طلب ۾ محو نه آهي سو ئي الله کان غافل به نه آهي. هاڻ اها طلب جيڪا خالصا پنهنجي پالڻهار لاءِ آهي، سا ’محبت‘ جي محتاج آهي. جيتري محبت

Marfat.com

گھٽي هوندي اوترو حجاب، هٽندو ويندو. پوءِ اي طالب! تون صرف پنهنجي مالڪ جي محبت ۾ مستغرق رهه." مولانا روم رح فرمايو آهي:

حب تا مطلق نباشد قيد تست
چون شود مطلق دوعالم صيد تست

محبت جيستائين آزاد نہ هجي، تيستائين تنهنجي قيد ۾ آهي. جڏهن آزاد ٿي وڃي تہ پوءِ ٻئي جهان تنهنجا شڪار آهن. انهي لحاظ سان جڏهين تہ الله تعاليٰ جي ذات بي مثل ۽ بي مثال آهي تہ ڪيس ڪنهن شي ۾ مقيد ڪرڻ نہ گهرجي، ڇو تہ ڪابہ اهڙي شئي ڪانهي جا سندس بي مثال ذات جي شايان شان هجي. الله تعاليٰ فرمائي ٿو: "ماجعل الله عليكم في الدين من حرج." [١]"الله تعاليٰ دين ۾ ڪو حرج پيدا نہ ڪيو آهي."[٢] شيخ دو پيازه کهڙي نہ بهترين ڳالهہ چئي آهي تہ "خداوند عالم غارت جو گهر آهي." ڇو تہ هن جو ظهور گهڻو آهي.

(٣) لا ينتفع عندالنفس الا خير علم لا ملكة الذكر والحضور.

يعني "موت جي وقت، ذڪر ۽ حضور کان سواءِ ٻيو ڪوبہ علم فائدو نٿو ڏي. شيخ صاحب فرمايو تہ ذڪر جي معنيٰ جنهن جي طرف شيخ سعدي رح پنهنجي ديوان ۾ اشارو ڪيو آهي:-

مبر انديشہ كر در كام نهنگان،
چون در نظر دوست نشيني.

جيڪڏهن ظاهري باطني بلائن جي وچ ۾ هجين تہ بہ نہ ڊڄ، ڇو تہ تون الله جي حضور ۾ آهين. ڇو تہ اهو "حضور" ئي آهي جنهن جي ذريعي پنهي جهانن جون مرادون ملن ٿيون.

(٤) نفي كن اثبات هر موجود را،
تابہ بيني هستي معبود را.

هر موجود جي اثبات کي نفي ڪر تہ پنهنجي معبود جي هستيءَ کي ڏسي سگهين.

Marfat.com

شيخ صاحب فرمايو ته حديث نبوي صلعم ۾ آهي ته "لبيد شاعر جو ڪلام صحيح تر آهي." جنهن چيو آهي ته "الا ڪل شيءِ ما خل الله باطلا." ته آگاهه ٿي اي انسان! هر اها شي جيڪا الله کان سواءِ آهي، سا باطل آهي." عارفن وٽ سالڪ جي پهرين وات 'ڪفر، يعني 'نفي' آهي. طالب جي پهرين طلب الله کان سواءِ ٻي هر شئي جي نفي ڪرڻ آهي. پوءِ خدا جي ذريعي شين کي ثابت ڪرڻ آهي. مگر ائين نه، جو شين جي ذريعي خدا کي ثابت ڪيو وڃي. هن جو مثال ائين آهي جيئن دريا تي پاڻيءَ جو بلبلو يا ترندڙ ڪانيون، جيڪي 'دريا' جون محتاج آهن. جيڪڏهن دريا نه هجي، ته نه پاڻي جو بلبلو پيدا ٿيندو ۽ نه وري ڪانيون تري سگهنديون. جهڙي طرح بلبلي ۽ ڪانيءَ لاءِ دريا جو وجود لازمي آهي. ساڳيءَ طرح شين جي بقا لاءِ الله جو وجود آهي، يعني الله کان سواءِ ڪا شئي قائم نه آهي، پر هر شئي الله جي ڪري قائم آهي.

(٥) النفس هوالڪفر والرب هوالاسلام و معرفتهما ليس الا عرفانهما. يعني "نفس جيڪو ڪفر آهي ۽ رب جيڪو اسلام آهي. ڪفر جي معنيٰ انڪار ڪرڻ ۽ اسلام جي معنيٰ تسليم ڪرڻ آهي. ڪفر ۽ اسلام کي سمجهڻ جڻ ته نفس ۽ رب کي پروڙڻ آهي. شيخ صاحب فرمايو ته ڪتاب ڪشف ۾ لکيل آهي "ڪفر جي معنيٰ حق کي لڪائڻ آهي. حق کان سواءِ ٻيو سڀ ڪجهه غير حق آهي، پوءِ اهو عمل صالح ئي ڇو نه هجي. اهي عمل صالح جيڪي حق کي لڪائيندڙ آهن، انهن جو ترڪ ڪرڻ بهتر آهي." پنهنجي علم ۽ عمل سان غير جي نفي ڪرڻ توحيد آهي. پوءِ تحقيق اها آهي ته ڪفر ۽ توحيد پنهي جي حقيقت جاڻندڙ هجي، يعني اسلام جي طريقت کي به سمجهي ته ڪفر جي حقيقت کي به، جيئن:

آب مي نوشيم ما از چشمها،
موج دريا هر دو مي بينيم ما.

Marfat.com

اسان اسلام ۽ ڪفر جي چشمي مان فيض ۽ هدايت جو
پاڻي پي رهيا آهيون. اسلام ۽ ڪفر جي موج جيڪا ھنن ڪي
ڪنائيندڙ آهي، تنهن کي ڏسي رهيا آهيون.

غرض ته اسلام ۽ ڪفر جي طريقت خدا ڪان آهي، خدا
سان آهي ۽ خدا ڏانهن آهي.

”جڏهن خاڪ جي وصف کي پهچندين، تڏهن پاڻنج ته
سير ۽ سلوڪ پورو ٿيو.“

— سلطان الاولياء

Marfat.com

الهجڙيو "عاجز"

جي ماسو جڙيئي مال....

(خواجه محمدزمان قدس سره العزيز لواري شريف جي ابيات مان اقتباس عرض رکجي ٿو)

سلطان‌الاولياء خواجه محمدزمان قدس سره جا سمورا بيت، لعل جواهر کان مٿي آهي. منجهن جي معرفت جا موتي مڙهيل آهن، تن جو ذڪر ڪرڻ اسان پارن جي عقل و فهم کان بالاتر آهي. خواجه محمد زمان قدس سره اها هستي هو، جنهن لاءِ شاعرن جو سرتاج شاهه ڀٽائي گهوٽ فرمائي ٿو:

"سي مون ڏٺا ماءِ، جنين ڏٺو پرينءَ کي،
تنين سندي ڪانءِ ڪري نه سگهان ڳالهڙي."

جيڪي به اولياءَ ڪرام حق جا طالبو آهن، سي سمورا بطفيل (رسول اکرم صلعم) سردار دو جهان - حق سان ملي هڪ ٿي ويل آهن. انهن جو هر قول ۽ عمل، امر الاهي کان ٻاهر نه آهي. آهي آلامربالمعروف و نهي عن‌المنڪر واري اصول جي سختيءَ سان پيروي ڪندڙ آهن ۽ اهي ئي اسوه حسنه جي پوري عڪاسي ڪندڙ آهن.

خدا پاڪ جي پيارن برگزيده هستين ۾ ٻه خاص خوبيون هونديون آهن.

(١) محبوب حقيقي جي ملڻ لاءِ من ۾ تڙپ رکڻ.

(٢) دنيا و مافيها کان بيزاري ڏيکارڻ ۽ انهن ۾ ڪنهن به قسم جي طمع نه رکڻ.

Marfat.com

حضرت خواجہ محمدزمان قدس سره جن پنهنجي هڪ بيت
۾ فرمائين ٿا .

چڏيان هيءُ جهان؛ هو پڻ گهوري گهوريان،
پلڪ پريان ساڻ؛ جي مون سري جيڏيون .

اي ظاهري اکين وارا! ٻڌايو ته انهيءَ محبت کان وڌيڪ
ٻي ڪهڙي محبت ٿيندي آهي؟ اهڙي فراق ديدار کان وڌيڪ
ٻيو ڪهڙو فراق آهي! اهڙي محبت سان مجنون، فرهاد ۽ وامق
جي محبت ڪٿي ٿي برميچي سگهي! اسين ساري زندگي انهيءَ
لاءِ عبادت ڪريون ٿا ته هيءَ دنيا ۽ آخرت موچاري ٿئي ۽ آخرت
۾ بهشت جا مزا ماڻيون. اهو به ٺيڪ آهي پر ذرا هن طرف به
نگاه ڪريو. ته خواجہ صاحب جن فقط هڪ لمحہ جي ديدار ايزديءَ
خاطر ٻنهي جهانن جي خوشين تان هٿ کڻي ٿو. يار جي ديدار
کي هر چيز، هر تمنا ۽ هر سڌ کان سرس سمجهي ٿو.

مَن لہ المولي فلہ الڪل.

(جنهنکي مولا مليو، تنهنکي گويا سڀ ڪجهہ ملي ويو.)

هن دنيا جي هر صورت ۽ هر نظارو ڪاغذي گل وانگر
حقيقي لطافت کان خالي آهي. ڀلا ڪاغذي گلن ۾ ڪهڙي
خوشبوءِ هوندي؟ هيءُ دنيا وارو حسن ۽ هر ڏيک رُج سمان
مصنوعي آهي. ها! انهن نظارن مان فقط اهو فائدو آهي جو اهي
نظارا حقيقي حسن جي عڪاسي ڪن ٿا. اصل نہ آهن، نقل ضرور
آهن. اهي نظارا وحدانيت جي وات وڻائين ٿا، پر جي ڪاهيندڙ
کي ڪا ڪل هجي! ابوجهل کي به ساڳيون اکيون هيون جهڙيون
اصحابن سڳورن کي هيون. پوءِ هر هڪ آئينہ حق ۾ نظر اچي
وڃي، يعني رسول مقبول صلعم کي وجود عنصريءَ ۾ ڏٺائون.
ابوجهل آن آرسيءَ ۾ پنهنجي قلب جي ڪاراڻ ڏسي منحرف ۽
منڪر ٿي ويو، مگر اصحابي سڳورا نورالهدا جي نور کي ڏسي
رنگجي ريٽا ٿي ويا. اهو سڄو دارومدار نيتن تي آهي، جيئن رسول

Marfat.com

پاڪ صلعم جن حديث شريف ۾ فرمائين ٿا.

الاعمال بالنيات :- (عمان جو دارومدار نيتن تي آهي) اولياءِ الله سڀ پيارا برگزيده افضل و اعليٰ آهن. پر انهن کي ڏسڻ ۽ سڃاڻڻ لاءِ اکيون کپن.

اهڙين پاڪ هستين جو انڪاري، گويا خود خدا جو انڪاري آهي. جو انهن جو هر امر الاهي امر سان مطابقت رکي ٿو. انهن جو هر قول ڪرامت، نظر شفاعت ۽ ديدار ديدارِ ايزدي آهي.

اي غافل انسان! جيڪڏهين تون چاهين ته تنهنجون ٻئي حياتيون سجايون ۽ سڦليون ٿين ته پوءِ تو لاءِ لازم ٿو ٿئي ته اهڙن پرينءَ جي پيارن وٽ گذار ۽ انهن جي محبت اختيار ڪر ته سڀ ڪم سان سون ٿي پوين.

خواجه محمد زمان قدس سره جن فرمائين ٿا ته:-

صنم سوئي پانءِ؛ جو دل رهائي دوست ڪان،

تيا سي ٿي ٿانءِ؛ جي هميشه حضور ۾.

هيءُ بيت وڏي معنيٰ رکي ٿو. جيڪڏهين غور سان ڏسندا ته توهان کي ائين معلوم ٿيندو ته گويا ڪوزي ۾ درياءُ بند ڪيو ويو آهي. صنم جي معنيٰ آهي (بُت) ۽ ٿانءِ جي معنيٰ آهي ٿانيڪا يا ماڳ وارا؛ يعني هميشه رهندڙ.

توهان کي بخوبي خبر آهي ته بت پرستي ۽ حق پرستي ٻئي متضاد عقيدا آهن.

بت پرست کي مشرڪ قرار ڏنو ويو ٿو، جنهن جي مٿان الاهي عذاب نازل ٿين ٿا. تذليل ۽ گمراه ڪيس سمجهيو ويو ٿو؛ مگر حقيقت پرست کي موحد ۽ مومن چيو ويو ٿو ۽ ان تي الله پاڪ جل جلاله پنهنجون رحمتون ۽ برڪتون نازل ڪرڻ فرمائي ٿو. خواجه صاحب بيت ۾ فرمائين ٿا ته دنيوي محبت ۽ هر دنيوي گهاڻ، جيڪو الله پاڪ جي محبت کان روڪيندڙ يا رڪاوٽ پيدا ڪندڙ آهي، انکي آن پٿر جي بت سان تشبيهه ڏني وڃي ٿي، جيڪو بت رسول اڪرم جي بعثت کان اڳ

ڪعبة الله شريف ۾ رکيل هو.

هاڻي هن مان صاف ظاهر آهي ته دنيا جي هر چيز کي خدائي محبت کان مقدم سمجهڻ وارا گويا بت پرست آهن ۽ انهن جي هر قدم آڏو هڪڙو نه پيو بت (صنم) رکيل آهي. انهن جون حياتيون پٽڪندي گذرن ٿيون. اهڙن کي هن دنيا ۽ آخرت ۾ ڪوبه سڪون ۽ قرار نصيب نٿو ٿئي. مگر جيڪي تارڪ الدنيا آهن، جن دنيا جي هر لذت کي لابقا سمجهي لت هڻي، ڇڏي ڏنو آهي ۽ جيڪي حقيقي محبوب کان سواءِ ٻي ڪنهن به شيءِ جا طالبو نه آهن، تن پنهنجي مقصود کي يقيناً ڳولي لڌو ۽ اتي مالڪ ڪريم رحيم جي حضور اقدس ۾ رهڻ وارا ٿيا. هيءُ بيت انهن پاڪ هستين ڏانهن اشارو ڪري ٿو، جيڪي خدائي محبت ۾ مخمور، سرشار، غلطان ۽ گـل گشت آهن ۽ جن لاءِ خود الله پاڪ فرمائي ٿو.

ڏسو قرآن پاڪ:

"يا ايّها الّذين آمنوا لاتلهكم امو الكم ولا اولادكم عن ذكر الله.

يعني "اي ايمان وارا، توهان کي توهان جو مال ۽ اولاد الله جي ياد کان غافل نه ڪري."

وري حضرت سلطان الاولياء جن فرمائين ٿا ته:

دل ڪڍ دين دنيا کان، دل ۾ دوس رهاءِ،
لوچي لالـن لاءِ؛ دور ڪر دارين کي.

سبحان الله! اهڙو اکٽ خزانو ڪنهن بخت واري کي نصيب ٿيندو. پاڻ فرمائين ٿا ته هن دنيا ۽ دنيا جي مذهبن تان هٿ کڻ، يعني مذهبي ڇڪتاڻ ۾ نه ڦاس! پر پنهنجيءَ دل ۾ حقيقي دوست کي رهاءِ. هر مذهب هڪ مسافري آهي، جتان هلندي هلندي سال گذريو وڃن پوءِ به ڪي حق کي پهچن ۽ ڪي راه ۾ رليو وڃن؛ مگر جي حقيقي محبوب سان ملڻ جي ڪوشش ڪبي ته سڀ منزلون طرفة العين (اک ڇنڀ) ۾ طئي ٿي وينديون. تنهن ڪري

Marfat.com

اي بندا، تون ڀيون سڀ واٽون ونگيون ڇڏي يعني صوفي سڳورن جي عقيدت موجب همه اوست تي عمل ڪر ۽ اهو تنهنجي اندر ۾ هر وقت ۽ هر لحظي موجود آهي. تون جيڪا به لـوچ يعني جدوجهد ڪرين ٿو، اها الله پاڪ سان ملڻ لاءِ ڪر، انهيءَ جو ڳولائو ٿيءُ؛ پر هڪڙو شرط اٿئي، جو توکي رب پـاڪ تڏهن ملندو جڏهن "دور ڪر دارين کي!"

يعني تون ٻنهي جهانن جي لذتن تان هٿ کڻ! يعني دنوي ۽ آخروي محبت کان مولا پاڪ جي محبت کي وڌيڪ ڪري سمجهه. هاڻي هن مان اهو مطلب نہ وٺڻ گهرجي تہ تون دين اسلام تان ئي هٿ کڻ! ائين هرگز نہ آهي. انهيءَ ساڳي مذهب اسلام ۾ پنهنجي آقا کي ڳول- ان مان محبت رک- جيڪو سڀئي مقصد مرادون پوريون ڪندڙ آهي. مذهب هڪ رستي جو نالو آهي. مگر رستي سان هلڻ ۽ يار کي لهڻ تہ توهان جو ئي ڪم آهي ۽ ڳوليندڙ جي نيت تي اها ڳالهہ مدار رکي ٿي تہ آيا هو هڪ کي ڳولي ٿو، هڪ لاءِ ئي اڪنڊ ۽ اڪير اٿس، يـا دنيا ۽ آخرت جي نظارن کي ڏسي ۽ ٻڌي انهن تي مست ۽ مگن ٿيو آهي ۽ حقيقي حاڪم کي وساري ويٺـو آهي؟ جيڪڏهن ڪو بہ انسان راهہ کان رلي وڃي، يعني مذهبن جـي مونجهاري ۾ مبتلا ٿئي تہ انجو فرض آهي تہ ڪامل مرشد وليءَ اڪمل کي استدعا ڪري تہ آهو سندس معاونت ڪرڻ فرمائيندو، هونئن تہ الله پاڪ هر هنڌ موجود آهي، جيئن هوا هرهنڌ موجود آهي، پوءِ جيئن پنکو هوا کي کڻي ڳرڻ جو ذريعو آهي تيئن ڪامل مرشد بہ محبوب سان جلد ملائڻ جو هڪ ذريعو آهي. بنا استاد جي ڪو بہ علم جي تحصيل نہ ڪندو آهي؛ اهڙيءَ طرح سواءِ ڪامل مرشد جي ڪو بہ واصل باالله ٿي نٿو سگهي. البتہ رسول پاڪ لاءِ وري هڪ نرالي ڳالهہ آهي؛ يعني انهن تي وهب الاهي نازل ٿئي ٿو. اسين پنهنجي ڳالهہ ڪريون ٿا. الله پاڪ جا پيارا هڪ لحظي ۾ لعل ڪري ڇڏين ٿا.

Marfat.com

مثنوي شريف وارو فرمائي ٿو.

يک زمانہ صحبتِ بـا اوليا،
بهتر از صد سال طاعت بي ريا.

بيشڪ اولياءَ الله نوازيل ۽ درگاه ايزديءَ جا دادلا آهن. الله پاڪ انهن جي هر منشا پوري ڪندڙ آهي. "اِن اولياءَ الله لا خوفٌ عليهم ولا هم يحزنون" (بيشڪ ناهي خوف متي انهن ۽ نہ اهي غمگين ٿيندا."

جيڪي سڀ ڪجهہ ڇڏيو صرف سچڻ سائينءَ کي ساريندا رهن ٿا تہ الله پاڪ وري اهڙو مهربان آهي جو انهن جي هر دعا قبول ڪرڻ فرمائـي ٿـو ۽ اولياء ڪـرام وري فـي سبيل الله. بنا ڪنهن طمـع ۽ لالـچ جي خاص و عـام کـي پنهنجي فيض سان پرپور ڪندا رهن ٿا. انهن جوڏنل هرهڪ نقطو گنج گوهر کان بالاتر آهي. ساڳيءَ طرح خواجہ محمدزمان قدس سره جو هرهڪ بيت ۽ هرهڪ لفظ دُرِ عـدن کان وڌيڪ سهڻو ۽ ثمينن آهي.

پاڻ فرمائين ٿا.

پير چئجي تنهنکي جنهن سڀ ريءَ سـري،
پر گهر پير نہ وجهڻو، پرِ گهرؤن بہ ڪين گهري،
جو ماني ڪاڻ مري، هو سامي گر نہ سامهون.

هن بيت مان اهو ظاهر آهي تہ ڪامل مرشد يـا بزرگـ هستي ۾ ڪهڙي خاصيت هجڻ گهرجي. متي اشارو ڏئي آيا آهيون تہ اوليا الله پنهنجي خالق کان سواءِ ٻئي ڪنهن ۾ بہ طمع رکندڙ نہ آهن ۽ نہ وري ڪنهن جي محتاجي ڪيندڙ آهن. انهن جو فقط پنهنجي حقيقي معبود مان تعلق آهي. هو سـورا مطلب مرادون قادر مطلق وٽان ماڻين ٿا. هو پنهنجي گهر جي ياتين کان بہ ڪجهہ ڪاڻ لاءِ نہ گهرندا آهن، انهن کي پاڻهہ ملي ويندو آهي. الله پاڪ، جو عليمٌ خبيرٌ آهي، سو انهن جي هر ارادي کي چاهي ٿو ۽ انهن جي دلي مراد پوري ڪري ٿو.

پاڻ فرمائين ٿا ته جيڪو ماڻهو ڪاڻ سري يعني جو
ماڻهو جو محتاج يا دنوي شين جو گهرجائو آهي، سو حقيقي محبوب
جو ديدار ڪري نه سگهندو. وري فرمائين ٿا ته هڪ جي تمن
رکي، وري ٻئي ڏي نهارڻ وڏو گناه آهي.

هن راز کي اهي سمجهندا، جيڪي انهن راهن جا راهي آهن
سچو پير اهو آهي جنهن 'وت تون هين تون' کان سواءِ ٻي
وائي نه آهي. حضرت سلطان الاولياء فرمائي ٿو: هڪ پرينءَ سان
پيار رک.

"پاڻ ڪٺي پر ۾ ڏاهه، ڪڏهن پهتي ڪانه؛
تت گذر نه غير جو جت سڄڻ جي ساڃاه؛
وريو واحد واءُ؛ دوئي سڀ دور ٿي."

يعني نفسياتي سڏون ساڻ ڪٺي الله پاڪ وٽ ڪوبه ڪو
پهچندو. دل کي صاف ڪري پوءِ وڃڻو پوندو. اتي وڃڻو آهي جت
الله پاڪ کان سواءِ ٻئي ڪنهنجو ٻه نالو نشان نه آهي. پوءِ جڏهن
انهيءَ منزل يعني مڪان ڇڏي لا مڪان تي پهچبو ته اتي ڪيس
دوست جو ديدار ڏيندو ۽ اتي غيرالله جي محبت ڀڄي ويندي. آمي

الله پاڪ شال اسان سڀني کي توفيق عطا فرمائي ته جيئن
اسان بنان ڪنهن تعصب ۽ تفرق جي اهڙن اوليائن ڪرامن ج
صحبت ۾ گذاريون، جيئن هر طويل منزل طئي ڪرڻ ۾ آساني ع
ٿئي. سڀ اولياءَ الله بزرگ ۽ بالاتر آهن ۽ بيشڪ خواج
محمد زمان قدس سره به هڪ بي نظير گوهر آهي.

Marfat.com

محمد صديق ملاح "مرهم"

تانسين تون نہ فقير

حضرت سلطان الاولياء خواجہ پير محمد زمان قدس سره جو مٺيون هڪ بيت فقيري جي فقر ۽ بي تعلقيءَ، رياضت ۽ قرباني‌ءَ جي ڪيفيتن بابت ارشاد ڪيل آهي، اهو اڄ سامعين جي خدمت ۾ عرض رکان ٿو، ڇو ته اهڙي مضمون لاءِ هن کان وڌيڪ سونهن ڀيو بهتر مواد ميسر نہ ٿي سگهيو. جيتوڻيڪ خواجہ صاحب جن جي شعر جي چمن ۾ قسمن قسمن جا خوشبوءِ دار گل موجود آهن، جن مان هرهڪ گل جاذبيت، نزاڪت، نفاست ۽ حسن جو نادر نمونو آهي، جن ۾ نشاط و ڪيف جون سرمستيون آهن، بي خودي ۽ مدهوشي جون هوش ربا ڪيفيتون آهن، حسن ۽ دلفريبيءَ جون رنگينيون آهن، عشق ۽ محبت، درد ۽ فراق جون امنگون آهن، سندن ڪلام جي بي ساختگي ۽ رواني، درد جي فراواني ۽ محل موقعہ جي مناسبت سبب قاريءَ جي ذهن تي، حواسن تي، جذبات تي ڇانئجي وڃن ٿا ۽ هڪ قسم جو روحاني ۽ ماورائي احساس، نهايت لطيف انداز ۾ اثرانداز ٿي وڃي ٿو، اهو منڙو ۽ وڻندڙ تاثر ڪافي وقت تائين احساس تي غالب رهي ٿو، اهو ئي سٺي شعر جو مقام آهي. ان لاءِ آءٌ تمهيدڪي طويل ڪرڻ مناسب نٿو سمجهان ۽ نفس مضمون تي اچڻ لاءِ حضرت خواجہ صاحب جو هي شعر:-

تانسين تون نہ فقير، جانسين سانگ سِسيءَ جو،
ماڻيو تن مُلير، جن جسو مال مباح ڪيو.

عرض رکان ٿو، هن شعر جي تشريح تہ ڪامل، بزرگ

فاضل ۽ صوفي مرشد طريقت ٿي ڪري، يا اهو ڪري جيڪو مقام فقر کان روشناس هجي يا اهو ڪري جنهن کي درد جي صدمات جي ايثار جي ۽ مسيءَ جي سانگ کي ڦٽو ڪرڻ جي منزلن جي آگاهي هجي. آءٌ هڪ طالب علم، طريقت کان بي بهره، خطاطي انسان آهيان: مونکي مجال نه آهي جو اهڙي عظيم المرتبت، صوفي بزرگ جي شعر جي تشريح ڪريان جنهن کي سلطان الاولياء جو تاج سر تي زيب ور هجي، اهڙي عالي مرتبت صاحب طريقت: مرشد ڪامل جي شعر کي پيش ڪري ان جي تشريح لاءِ آءٌ پاڻ کي بلڪل موزون ڪونه ٿو سمجهان پر جيئن نه هديه تبريڪ طور ڪجهه ڪچا ڦڪا خيال سندن بارگاه اقدس ۾ پيش ڪرڻ جو ارادو ڪيو اٿم تنهن ڪري مٿيون شعر زاد سفر ۽ زادِ راه طور کڻي اچي حاضر ٿيو آهيان. هن شعر ۾ حضرت خواجه صاحب ظاهري فقيرن کي فرمائين ٿا ته ”اي فقيري جي دعويٰ ڪندڙ انسان اوهين فقيري جي دعويٰ ته ڪريو ٿا پر فقيري اها آهي جنهن ۾ رياضت، زهد، تقويٰ نياز ۽ نئڙت وسيلي پنهنجي نفس جي خواهشات کي ختم ڪري ڇڏجي. مستي مان مراد سستي (وجود) آهي. فقيري، هستيءَ وسيلي نه پر نيستيءَ وسيلي حاصل ڪري سگهبي آهي. انهيءَ لاءِ مسيءَ جي سانگ ڇڏڻ کان پوءِ ملير ماڻي سگهبو، رضائے دوست حاصل ڪري سگهبي. اردوءَ جو هڪ شاعر اصغر گونڊوي خواجه صاحب جي مٿين شعر جي تشريح هنن لفظن ۾ ٿو ڪري:-

اصغر حريم عشق ميں هستي هى جرم هے،
رکهنا کبهى نه پاؤں يهاں سر لئے هوئے۔

عشق جي بارگاه ۾ هستي جرم آهي؛ عشق جا پانڌيئڙا ڪنڌ ڪٽائي پوءِ مراد ماڻي سگهندا آهن. وصال محبوب مسي جي سانگي لاهڻ کانپوءِ ميسر ٿئي ٿو. عشق ۾ سرڪشي، مغروري سيني ساهڻ ۽ خودسريءَ کي ڪا جڳهه نه آهي. سنڌ جي سدا حيات شاعر شاه ڀٽائي عليه رحمت جي سر يمن ڪلياڻ ۾ عشق جي

Marfat.com

سر مستي، حسن جي جهوري ۽ دلربائي، سالڪ جو ايثار ۽ قرباني، تڪليفن، مصيبتن جو اڻ کٽ سلسلو موجود آهي، مگر پوءِ تشنه‌لبي موجود رهي ٿي. ڀلاري ڀٽ ڌڻيءَ جا سر يمن ڪلياڻ ۾ هيٺيان ۾ بيت شعوري يا لاشعوري طور مٿين حقيقت جي تشريح طور پيش ڪجن ٿا.

جي اٿئي سڌ سرڪ جي، ته وڃُ ڪلاڙڪي گهر؛
وڍڻ چيرڻ، چچرڻ، پهت انين جي پر،
جي وڃي پوئي ور، ته سوڪي آهي سيد چئي.

اڳيان اڏڻ وٽ، پوين سر سنباهيا،
مٿا مهاين جاءِ پيا نه ڏسين پٽ،
ڪلاڙڪي هٽ، ڪسڻ جو ڪوپ وهي.

عجيب سمان آهي، دلفريب نظارو آهي، عشق جا ڪنيل پيرا پيرا ٿي رهيا آهن، ڪلاڙ يعني مرشد ڪامل ڪين عشق جي ڀٺيءَ ۾ جلائي صيقل ڪري رهيا آهن، جت رڳو وڍ ٽڪ لڳي پيئي آهي، هڪڙن جا سر اڏي تي پيا آهن، ٻيا انهن جي واري جو انتظار ڪري رهيا آهن. مگر زبان تي آهه نه آهي، لب تي شڪوو نه آهي، اها حسرت آهي ته پهريائين منهنجو سر قلم ٿئي ته پهريائين مون کي وصال محبوب نصيب ٿئي! ڪهڙا نه خوش بخت هوندا اهي عاشق صادق، جن وه جون وڃيون محبوب جي هٿان نوش ڪيون هونديون ۽ سر ڏيئي سرخرو ٿي حاصل ڪئي هوندي.

شاه ڀٽائي اڳيئي اهڙن صادق عاشقن لاءِ،

”ڏ، منصور هزارڪهي ڪهندين ڪيترا.“

ڇڏي ڇڏيو آهي. جنون ۽ سر مستيءَ جو نشو بہ عجيب نشو آهي. اهو خمار دنيا جي سڀني خمارن کان اتم ۽ اعليٰ آهي. رضائي دوست وصال دوست لاءِ زماني جي هر نعمت کي ٺڪرائيٺو آهي. ديدار ئي سالڪ لاءِ معراج جو مقام آهي. جنت جون آسائشون ۽ دوزخ جا ڏڙڪا سالڪ کي انهن شين لاءِ متوجه نٿا ڪري سگهن. انهن جي عيد يار جو ديدار آهي. انهي ڪري حضرت خواجہ صاحب پنهنجي هڪ بئي بيت ۾ فرمايو آهي.

عارف ۽ عشاق، پسڻ گهرن پرين جو،

جنت جا مشتاق، اجا اورانها ٿيا.

هي طلب صادق جو مسئلو آهي، هي عاشق صادق جي صفت آهي، جي دنيا ۽ عقبيٰ کان، رنج ۽ غم کان، فنا ۽ بقا کان، هجر ۽ وصال کان بي نياز آهن. انهن جو مقصد صرف رضائي دوست آهي ۽ انهي ۾ مستغرق ٿي وڃڻ آهي. انهي ڪيفيت کي حاصل ڪرڻ لاءِ هر تڪليف گوارا، هر ستم سهڻو آهي پر پير پوئتي هٽائڻو نہ آهي. شاهہ لطيف ساڳئي انداز ۾ سر سورٺ ۾ هن طرح چيو آهي:-

تند ڪٽارو ڪنڌ، ٽيئي پرتا پاڻ ۾

اي بہ شڪر الحمد، جو مٿو گهريو مڱڻي

مٿي جي قربان ڪرڻ سان وصال دوست ميسر ٿي سگهيو. اگر دوست مٿو نہ گهري ها ۽ اهڙي ڪا فرمائش ڪري ها جا ادا نہ ٿي سگهي ها تہ ڪيتري نہ تذليل ۽ توهين ٿئي ها. هي سر مستي ۽ مخموري، مهجوري مدهوشي جون ڪيفيتون آهن، جي صاحب ڪمال محسوس ڪري سگهن ٿا ۽ مرشدڪامل جي فيض اثر نظر هيٺ جن جي تربيت ٿيل آهي، اهي ئي انهي رحماني فيض کان استفادو حاصل ڪري سگهن ٿا. آخر ۾ آئون سنڌ جي شهيد صوفي شاعر حضرت شاهہ عنايت شهيد جي هن

بيت تي پنهنجي مقالي کي پورو ڪيان ٿو، جيڪو اهو شعر پڙهي ڪنڌ قربان ڪري شهيد ٿي ويو:-

سر بر قدم يار فدا شد چه بجا شد،
اين بار گران بود، ادا شد چه بجا شد.

يعني:
سر يار جي قدمن تان قربان ٿيو ته چا ٿيو،
هي ڳرو بار هو سو جي ادا ٿيو ته چا ٿيو.

Marfat.com

محمد سومار شيخ

عارف جا اهڃاڻ

لواري شريف جو لال، سنڌي ادب جو روشن آفتاب، ولايت ۽ معرفت جو سلطان ۽ سرواڻ، حضرت خواجه محمدزمان قدس سره هن سرزمين سنڌ جو هڪ عظيم عارف آهي.

عارف جي توصيف ۽ تعريف ڇا آهي، سا اچو ته خود هن وڏي عارف جي ڪلام وسيلي معلوم ڪريون. پاڻ هڪ عارف جا جيڪي اهڃاڻ ڏسيا اٿن، تن جو سلسلو هونئن ته سندن دستياب بيتن جي مختصر ذخيري هوندي به ڪافي طويل ٿيندو، پر اسين هتي فقط ڪن اهڃاڻن تي اڪتفا ڪنداسين.

سندن نظر ۾ عارف جو پهريون اهڃاڻ طمع ڪي ترڪ ڪرڻ، لالچ کي نوڙڻ ۽ پرينءَ کي پسڻ لاءِ جنت جهڙيءَ نعمت کي به خاطر ۾ نه آڻڻ آهي.

پاڻ فرمائين ٿا ته:

عارف ۽ عشاق پسڻ گهرن پرينءَ جو،
جنت جا مشتاق، اجا اوراهان ٿيا.

سلطان الاوليا جي اڳيان عارف جو ٻيو اهڃاڻ هي آهي ته هو خداشناس آهي ۽ پاڻ کي به سڃاڻي ٿو ۽ پاڻ خود پنهنجو پاڻ آرسي آهي:

لواري شريف جو هي عظيم لال فرمائي ٿو ته:

جنين ڏٺو پاڻ، تنين ڏٺو سپرين،
غلط ايءُ گمان، جو عارف پسي آرسي.

عارف جو ٽيون اهڃاڻ خواجه صاحب جن هي ٻڌائين ٿا ته جيڪو عارف آهي، آهو آتي جو آتي حق سان وصال ڪريو ٿو ڇڏي.

Marfat.com

زاهدن ۽ عابدن وانگر رکت نٿو ڪري. سلطان الاولياء جن فرمائين ٿا ته:

عابد زاهد اوريان، عارف عين مگن،
هو روادار رکت جا، هي هٿان هٿ گهرن،
ساعت سال ڇون، پسڻ ڏاران پرينءَ جي.

خواجه صاحب جن عارف جو چوٿون اهڃاڻ اهو ڏين ٿا ته جيڪو عارف نه آهي سو سڪن جو طالب آهي پر عارف ڏکن سان هيئون هيرائي ٿو ۽ سورن جو طالبو ٿئي ٿو:

جاهل جنڪ سڪن جو، عارف سور سهاءِ،
سورن سندي ساءِ، راحت رسي روح کي.

دنيا جي مشهور عارف حضرت خواجه محمد زمان قدس سره جي انهن اهڃاڻن موجب جيڪو:

١- سک جو طالب نه آهي، سو عارف آهي.

٢- جيڪو پرينءَ جي پسڻ کان سواءِ، ٻيءَ ڪنهن به نعمت کي پسند نٿو ڪري، سو عارف آهي.

٣- جيڪو پنهنجو پاڻ سڃاڻي ٿو، سو عارف آهي.

اهڙن اهڃاڻن ڏيندڙ دنيا جي وڏي ۽ عظيم عارف کان جيڪي آشنا ۽ واقف آهن، آهي جڏهن پنهنجو پاڻ کان واقف آهن ۽ جيڪي پنهنجو پاڻ کان واقف آهن، آهي جڏهن رب پاڪ کان واقف آهن.

جنين ڏٺو پاڻ، تنين ڏٺو سپرين،
غلط اي گمان، جو عارف پسي آرسي.

* * *

Marfat.com

محمد هاشم "خادم"

خواجه محمد زمان قدس سره جي شعر ۾ تصوف

تصوف سڀني صوفي شاعرن جي ڪلام ۾ موجود آهي، پر خواجه محمد زمان قدس سره تصوف جي جا راه شعرن ۾ ٻڌائي آهي، اها بي نظير آهي. سندن هڪ هڪ شعر علم جو بحر آهي، فيض جو ڀنڊار آهي، تصوف جو آئينو آهي، روح جي قوت آهي، حق جو جلوو آهي، هيرن جي کاڻ آهي، ڪيترا هيرا ڳولي ڳولباء. ڪهڙي نه سهڻاج سان چون ٿا:

"جنين ڏٺو پاڻ، تنين ڏٺو سپرين،
غلط اي گمان، عارف پسي آرسي."

سندن هڪ قول آهي، جو ٻه انهي بيت سان ٺهڪندڙ آهي،

"ايلچيءَ کي پڪڙيو- اهوئي سڪندر اٿو."

ٻن سٽن ۾ سچ جي ڀالوت ڪري ڇڏي اٿن . شاه لطيف رح ٻه ساڳيو خيال هنن لفظن ۾ ڳايو آهي.

"پهي جان پاڻ ۾ ڪير روح رهاڻ،
نڪو ڏونگر ڏيهه ۾، نڪا ڪيچين ڪاڻ،
پنهون ٿيس پاڻ، سسئي تان سور هئا."

اهو منصور وارو نعرو، هر صوفي ورجايو آهي، پر خواجه صاحب جن جي تشريح هن طرح آهي:

صورت- معني وچير، ڪونهي وچ وڇاء،
هو نه سڄاڻي- هن ري، هي مور نه موجوداء،
ڪٿي جوهر ڪونجي، ڪٿي عرض ٻه آه،
حقيقت هيڪاء، نالن مٿو ناه ڪو.

Marfat.com

اهو صورت معنيٰ جو فرق آهي، جو جاهلن نہ سمجهي منصور کي ڦاهي چاڙهيو. هڪ منصور ڦاهي چڙهيو، پر انهيءَ منصور جي وار وار مان ڪائنات جي جا بہ شي پيدا ٿي، تہ آها اناالحق جو ڪلمو پڪاري ايري.

سيت پچر پرين جي- سيت هوت حضور،
ملڪ سڄو منصور- ڪهي ڪهبا ڪيترا.

آب جو قطرو قطرو، واري جو ڪڻو ڪڻو، نباتات جو پن پن، تجلي جو مظهر ٿي، اناالحق پڪاري اپري ٿو ۽ صدين کان اها بانگ جاري آهي.

شرط تسليم است، نی کار دراز،
باتو گفتم اے پسر- کن چشم باز.
"رومي"

(تسليم جو شرط آهي، نہ ڏکهين ڳالهين جو، توکي ٻڌايان ٿو، اي پٽ! اک پٽ.)

"پلپل پوءِ پچار ملڪ ۾ ميثاق جي،
ڪک پن ڪن اقرار، اسين ٻانها تون ڏڻي."

"تنهنجي واٽ وجود- ٻهر پڇ نہ پيچرا،
مڙيوئي تن معبود، جي قريبي رهن ڪين ڪي."

ڏاڍي سهڻي صلاح آهي، شيخ سعدي چوي ٿو،
نظر آوردم بردم کہ وجود بتو مانند،
همہ اسمند و توجسمي، همہ جسمند توجاني."

(نظر ڪيم- ڏٺم تہ وجود تو وانگر آهي، سڀ نالا آهن ۽ سڀ اسم آهن ۽ تون جسم آهين، سڀ جسم آهن ۽ تون جان آهين.)

قرآن الحڪيم اهو مسئلو اڳ ۾ ئي حل ڪري ڇڏيو آهي، "وفي انفسڪم افلاتبصرون"

يعني: سڀ ڪجهہ اوهانجي ذات ۾ آهي، ڇا چشم بينا نہ ٿا رکو؟

"جانسين پسين پاڻ، تانسين مهت مڙهي،
جو لٿو اي گمان، ته مڙهيائي مهت ٿي."

اهو پاڻ ئي هڪ اهڙو عمل آهي، جو طالب کي مطلوب کان ڪوهين دور ڏڪيو ڇڏي. شاهه سائين چيو آهي:

"تون - مان - اسان - اسين ، ڇارئي ڇتان لاهه،
ته سندي دوزخ باهه، تو اوڏيائي نه اچي."

اهڙيءَ طرح هر صوفي - اول اهوئي اطلاح ڏنو آهي ته اندر مان "آءٌ" کي پل ته حقيقت کان آشنا ٿين .

"سامي هلن هيڪلا - پاڻ وڃايائون پوءِ،
پيچن لاڻن لوءِ، ڪلهي ڪينر ڪين جو."

اهو آهي صوفين جو پنڌ .

"صوفيءَ صاف ڪيو، ڏوئي ورق وجود جو،
تڏهن تت ٿيو، جيئري پسڻ پريئن جو."

جنهن پرده سيمين تي جمال جو عڪس نزول ٿيندو، اهو پردو ئي ميرو هوندو ته پوءِ اهو جمال ڪيئن ڏسبو. حسن ڪيئن پسبو، حقيقت ڪيئن معلوم ٿبي. سعدي چيو آهي ته:

"سعدي حجاب نيست - تو آئنه صاف دار،
زنگار خورده کي بنمايد جمال يار."

(اي سعدي! حقيقت ۾ حجاب ڪونهي- تون رڳو پنهنجي اندر جو آئينو صاف رک. ڪٽ چڙهيل آئينو يار جي سونهن کي ڪيئن ڏيکاريندو!)

اهو ماڻهو، جو پنهنجن صفتن ۾ گم آهي، اجا پنهنجي اندر مان پاڻ کي وساريو نه اٿس، اجا پاڻ کي "من عرف نفسه - فقد عرف ربه" جو آئينو نه بڻايو اٿس، تيسين تصوف جو اونهو درياءُ ڪيئن اڪري سگهندو ۽ ڪيئن معراج ماڻيندو.

"ڇڏي وڃ وجود جي - اسر اقصيٰ ڏانهن،
سر حد اتي شاهه، محمد مڙئيو رب کي."

Marfat.com

تقريبات ٢٠٦ سالہ عرس شريف

۾

سنڌي ادبي ڪانفرنس

جي

تصويري ڪهاڻي

Marfat.com

مهمان خصوصي مسٽر عبدالله بلوچ، وزير اوقاف سنڌ، پنڊال ۾ داخل ٿي رهيو آهي.
آخوند محمد صالح ۽ حسين دادا ۽ ٻيا ماڻهو گڏ آهن.

Marfat.com

مسٽر عبدالله بلوچ وزير اوقاف سنڌ، آخوند محمد صالح چيئرمن استقباليه ڪميٽي ۽ مير حاجي خدابخش خان ڏاهري افتتاحي اجلاس کي خطاب ڪري رهيا آهن.

Marfat.com

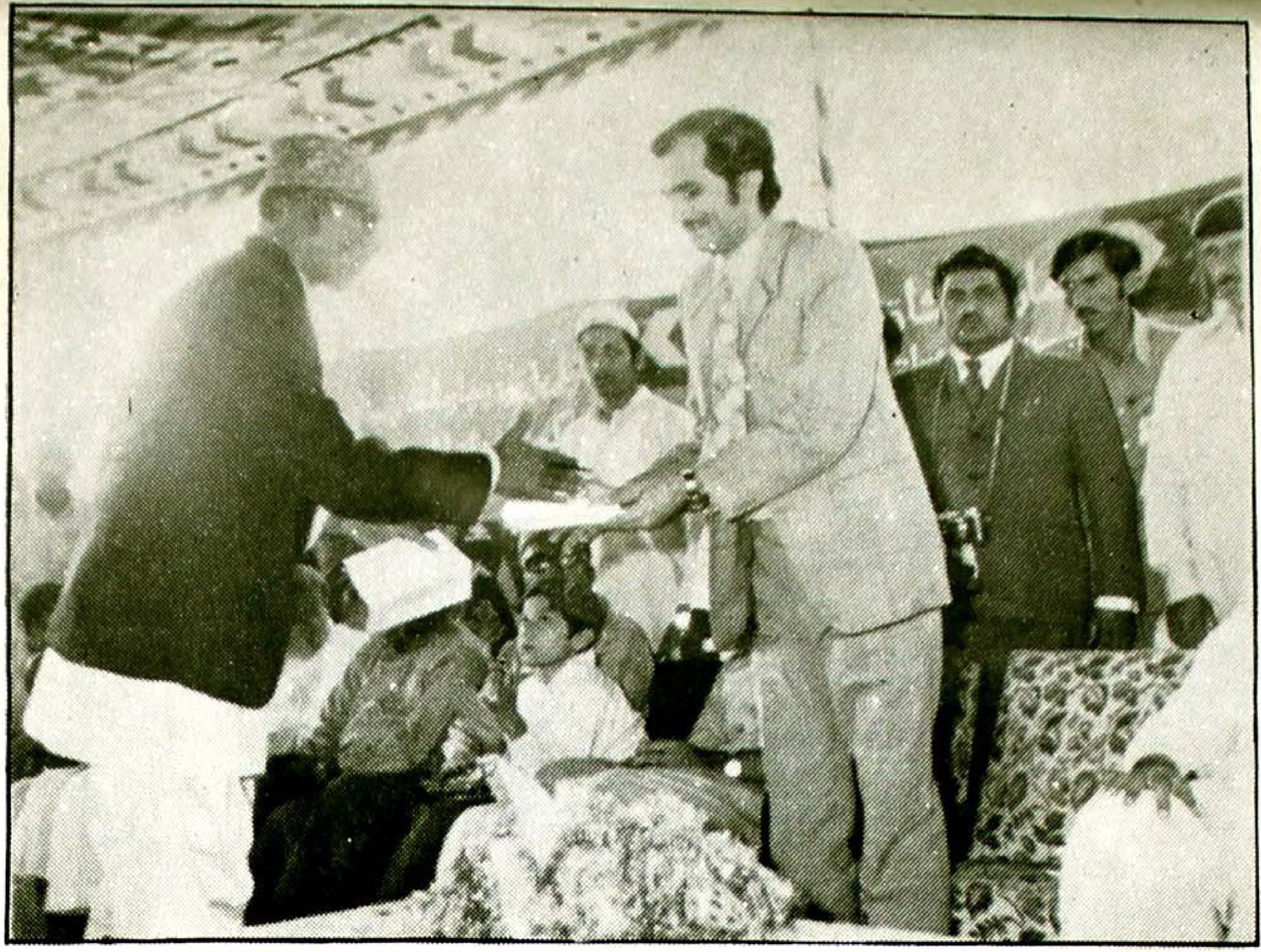

آخوند محمد صالح، وزير موصوف کي، حضرت سلطان‌الاولياءَ قدس سره جن متعلق جماعت طرفان ڇپايل ڪتابن جو سيٽ تحفي طور ڏيئي رهيو آهي.

Marfat.com

درگاهه عاليه جي زيارت کان پوءِ وزير موصوف، معزز مهمانن سان گڏ.

Marfat.com

روضي جي زيارت کان پوءِ مهمان، قديم قبرستان وٽ
دعا گهري رهيا آهن.

Marfat.com

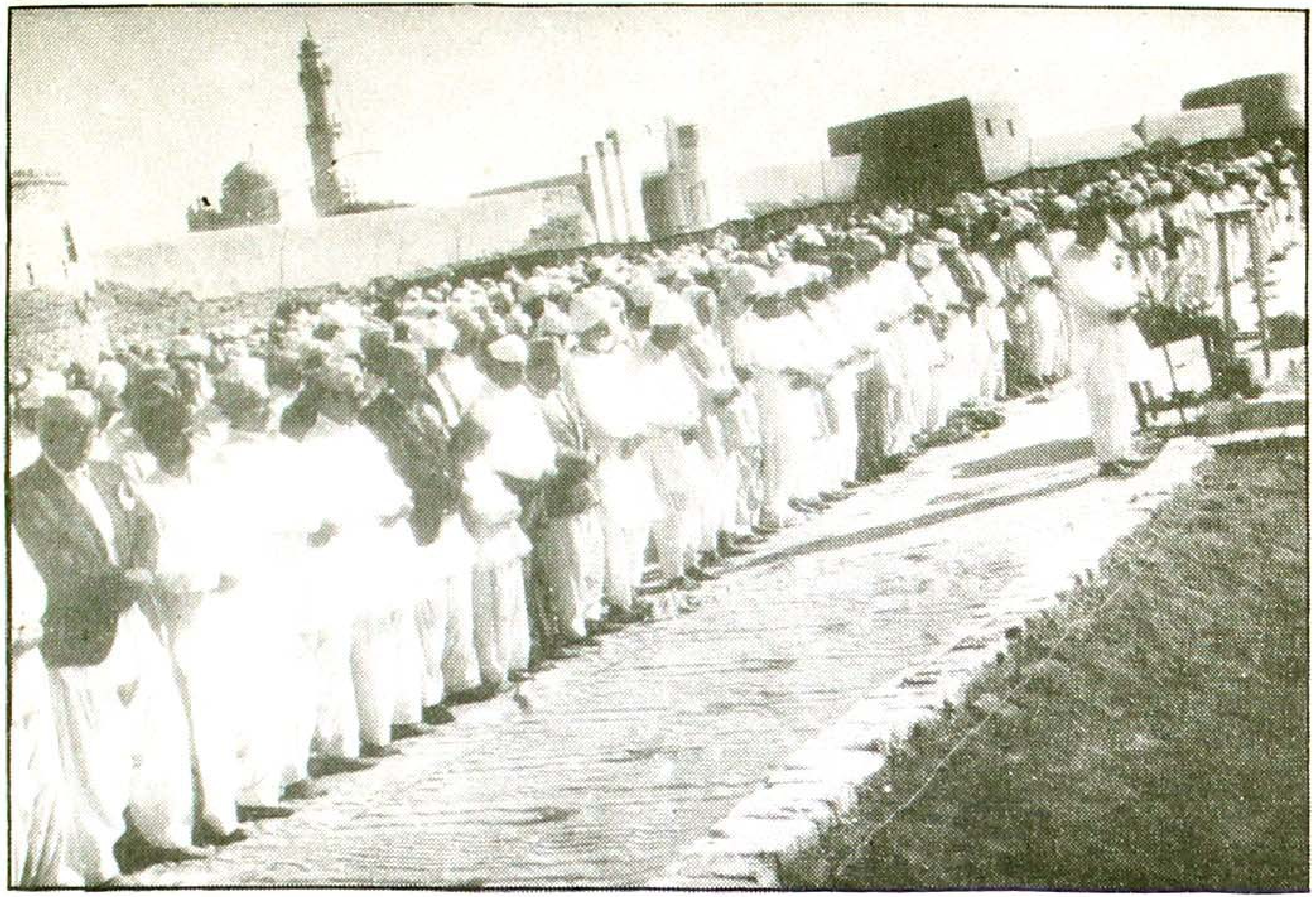

عرس شريف جي ٢٠٦ سالہ تقريبات دوران جماعت طرفان، دستوري نماز ظهر جي هڪ روح پرور منظر.

Marfat.com

سنڌي ادبي ڪانفرنس جي اسٽيج تي مولانا غلام محمد گرامي، مير خدابخش خان ٽالپر ۽ شعراء ڪرام نظر اچي رهيا آهن.

Marfat.com

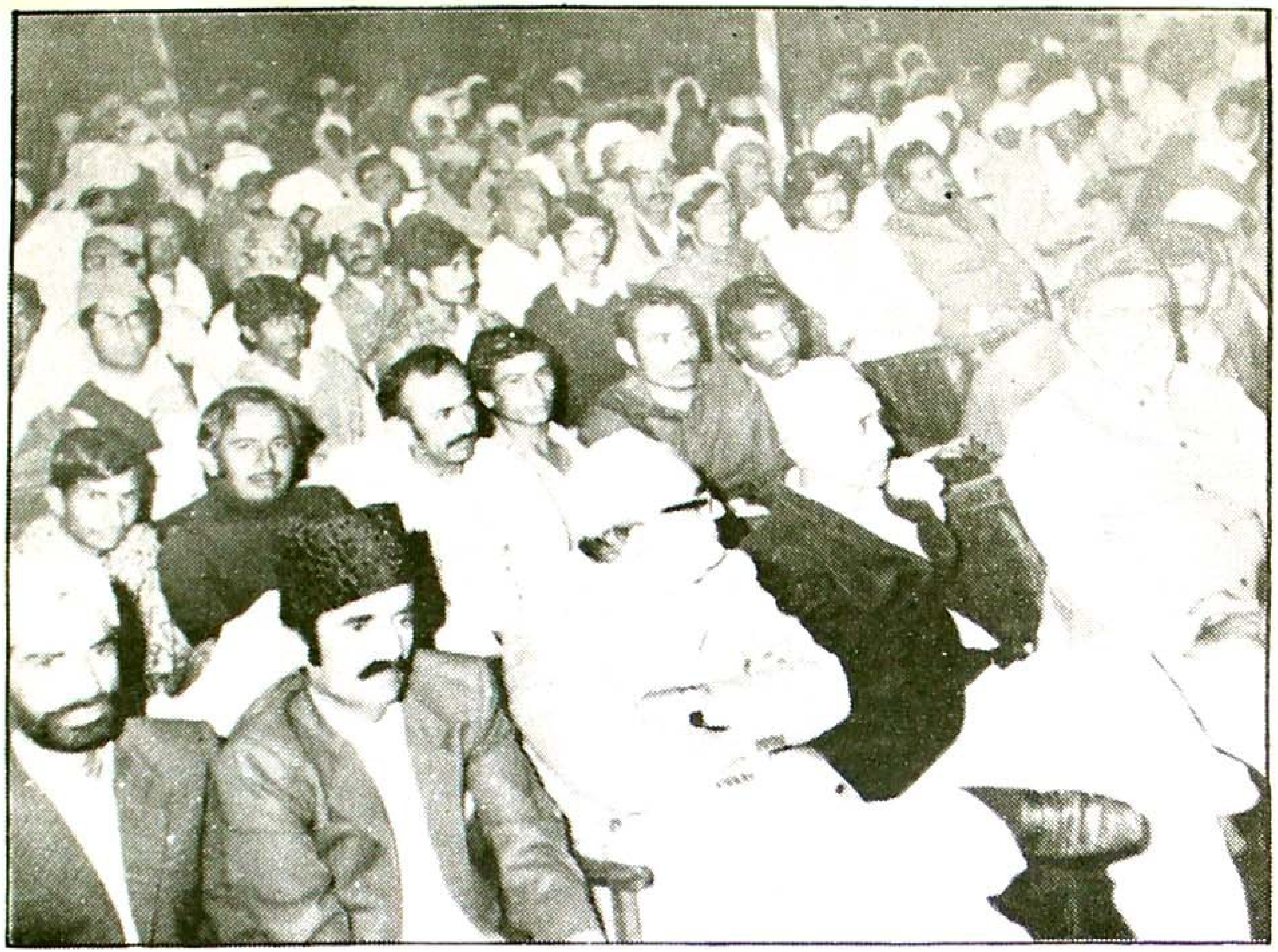

ادبي ڪانفرنس ۾ سامعين وڏي توجهه سان مشاعرو ۾ شعر ٻڌي رهيا آهن. پهرين صف ۾
محترم ڪمتر نقوي، محترم آخوند محمد صالح، محترم ميان فيض محمد نمايان نظر اچي رهيا آهن.

Marfat.com

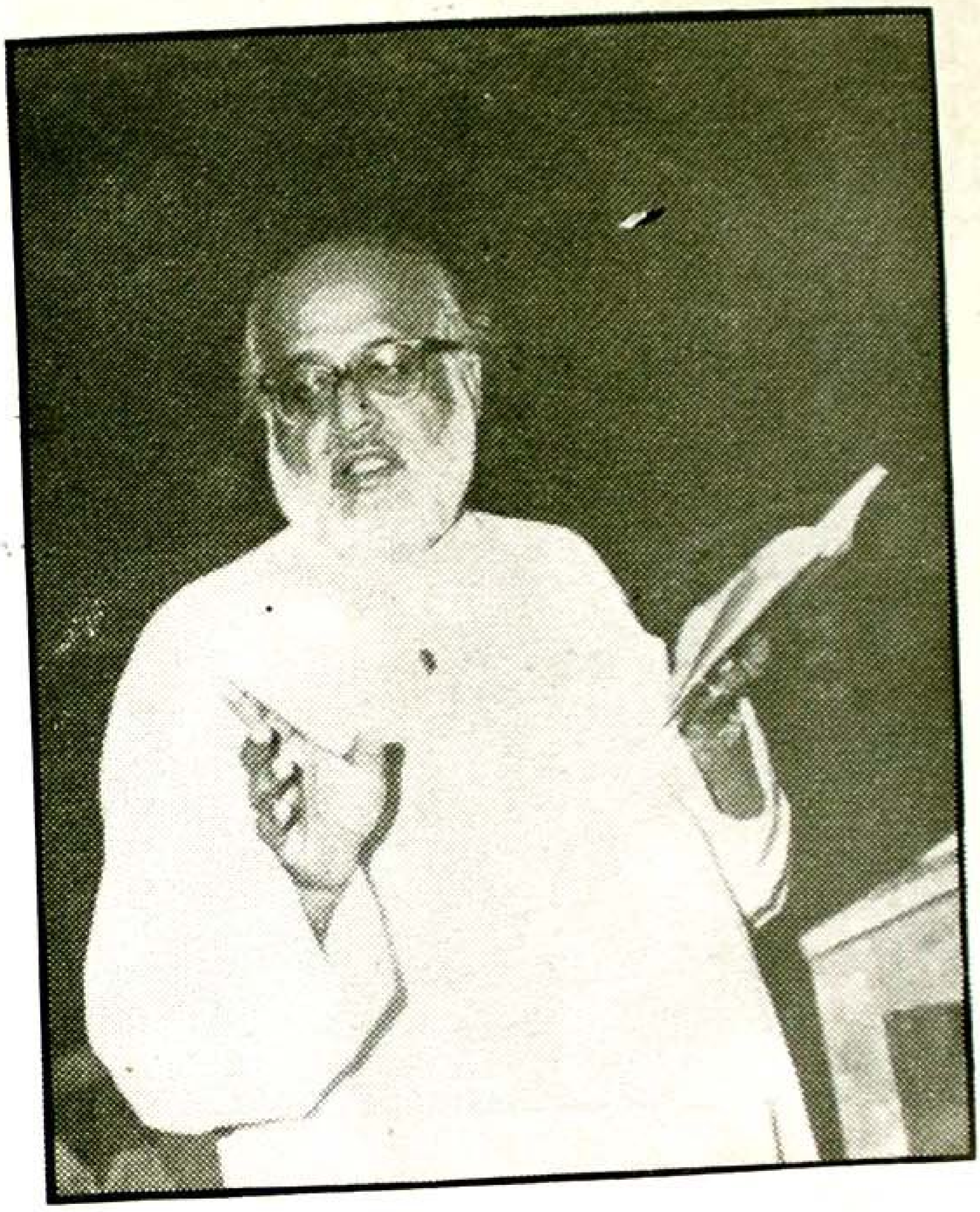

محترم مولانا غلام محمد گرامي

محترم شمشيرالحيدري

Marfat.com

محترم نياز همايوني

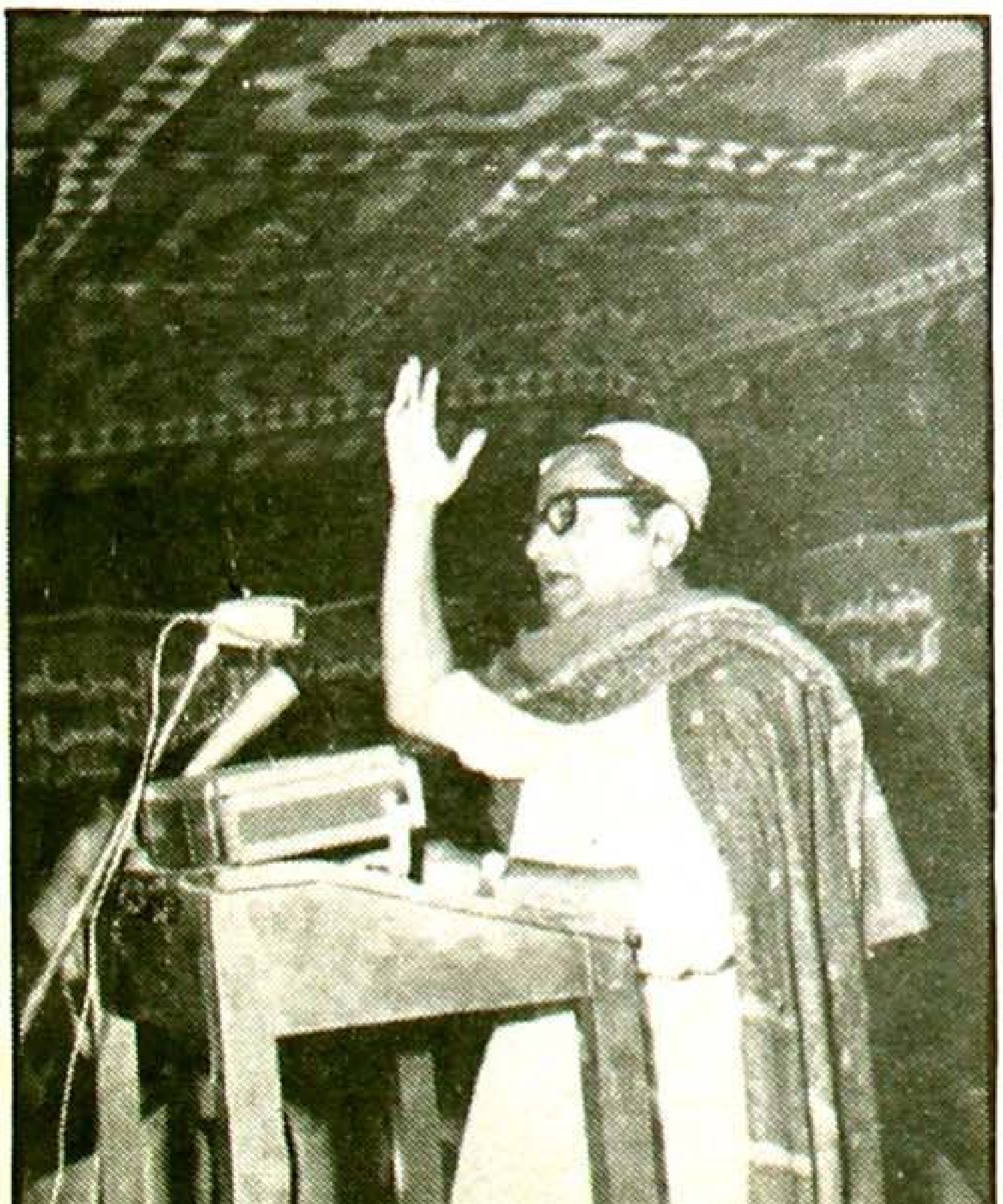

محترم منظور نقوي

Marfat.com

محترم " ناشاد "

محترم تاجل " بیوس "

Marfat.com

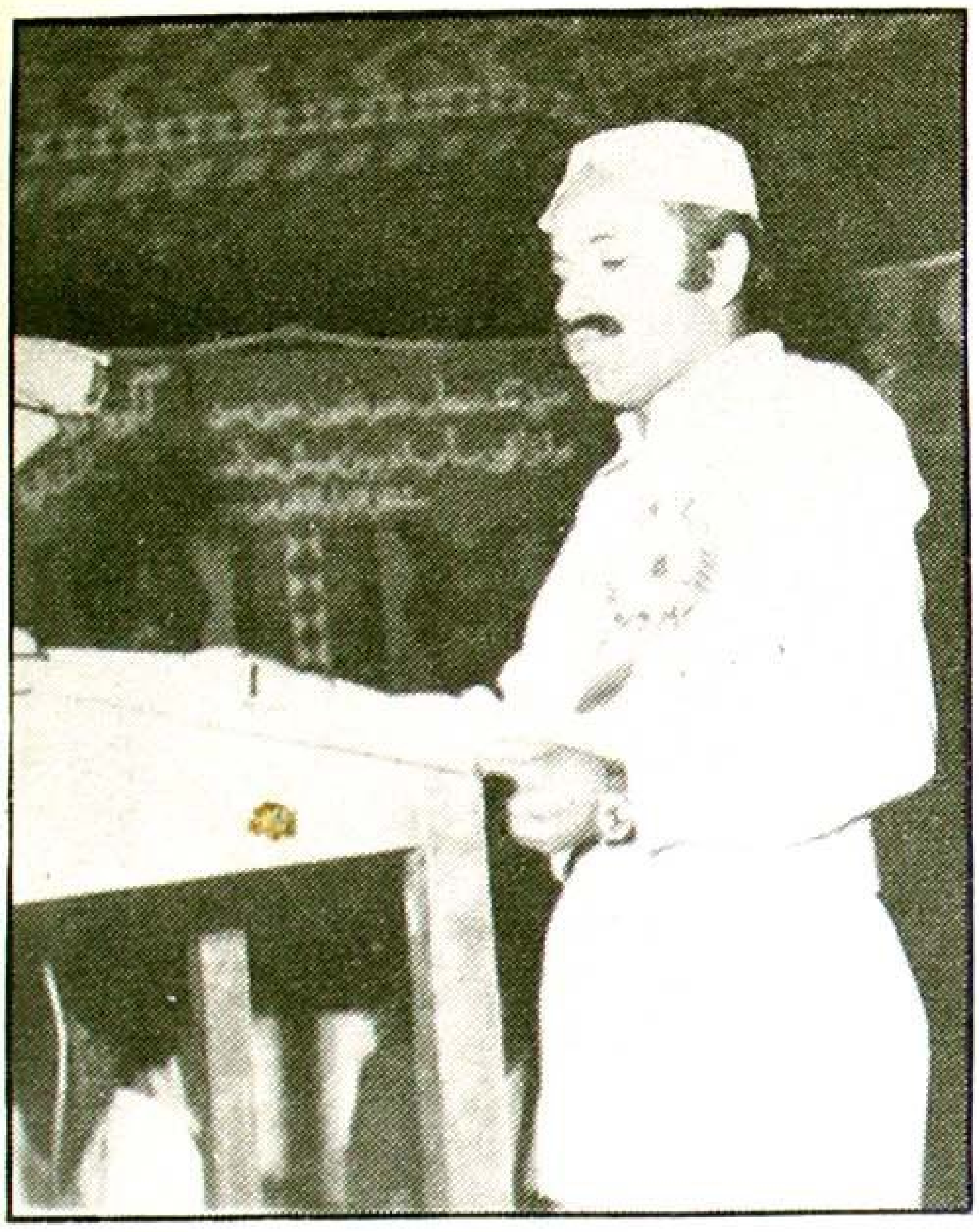

محترم میر محمد پیرزادو

محترم اتنش

Marfat.com

محترم محمد سومار شیخ

محترم محمد ہاشم "خادم" ٹالپر

Marfat.com

محترم عبدالکریم ڈاہر

محترم غلام حسین مغل

Marfat.com

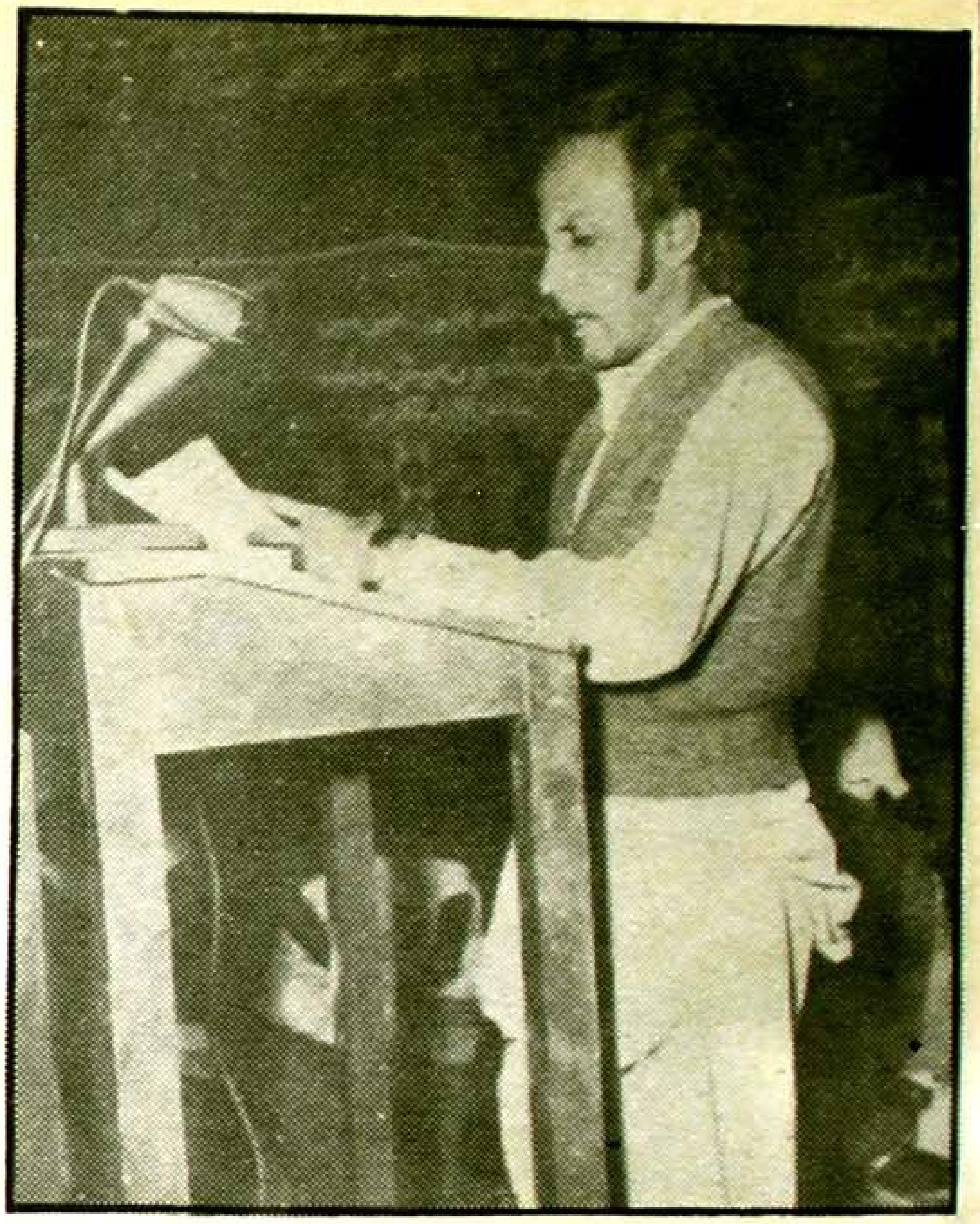

حکیم غلام محمد شاہد الکوی

محترم محمد ابراہیم مکانی

Marfat.com

محترم الله بخش "اداسي"

محترم قاضي خير محمد عباسي

Marfat.com

Marfat.com

Marfat.com

56

473

Marfat.com